МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: НОВОЕ ВРЕМЯ»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH (NAcSIR)

OJS OPEN JOURNAL SYSTEMS

International Electronic Scientific and Practical Journal

ISSN(Print) 3005-4729
e-ISSN(Online) 3005-4737

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH(NACSIR)

SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME

International Electronic Scientific and Practical Journal

№12 (2024)
Журнал основан в 2023 г.
Ежемесячное научное издание

Адрес редакции:
Республика Казахстан, 010000, г. Астана, проспект Мангилик Ел, С4.6
E-mail: nacsir.nauka@gmail.com
Адрес страницы в сети Интернет: nacsir.kz

Google Scholar OPEN ACCESS INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL

© Авторы статей, 2024
© Редакция National Academy of
Scientific and Innovative Research(NAcSIR)

Главный редактор:
Абенов Айдос Максатович, *PhD (Казахстан)*

Редакционная коллегия

Сериков Айдос Максатович,
PhD (Казахстан)
С. Айтбаева,
магистр гуманитарных наук (Казахстан)
Аубакиров Максат Отешович,
кандидат педагогических наук (Казахстан)
Бурханов Ермек Нурмакович,
профессор (Казахстан)
Искандаров М.И.,
д.б.н., профессора (Кыргызстан)
Ниязова Т.Д.,
к.т.н., доцент (Узбекистан)
Хужамбердиев А.А.,
PhD (Узбекистан)
Ходжиева А.Б.,
кандидат медицинских наук (Таджикистан)
Борисов Антон Васильевич,
кандидат политологических наук, доцент (Россия)
Ахмедова С.Р.,
кандидат психологических наук, (Азербайджан)
Досина Елена Владимировна,
кандидат филологических наук (Белоруссия)
Курманов Айбол Болатович,
кандидат экономических наук (Кыргызстан)
Чемерисов Сергей Андреевич,
профессор, доктор юридических наук (Казахстан)
Жамбылов Канат Оралович,
профессор, доктор медицинских наук (Казахстан)

Editorial team

Aydos Maksatovich Serikov,
PhD (Kazakhstan)
S. Aitbaeva,
Master of Humanities (Kazakhstan)
Aubakirov Maksat Oteshovich,
Candidate of Pedagogical Sciences (Kazakhstan)
Burhanov Ermek Nurmakovich,
professor (Kazakhstan)
Iskandarov M.I.,
PhD, professor (Kyrgyzstan)
Niyazova T.D.,
Ph.D., associate professor (Uzbekistan)
Khuzhamberdiev A.A., PhD (Uzbekistan)
Khodzhieva A.B., candidate of medical sciences (Tajikistan)
Borisov Anton Vasilyevich,
candidate of political sciences, associate professor (Russia)
Akhmedova S.R.,
candidate of psychological sciences, (Azerbaijan)
Dosina Elena Vladimirovna,
candidate of philological sciences (Belarus)
Aybol Bolatovich Kurmanov,
Candidate of Economic Sciences (Kyrgyzstan)
Chemerisov Sergey Andreevich,
professor, doctor of legal sciences (Kazakhstan)
Zhambylov Kanat Oralovich,
professor, doctor of medical sciences (Kazakhstan)

Издатель: National Academy of Scientific and Innovative Research(NAcSIR)
Тематическая направленность: *по различным отраслям технических, естественных, медицинских, общественных и гуманитарных наук.*
Периодичность: Ежемесячно
Международный научный журнал зарегистрирован в комитете информации, Министерства культуры и информации Республики Казахстан.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

EFFECTIVENESS OF MICROSURGICAL TREATMENT OF POST-TRAUMATIC ARTERIAL PRIAPISM (REPORT OF EXTREMELY RARE CLINICAL CASE)

Kholzoda Sharafjon Ishokjon,
surgeon of the Reconstructive plastic microsurgery department of the Republican Scientific Center for Cardiovascular Surgery, assistant of the Department of surgical disciplines No. 1, Khatlon State Medical University
Dadojonov Jahongir Yuldoshmatovich,
surgeon of the Republican Clinical Hospital of the Dangara District,
assistant of the Department of surgical disciplines No. 1, Khatlon State Medical University
Homidzoda Isokhon Jaloliddin,
surgeon of the Republican Clinical Hospital of the Dangara District, assistant of the Department of surgical disciplines No. 1, Khatlon State Medical University
Scientific supervisor: QURBON UBAIDULLO ABDULLO
Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, MD, Professor, Rector of the Khatlon State Medical University

Abstract. The article describes a rarely encountered in clinical practice a medical condition of arterial priapism, that developed after an injury and lasted for up to 4 months. The patient underwent a full range of modern diagnostic tests and imaging technique applications with further provision of treatment using microsurgical precision technology. Moreover, the short-term and long-term postoperative results are presented.

Key words: priapism, penile trauma, erectile dysfunction, precision technology.

INTRODUCTION. Priapism is a partial or complete, prolonged, usually painful erection that is not provoked by sexual stimulation or desire and is maintained even after ejaculation. The disease derives its name from the ancient Greek god of fertility Priapus who possessed constantly engorged penis. In patients with priapism only the cavernous bodies of the penis are filled with blood, and the head remains soft. As consequence of high pressure in the penis it bends towards the abdomen.

There are three types of priapism: venous priapism (synonyms: low-flow, ischemic) - with poor blood supply, arterial priapism (synonyms: high-flow, non-ichemic) - with unregulated good blood supply of penis and pseudopriapism (intermittent priapism) - prolonged erection that periodically repeats in painful episodes. In addition, priapism is divided into primary (ideopathic) and secondary (due to other diseases and injuries) [1-2].

Venous (ischemic) priapism is characterized by a lack of blood flow in the cavernous bodies of the penis. This condition can quickly lead to irreversible fibrosis of the corpora cavernosa with complete loss of erectile function of the penis. Therefore, venous priapism requires emergency medical care. Arterial (non-ischemic) priapism is characterized by an unregulated increased flow of arterial blood to the cavernous bodies in the presence of normal venous outflow, and therefore this form of priapism is more favorable and, in most cases, does not require prompt medical assistance, thus allowing medical specialists to develop the most correct tactics and treatment strategies. Among the various causes of priapism, trauma to the penis is also noted using the “rider injury” mechanism - a fall with the perineum onto a hard object, that leads to rupture of the cavernous artery [3].

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

The available foreign and Russian-language literature provides generally similar statistics on the incidence of priapism, that is approximately 0.4 cases per 100,000 men per year. Moreover, the authors point to the rarity of especially arterial priapism - 0.008% among all patients admitted to the urological hospital. According to S.K.Yarova et al. (2017), arterial (non-ischemic) priapism occurs 50 times less frequently than venous (ischemic) priapism. Treatment of arterial (non-ischemic) priapism includes selective arterial embolization or open surgery with the elimination of arteriovenous fistulas, direct surgical ligation of sinusoidal fistulas or pseudoaneurysms. According to the literature, selective or superselective embolization of cavernous vessels, that is widely used nowadays, although effective, is associated with a high risk (up to 40%) of erectile dysfunction [4].

Aim of the research. To evaluate the results of successful microsurgical treatment of post-traumatic arterial priapism.

Material and methods. An extremely rare case of post-traumatic arterial priapism successfully treated in the surgical department of the Republican Clinical Hospital of the Dangara region by a team of reconstructive plastic surgeons. Patient D.S., 19 years old, addressed to the clinic on 02/05/2020 with complaints on constant erection of the penis not associated with sexual arousal, physiological inconvenience, discomfort and pain in the perineal area during urination and wearing clothes. The above symptoms were observed for 4 months after a fall and injury of the perineum caused by glass splinters. A wide range of diagnostic methods, including color duplex ultrasound, magnetic resonance imaging, uroflowmetry and measurement of the gas composition of cavernous blood, made it possible to determine the presence of voluminous formations with compression of the urethra and rupture of intracavernous collectors.

Results of research. According to the patient, immediately after receiving the injury he experienced an “unreasonable” erection that remained for a very long time. The consultation with urologist and andrologist discovered a dense infiltrate that formed in the perineal area. Puncturing of the infiltrated area allowed to obtain 5.0 ml of clotted hematoma. The patient was prescribed conservative absorbable and anti-inflammatory therapy. Considering that the erection state had persisted since the time of the penile injury, the patient turned to a reconstructive plastic surgeon 118 days after the injury. Upon local examination, the genital organs are developed correctly - according to the male type. The penis is in a state of erection, its length is 13 cm, the perimeter of the penile body is 11 cm, the head is deviated to the left. The skin of the penis is clean and of normal color. On palpation, the penis has a “stony” density. In the perineal area, on the right, there is a transverse scar measuring 1.5 x 2.0 cm. Under the scar, a slightly painful, immobile infiltrate of dense elastic consistency can be felt (Fig. 1). On digital rectal examination, the prostate gland is not enlarged and painless.

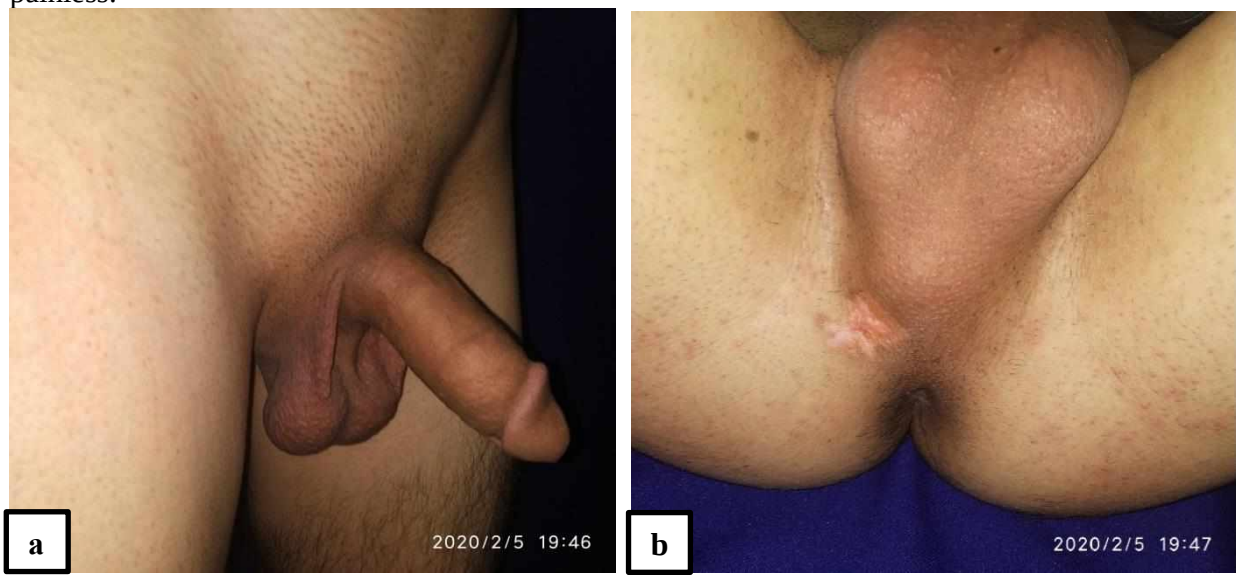

Figure 1. ***a*** *– view of erect penis;* ***b*** *– post-traumatic scar of the perineal region.*

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

With Doppler ultrasound and duplex scanning of the vessels of the penis and perineal area, at the level of the root of the penis in the cavernous bodies under the scrotum and closer to the anus, two voluminous formations measuring 3.62 x 2.42 cm and 2.39 x 1.44 cm were identified. The mass located under the scrotum (2.39 x 1.44) was identified as an arterial aneurysm. The second formation (3.62 x 2.42) is an anechoic pulsating cavity with blood clots and rupture of intracavernous collectors. When the color duplex scanning mode was turned on, this cavity ispresented a pulsating hematoma with a linked left cavernous artery. Peak blood flow velocity in the inflow zones was 28.0 cm/s. The outflow of blood from the hematoma area was carried out into the cavernous bodies through venous collectors (Fig. 2).

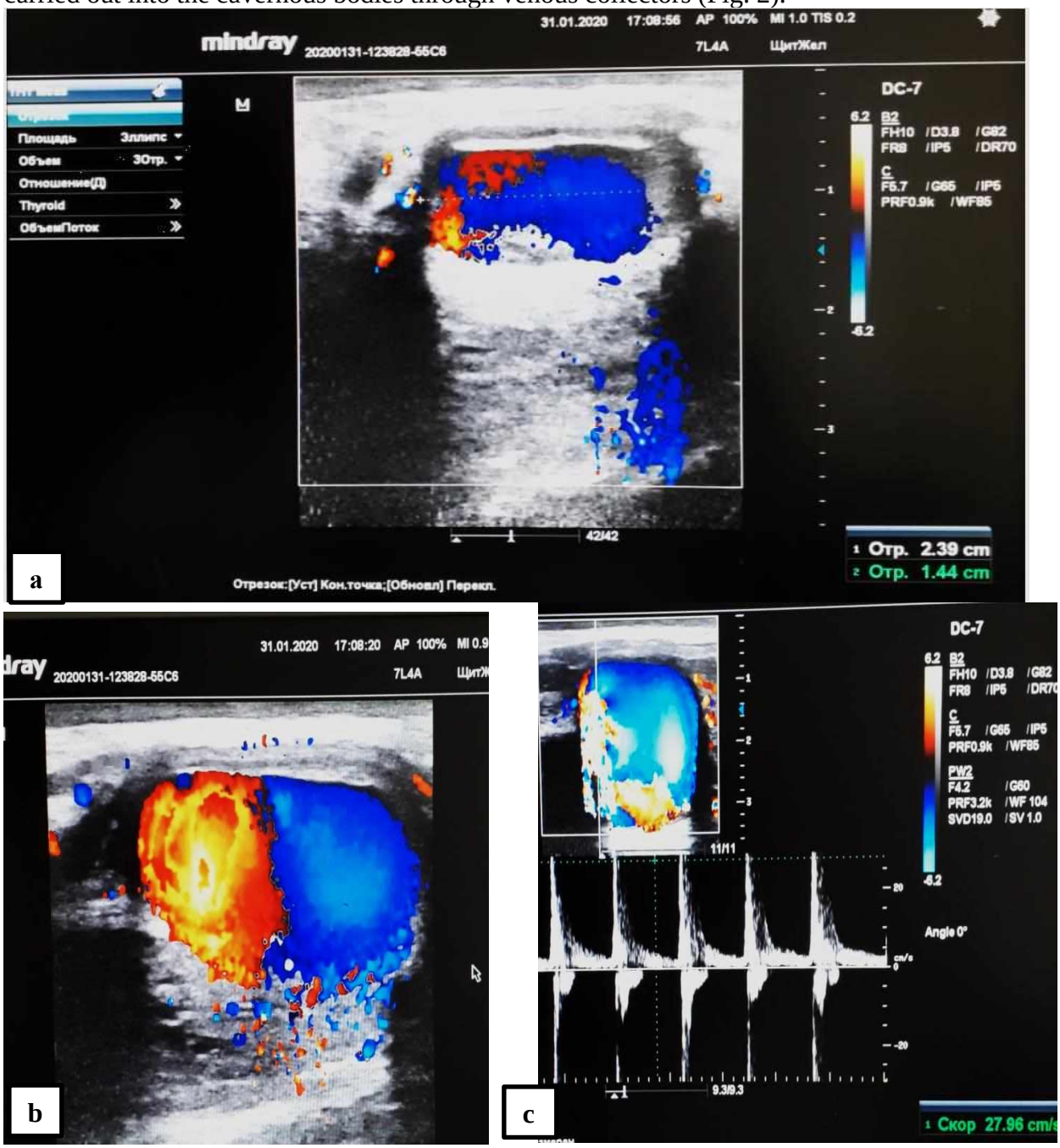

Figure 2. Doppler ultrasound and duplex scanning of the penis: ***a*** *– arteriovenous fistula of the left cavernous artery;* ***b,c*** *– anechoic pulsating cavity with rupture of intracavernous collectors.*

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

MRI images of the pelvic organs and perineal area with coverage of the upper third of thigh, without intravenous contrast, obtained images in all necessary planes. It was revealed that in the proximal part of the penis, between the corpus spongiosum of the penis, spreading forward and to the right, there was a round-oval formation with smooth, clear contours, uniform structure, with dimensions 18x24x26 mm, characterized by a weakly hyperintense rim on T2WI with a hyperintense rim, exerting a compressive effect on the bulbs and cavernous sinus, as well as on the bulbospongiosus muscle and the cavernous body of the penis, as a result of which the bulb was increased in volume. The rest of the length of the penis was without any pathological conditions (Fig. 3).

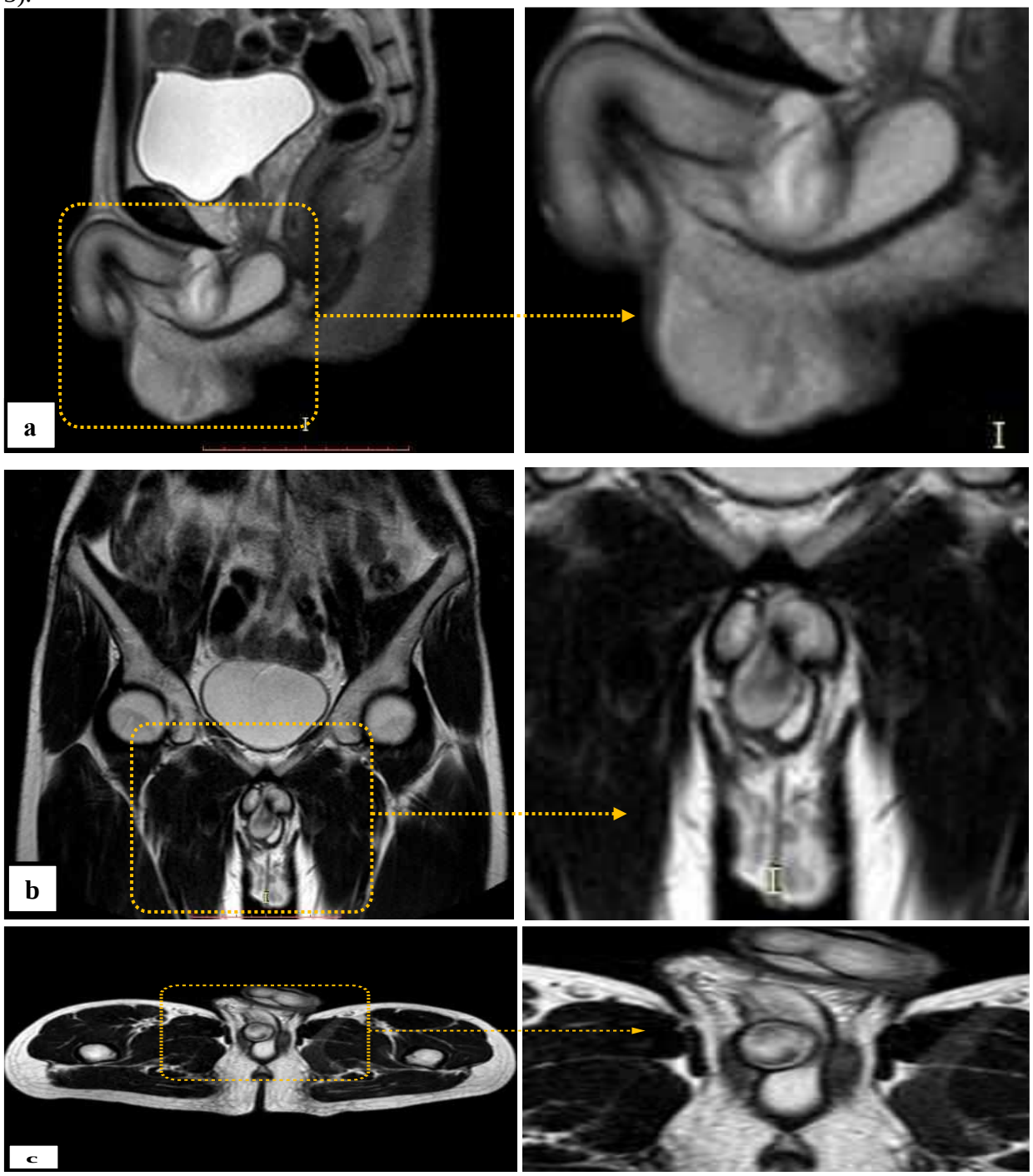

Figure 3. MRI of the pelvic organs and perineal region: *a, b, c - in the projection of the root of the penis, predominantly on the right, visualization of an oval-shaped formation with smooth edges with sizes18x24x26 mm.*

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Operation technique. The patient on the operating table was in lithotomy position. An Fr-16 Foley catheter was inserted into the urethra. Under general anesthesia, an incision was made in the shape of a “three-rayed star”, 5 cm long on each side of the incision, under the scrotum in the area of the penoscrotal junction.

Under optical magnification (loupe x 3.5) incision of the skin, Dartos fascia and Bucks fascia m. bulbospongiosus was performed, blood vessels were identified, the urethra and both cavernous bodies were isolated.

The site of rupture of the intracavernous collectors was identified and the cavity with blood clots was cleaned. It should be noted that this cavity communicated with an approaching branch of the left cavernous artery. The fistula of the branch of the left cavernous artery was securely ligated.

The patient was monitored in the postoperative period for 4 years and 8 months. The indicators of urinary and erectile functions of the penis and its aesthetic appearance were satisfactory. During control uroflowmetry, the patient's urination parameters were close to normal. He had no preoperative complaints.

Conclusions.

According to the results of the study, open surgery using microsurgical technology is a more acceptable, effective and targeted way to eliminate false aneurysm and arterio-sinusoidal fistulas, in which there is no risk of thrombosis of the corpora cavernosa and subsequent gangrene of the penis. Moreover, the erectile and urinary function of the penis is fully preserved in the long postoperative period, that can be seen in the case described.

REFERENCES:

1. Shcheplev P.A., Gvasalia B.R., Ipatenkov B.B. Penile trauma as a cause of arterial priapism. Clinical observation. Andrology and genital surgery. 2014;1:76-9.
2. Drogo K. Montague, Jonathan Jarow, Gregory A. et. al. American urological association guideline on the managemant of priapism. The Journal of Urology. 2003;170(4 part 1):1318-1324.
3. Yarovoy S.K., Khromov R.A., Jalilov O.V. Modern approaches to the diagnosis and treatment of non-ischaemic (arterial) priapism. Research'n Practical Medicine Journal. 2017;4(4):99-108.
4. Osipov I.B., Lebedev D.A., Sarychev S.A., Komissarov M.I., Aleshin I.Y. A rare clinical case of posttraumatic arterial priapism in a child. Urological Vedomosti. 2017;7(Спецвыпуск):82-3.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘОЖ: 94(574)

ЖОШЫ ҰЛЫСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТАРИХЫ

Мүсірәлі Ә.Қ. ВМ-СҚБ-02-24 тобының студенті
Жетекшісі: т.ғ.к., доцент м.а. Айдарбекова Г.С.
Қазақстан тарихы әлеуметтік-қоғамдық пәндер кафедрасының

Аңдатпа: Бұл мақалада Жошы ұлысының құрылуы, оның саяси, экономикалық және әлеуметтік құрылымы қарастырылады. Жошы ұлысы – Шыңғыс хан империясының маңызды бөліктерінің бірі ретінде Орталық Азия аумағында қалыптасқан алғашқы мемлекеттік бірлестіктердің бірі. Мақалада ұлыстың негізін қалаушы Жошы ханның рөлі, оның мемлекеттік басқару жүйесі мен ұлыстың кейінгі тағдырына тигізген әсері талқыланады.

Кілт сөздер: Жошы ұлысы, Шыңғыс хан, Алтын Орда, көшпелі мемлекет, Орталық Азия, Ұлы дала, мемлекеттік басқару, саяси тарих, этносаяси құрылым, түркі халықтары.

Жошы ұлысының құрылу тарихы — Жошы ұлысы Шыңғыс ханның үлкен ұлы Жошыға тиесілі аумақ ретінде XIII ғасырдың басында құрылды. 1207-1211 жылдары Шыңғыс ханның Батыс Сібір, Ертіс бойы және Ұлытау өңірін жаулап алуы нәтижесінде Жошы ұлысының аумағы қалыптаса бастады. Ұлысқа қазіргі Қазақстанның көп бөлігі, Батыс Сібірдің оңтүстігі, Орта Азияның солтүстік-батысы, сондай-ақ Еділ бойы жерлері енді. Шыңғыс ханның 1224 жылғы билікті бөлу туралы жарлығына сәйкес, Жошы ұлысы дербес иелік ретінде ресми түрде бекітілді. Оның орталығы алғашында Ертіс бойында орналасса, кейіннен ұлыстың әкімшілік және сауда орталығы Сарай-Бату қаласы болды.

Мәдениеті мен рухани өмірі — Жошы ұлысының мәдениеті мен рухани өмірі түркілік дәстүрлер мен моңғол ықпалының бірегей үйлесімін көрсетті. Билеуші элита бастапқыда моңғол дәстүрлерін ұстанса да, уақыт өте келе жергілікті түркі мәдениеті басымдыққа ие болды. Тіл мен жазу ұлыстың басты ерекшелігі болды. Түркі тілі күнделікті өмірде де, басқару ісінде де негізгі тілге айналды.

Дін саласында ұлыстың алғашқы кезеңдерінде шаманизм мен тәңіршілдік кең таралды, ал XIV ғасырдан бастап ислам діні негізгі дінге айналды. Өзбек ханның тұсында ислам мемлекеттік деңгейде қолдау тауып, мешіттер мен медреселер салына бастады.

Өнер мен ауыз әдебиеті халықтың рухани әлемінде ерекше орын алды. Батырлық жырлар, аңыздар мен эпостар («Қобыланды батыр», «Ер Тарғын») ұлттық сананың қалыптасуына ықпал етті. Музыкада домбыра мен қобыз басты орын алды.

Қолөнер мен сәулет өнері де дамыды. Ұлы Жібек жолының бойындағы қалаларда, мысалы, Хорезм мен Сарай-Батуда, мешіттер, кесенелер мен басқа да сәулет ескерткіштері салынды. Жошы ұлысының рухани өмірі исламдық құндылықтарды көшпелі өмір салтымен шебер ұштастырып, ерекше мәдени мұра қалдырды.

Жошы ұлысының құрылуының алғышарттары:

Жошы ұлысының құрылуына бірнеше тарихи алғышарттар әсер етті:

Шыңғыс ханның мемлекет құруы: Шыңғыс хан Моңғол империясын құрғаннан кейін, оның ұлыстарының бөлінуі арқылы Жошы ұлысы қалыптасты. Жошы ханға Ертіс өзенінен бастап Батысқа дейінгі аймақ бөлінді. Бұл жерлер кейінірек Жошы ұлысының негізін қалады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Ұлы Жібек жолының маңызы: Ұлы Жібек жолының қиылысында орналасқан аймақтар экономикалық тұрғыдан маңызды болды, бұл өз кезегінде Жошы ұлысының саяси және сауда орталықтарының дамуына ықпал етті.

Жошы ұлысының ішкі құрылымы: Билеуші және әскер: Жошы ұлысының билеушілері Шыңғыс ханның дәстүрлеріне сәйкес әскери басқару жүйесін енгізді. Әскер құрылымдары ондық, жүздік, мыңдық және түмендік жүйелер бойынша ұйымдастырылды. Жергілікті басқару: Жошы ұлысы ішкі бөліктерге бөлініп, әрқайсысында жергілікті билеушілер болды. Бұл жүйе орталық биліктің күшеюіне, бірақ жергілікті басқарудың белгілі бір дәрежеде тәуелсіздігіне жағдай жасады.

Жошы ұлысының ішкі және сыртқы саясатындағы өзгерістер:

•Бату ханның билігі: Бату ханның тұсында Жошы ұлысы Алтын Ордаға айналды, ол Батыс Еуропа мен Шығыс Еуропаның көптеген аумақтарын бағындырып, Ұлы Моңғол империясының құрамында маңызды рөл атқарды.

•Алтын Орда дәуірі: Бату ханның ұрпақтары Алтын Орда мемлекетін құрып, оның астанасы Сарай-Бату қаласы болды. Бұл кезеңде ұлысқа ислам дінінің әсері артып, сауда-саттық пен мәдени алмасулар нығая түсті.

Жошы ұлысының ішкі қақтығыстары мен ыдырауы:

•Ішкі қақтығыстар: Жошы ұлысы ішіндегі этникалық топтар мен билік үшін күрес уақыт өте келе саяси тұрақсыздыққа алып келді. Батудың ұрпақтары арасындағы билік таласы ұлыстың ыдырауына себеп болды.

•Ұлыстың ыдырауы: XV ғасырда Алтын Орда бірнеше бөліктерге бөлініп, кейінірек Қазақ хандығының құрылуына негіз болды.

Жошы ұлысының мұрасы: Жошы ұлысының құрылуы мен тарихы қазақ халқының этногенезі мен мемлекеттілігінің қалыптасуына ықпал етті.

•Қазақ хандығының негізі: Жошы ұлысының құрылуы мен оның кейінгі даму кезеңі Қазақ хандығының қалыптасуына, оның саяси жүйесіне әсер етті.

•Мәдени мұра: Ұлыстың қалалары мен тарихи ескерткіштері қазақ халқының мәдени мұрасының бір бөлігі болып табылады.

Жошы ұлысының саяси-әлеуметтік құрылымы:

Жошы ұлысының басқару жүйесі Шыңғыс ханның “Ұлы Яса” заңдар жинағына негізделді. Басқару жүйесі орталықтандырылған сипатқа ие болды, алайда жергілікті билікке ру-тайпа басшыларының ықпалы зор еді. Ұлыстың экономикасы көшпелі мал шаруашылығына, саудаға және жаулап алынған аймақтардан алынатын алым-салыққа негізделді. Жошы ханның қайтыс болуынан кейін ұлыс екіге бөлінді: оның батыс бөлігі Батый ханның басшылығымен Алтын Орда деп аталып, тәуелсіз мемлекетке айналды, ал шығыс бөлігі Орта Азияның көрші аумақтарына ықпал ете бастады..

Қорытынды: Жошы ұлысы қазақ жеріндегі алғашқы ірі мемлекеттік құрылымдардың бірі болды. Оның негізінде кейінірек Алтын Орда, Ноғай Ордасы, Ақ Орда сияқты мемлекеттер пайда болып, қазақ халқының этникалық және мәдени негізінің қалыптасуына ықпал етті. Бұл ұлыс тарихы қазақ мемлекеттілігінің түп-тамырын зерттеуде маңызды рөл атқарады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Күзембайұлы, Ж. (2012). Қазақ тарихы: Жошы ұлысы мен Алтын Орда. Алматы: Атамұра, 120 б.
2. Кемел, Б. (2005). Шыңғыс ханның империясы және оның ұрпақтары. Астана: Фолиант, 45-60 бб.
3. Сартқожаұлы, А. (2016). Жошы ұлысының мәдениеті мен рухани әлемі. Шымкент: Ғылым, 88-95 бб.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘОЖ 371.446.6

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нұржанқызы Ділдана
Бастауышта оқытудың педагогикасы мен әдістемесі білім беру бағдарламасының
2 курс студенті, «Q» UNIVERSITY
Алматы, Қазақстан

Аннотация: Мақалада бастауыш сынып оқушыларының эмоциясының ерекшеліктерін теориялық тұрғыда негіздеу және жағымды көңіл-күй қалыптастыру жолдарын көрсету. Қазіргі кезде психологияда эмоция жайындағы ілім және оның теориялық дамуы жалпы психологияның өзге тақырыптарымен салыстырып қарағанда өзіндік сипаты бар күрделі мәселелер қатарына жатады. Балада тұрақты жағымды қасиеттер, дұрыс мінез қалыптасуы үшін баланың өз қолынан келетін іске толық ерік беріп, басқаның күшіне, көмегіне сеніп кетпей, өз қолынан келетін істе ғана ата-ана көмек көрсетіп жіберуге міндетті болуы қажет. Сонымен қатар баланы еркіне жіберу оны ерлікке, батырлыққа үйретсе, тәртіпке бағындыру оны шыдамдылыққа, табандылыққа үйретеді.

Кілт сөздер: тәрбие, эмоция, психология, ішкі көңіл күй, сезім, қорқыныш, қуаныш, психикалық қасиеттер.

Адам реалдық дүниені тек танып қана қоймайды, оған өзінің қатынасын да білдіріп отырады, ол бір нәрсені ұнатады, біреуді жақсы көреді, екінші біреуге салқын қарайды. Бір сөзбен айтқанда, өз қажеттеріне қарай айналасына түрлі көңіл күйін білдіріп отырады.

«Адамзаттық эмоция» ұғымы соншалықты қиын, тіпті локальды анықтама оның толық мағынасын ашу мүмкін емес. Эмоция- бұл маңызды, ол ойлау мен іс қимылды мотивке келтіріп, ұйымдастырып, және бағыттап, сезім сияқты толқиды. Өзгеше айтқанда, эмоция объективті жағынан толқу формасын бейнелеп, субъективті жағынан соған қатынасын көрсететін психикалық көріністің ерекше формасы. «*Эмоция*» ұғымының төркіні «эмецера» деген латын сөзінен, «эмоцион» француз сөзінен шыққан, қазақша мәні- тітіркену, толқу. Бұл жан дүниесінің сыртқы және ішкі әсерлер салдарынан ызалану, қаһарлану, қорқу мен шаттану сияқты жағдайларынан көрініс беруі [1].

Базалық-дискретті эмоция – бұл өзіне нейрофизиологиялық, қозғалмалы-экспрессивті және сезгіштік комоненттерді қосатын күрделі феномен. Осы компоненттерге қатысты индивидуальды үрдіс нәтижесінде туындайтын эмоция, эволюциялық-биологиялық үрдістердің нәтижесі болып келеді. Соымен толқу және эмоцияны білдіру ерекшеліктері адамда тума, панмәдениетті және универсальды болып табылады.

Эмоцияны анықтау оңай емес. Оған екі себеп бар: бірішіден, эмоция көп және оның әрқайсысы өздігінше көрінеді. Мысалға жек көру эмоциясы агрессивті реакция шақыруы мүмкін, ал қорқыныш - өзін өзі қорғау мен кері әсерді тудыруы мүмкін. Екіншіден, эмоция-психикалық барлық тұлғалық деңгейлердің араласуын болжайтын күрделі феномен [2].

Кэттел мен Шейер, Спилбергердің зерттеуінен кейін көптеген оқымыстылар эмоцияны феномен ретінде қарайды, яғни бір мезгілде эмоция қалып-күй және эмоциялық қыр ретінде көрінеді. Адамның эмоциялық толқуларының мінезі мен интенсивтілігі қандай да болмасын ситуацияда жанынидағы басқа адамның толқуына байланысты. Бұл дегеніміз- эмоциялық қалып-күй бір адамда уайымдау арқылы жануарлардан ерекшеленеді.

С.Шехтер эмоция физиологиялық қызығушылық және когнитивті баға егізінде туындайды деп болжаған. Кейбір сәттер мен ситуациялар физиологиялық қызығушылық тудырады және индивидте осы қызығушылықты тудырған ситуация мазмұнын бағалайтын

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

қажеттілік туындайды. Индивид арқылы жүзеге асатын эмоция типі немесе сапасы, физтологиялық қызығушылық барысындағы сезімге емес, болып жатқан ситуацияны индивидтің қалай бағалайтынына байланысты. С.Шехтер бойынша физиологиялық қызығушылық қуаныш немесе өшпенділік (немесе басқа эмоция) сияқты бағаланады.

Эмоцияның когнитивті сызбасында эмоцияның субъективті жағы, яғни эмоцияның шығуы және себебі жайлы анықталады. Эмоция сызбасының маңызды бір функциясы ретінде, оның өзгенікі секілді өзінікінің де эмоциясының идентификациясын қолдану болып табылады. Сызба өзге немесе сол эмоция артықшылығын пайымдайтын белгілердің жиынтығын біріктіреді. Одан басқа, эмоцияның когнитивті сызбасы адамдардың өзін-өзі ұстауын түсіндіреді. Алдыңғы қатардағы авторлардың теориялық анализ және экспериментті мәлімет негіздемесі эмоцияның когнитивті сызбасының құрылуын келесі түрде елестетуге болады [3].

Сызбаның бір-бірімен қосатын ядросы эмоцияның субъективті толқуларының өзіндік білім тәжірибесінен алынған. Осы эмоцияның туындауының арқасында біз қандай эмоцияны бастан кешіп жатқанымызды білеміз, сезінеміз. Барлық авторлар субъективті толқу элементін осы сызбаға кіргізу керек деп есептеген жөн. Бұл элемент ең маңызды болып келетіндіктен оны ескеру крек.

Бірақ қоршаған адамдардың эмоциясының идентификациясы кезінде басқа белгілер негізгі болып табылады. Олардың арасындағы ең маңызды эмоция нәтижесі, оның *ішкі көрініс тебуі*. Бұл белгілер тобы психологияда барлық көп зерттеледі. Оларға бет әлпеті, вокалды өзгерулері, физиологиялық көрінулерді, тәртібіндегі өзгерулерді жатқызуға болады. Мұнда сонымен қатар, олардың жүруіне әсер ететін басқа да психикалық үрдістерді жатқызу маңызды [4]. Ол әсіресе соңғы жылдардағы эмоцияның ойлау үрдісіне көңіл аудару және есте сақтау үрдісіне әсер ететін зерттеулерден айқын көрінеді.

Тағы да бір эмоцияның сызбалар элементінің тобын *антецеденттер* құрайды, яғни эмоцияның себебі болып табылады. Ең алдымен антецеденттерге эмоциогендік ситуациялар жатады. Эмоция өздігінен пайда болатын ситуациядан пайда болмайды, индивидтің ішкі қалып-күйінің араласуынан және оың көздеген мақсатынан туындайды. Егер сырттан қараған адам тап болған ситуацияны өзіне елестетсе (оның сол сәттегі мақсатын және эмоцияның ішкі көрінісін), онда ол қандай эмоцияны бастан кешкеніне қорытынды жасау үшін қажетті мәліметін алады.

Адамдардың сол бір ситуацияға әр түрлі эмоциялық реакция білдіретіні мәлім. Эмоциялық көрінулер мен субъективті толқулар арасында біртекті байланысы жоқ екендігі мәлім. Сонымен, жағымды эмоция барысында күлу соншалықты маңызды емес. Эмоцияның идентификациясы үшін қосымша ақпарат маңызды және оларды *медиаторлар* деп атауға болады. Оларға біріншіден, - индивидуальды артықшылықтарды (темперамент, өзіндік қырлары, өзндік ішкі конфликтілерді); екіншіден – эмоцияны білдіру әдістерін алдын-ала анықтайтын мәдениетті артықшылықтар; қандай эмоцияны білдіру керек және қандайын білдірмеу керек екендігін сипаттайтын нормалар және т.б.; үшіншіден- индивидтің актуальды физикалық және психикалық қалып-күйін жатқызуға болады [5].

Әр түрлі жағдайлардың әсер етуіне қарай адам психологиясы әртүрлі өзгеріске түсіп отырады. Осыған орай, оның түрткілері де, мақсатқа жету үшін қажетті шаралары да өзгеріске түседі. Түрткінің өзгеруі іс - әрекеттің бағыт – бағдарына нәтижесіне әсер етеді. Мәселен, қоғамдық мәні күшті түрткі іс - әрекет нәтижесіне ерекше әсер етеді.

Жеке адамды қандай болмасын әрекетке итермелейтін негізгі қозғаушы мотив оның түрлі қажеттері, яғни бір нәрсеге мұқтаждануы. Адамның қажеттері қоғамдық еңбекте, еңбек ету процесінде қалыптасқан. Сыртқы ортамен байланыс жасауда адамның өмір сүруі үшін ең алдымен ерекше маңыз алған матреиалдық қажеттер (тамақ, баспана, киім, еңбек құралдары т.б.) болады. Адам баласының тарихи даму жағдайында туған еңбек әрекеті еңбек құралдарымен пайдалану негізгі материалдық қажеттері біртіндеп дами келе, қажеттердің жаңа тобын – рухани қажеттерді (білім, көркемөнер т.б.) туғызады. Рухани қажеттердің дамуы – материалдық қажеттерінің қанағаттандырылуына байланысты [6].

Мектепке түсу бала сезімдерін жүйелі, жоспарлы түрде тәрбиелеудің негізгі жолы болып табылады. Төменгі сынып оқушылар да аса сезімтал, эмоциялы келеді. Бұл балалар сергек те жайдарлы, ақ көңіл де сенгіш, аңқау да, әділ болып келеді. Ол кез келген нәрсенің бәрін таңырқап, қызықтайды және өзінің қатынасын белсенділікпен білдіріп отырады. Бала сабақ үстінде де бірқалыпты отыра алмайды, өйткені өзіне ие бола алмай, сезімнің жетегіне ертіп кетеді [7]. Мәселен, бірінші сынып оқушыларының арасынан сабақ үстінде қатты дауыспен күлетін не жылап жіберетін оқушыларды кездестіруге болады. Бұлар жүйкесі қозғыш, өздерін ұстай алмайтын балалар. Сыныбы жоғарлап, есейген сайын оқушы мұндай қылықтарынан арыла бастайды. Мұғалімнің ерік – жігер тәрбиесін қосарластыра жүргізуші оқушыларға көп көмек көрсетеді.

Жалпы кейбір шақты алып қарасақта білім алу мен білімді болуды адамзаттың бір парызы ретінде қаланған. Жалпы білім беретін шақта жас өспірімдердің әр бір іс әрекеттері мен қимылдары ол ұстаз үшін өте маңызды кезең болып табылады. Сол бір маңызды кезеңдердің бірі ол баланың алғаш сынып кезіндегі түрлі эмоционалды кезеңі болып табылады. Жаңадан қалыптасып дамып ортаға енді бейімделіп келе жатқан баланың ой өрісін дұрыстап жақсы жаққа қалыптастыру. Яғни жеке тұлға болып қалыптасуына ұстаз өзінің түрлі әдіс-тәсілдерін іске қосу арқылы бейімдейді. Баланың білімі болашақта жақсы тұлға болу үшін әр кезең өте маңызды. Жаңадан бейімделіп қалыптасып келе жатқан бала үшін ұстаздың түрлі әдіс-тәсілдерімен дидактикалық білім беру жоғары деңгейде көмек бере алады. Жас жеткіншек болғанан кейін оларда болатын түрлі эмоционалды қасиеттерге дайын болу керек. Ерекшелік эмоционалды әрекеттеріне байланысты олардың дамуы мен түзету жүйесімен жұмыс жасауда өте маңызды.

Бала жаңа ортаға бейімделе бастағанда эмоциялық және мінез құлықтарыда басқаша болады. Осыған байланысты зерттеу жұмыстары барысында баланың эмоционалдық аясын қалыптастыру және түрлі тәсілдер қолдану, мектепке келу кезінде сабақта отыруы, тыңдай білуі жазуы осы сияқты жаңа әрекеттерге үйрену үшін ата-анамен ұстаз бірлесе әрекет ету керек, олардың сондай-ақ сабақ барысында тыныш отырмауы, сабақты тыңдауы немесе көптеген эмоционалды іс-әрекеттер көрсетуі мүмкін. Сол кезде ұстаздың жан-жақтылығы мен тапқырлығы іске қосылады. Ұстаз психолог маман ретінде қарастырылып қалыптасып қалған. Сондай түрлі кезеңдерде психолог ретінде баланың эмоциясымен яғни ойлау, түсіну, қабілеттерін шыңдай отырып оларды бір қалыпты деңгейде қалыптастыру. Жалпы әр бала жеке тұлға болғаннан кейін оларда болатын түрлі ситуацияларға дайын болу ұстаз ретінде болашақ бір тұлға қалыптастыруына үлкен мән беріп, зор үлесін қосады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознанпе. Личность. Собр Сон. в 2-х т. том 1,-М 2006.
2. Вилюнас В.К. Психология эмоциональных состояний. М, 2006.
3.Ульямс, Х. «Говорящий» рисунок, или как познать свое глубинное “Я”. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – с. 205
4. Капаччионе Л. Сила другой руки, или как при помощи левой руки активизировать возможности правого полушария головного мозга. – М.: София, 2015. – с. 336
5. Рогов И.Е. Настольная книга практического психолога в образовании. учебное пособие. М., 2016 ж.
6. Бегалиева Г. Н. Оқушылардың эмоциялық жағдайын, көңіл-күйін зерттеу әдістемесі. //Жантану мәселелері. №3 (3), 2018.
7. Clinical holistic medicine: The existential crisis - Life crisis, stress, and burnout Author(s): Ventegodt, Soren; Kandel, Isack; Neikrug, Shimshon; et al.Source: THESCIENTIFICWORLDJOURNAL Volume: 5 Pages: 300-312 DOI: 10.1100/tsw.2005.40 Published: APR 2005

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ХЛЕБОПЕКАРНЫЕ ДРОЖЖИ С ВИТАМИНОМ D3 – ИННОВАЦИОННЫЙ СПОСОБ БОРЬБЫ С ДЕФИЦИТОМ ВИТАМИНА D3

Хожиев Хусрав Холбекович, Рахматов Шерхон Одилчонович .
ВУЗ « Медико-социальный институт Таджикистан» МЗ РТ
Кафедра стоматологии медицинского факультета

Введение. Устранения дефицита витамина D3 обусловлена его важной ролью в организме и связанными с ним заболеваниями. Недостаток витамина D3 может привести к различным проблемам со здоровьем, таким как остеоЙпороз, рак, автоиммунные заболевания, сердечно-сосудистые заболевания и даже депрессия. Витамин D3 играет ключевую роль в обеспечении здоровья костей и мышц, а также в поддержании иммунной системы. Его недостаток может при-вести к ослаблению костей, ухудшению мышечной функции, повы-шенному риску переломов, а также к снижению иммунной защиты организма. Уровень недостатка витамина D3 остается высоким во многих странах, особенно в регионах с недостаточным солнечным светом или низким потреблением продуктов, богатых этим витами-ном. Это делает проблему актуальной и требует поиска эффективных способов ее решения. Традиционные подходы к предотвращению дефицита витамина D до сих пор не смогли в достаточной степени улучшить ситуацию. Во многих случаях рекомендации, связанные с режимом питания, которые включают в себя высокое потребление рыбы, печени, яиц и молока, на практике реализовать невозможно. Интенсивные солнечные ванны не рекомендуются также из-за риска возникновения рака кожи. А использование пищевых добавок в ка-честве источника витамина D обычно ограничивается несколькими лицами.

Цель исследования. Добавление витамина D3 на хлебопекарные дрожжи с использованием метода инкапсулирования этот метод позволяет обеспечить стабильное и контролируемое содержание витамина D3 в продукте, что может быть особенно полезно для регионов с высоким уровнем недостатка витамина D3.

Материал и методы. Для добавления витамина D3 на хлебопекарные дрожжи с использованием метода инкапсулирования были исполь-зованы следующие материалы и методы:

1. Витамин D3: был использован чистый витамин D3 в виде порошка или жидкости. Он был приобретен у надежного поставщика, чтобы обеспечить высокое качество и чистоту продукта.
2. Хлебопекарные дрожжи: были использованы специальные дрож-жи, которые используются для производства хлеба. Они были выб-раны из-за своей способности сохранять активность витамина D3 и обеспечивать его равномерное распределение в хлебе.
3. Метод инкапсулирования: был использован метод инкапсули-рования для обеспечения стабильного и контролируемого содержа-ния витамина D3 в хлебе. Этот метод позволяет защитить витамин от окисления и потери активности, а также обеспечивает его равномер-ное распределение в продукте.
4. Процесс добавления: витамин D3 был добавлен на хлебопекарные дрожжи в определенных пропорциях с помощью специального обору-дования. Дрожжи были затем использованы для производства хле-ба, что позволило равномерно распределить витамин D3 по всему продукту.
5. Контроль качества: были проведены тесты на содержание витамина D3 в полученном хлебе, чтобы убедиться в его стабиль-ности и соответствии нормам безопасности и качества.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Результаты и обсуждение. Использование метода инкапсулирования для добавления витамина D3 на хлебопекарные дрожжи позволяет обеспечить стабильное и контролируемое содержание этого важного витамина в хлебе. Это может быть особенно полезно для регионов с высоким уровнем недостатка витамина D3, где потребление продук-тов, богатых этим витамином, низкое.

Добавление витамина D3 на хлебопекарные дрожжи может быть эффективным способом устранения дефицита этого витамина в организме и предотвращения связанных с ним заболеваний. Этот ме-тод обеспечивает равномерное распределение витамина D3 в хлебе, что позволяет получить его полезные свойства при употреблении продукта.

Выводы. Таким образом, использование метода инкапсулирования для добавления витамина D3 на хлебопекарные дрожжи предс-тавляет собой эффективный способ борьбы с недостатком этого витамина и может привести к улучшению общего состояния здо-ровья населения. Дальнейшие исследования и клинические испытания могут быть проведены для подтверждения эффективности это-го метода и его безопасности.

ТЕХНИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТТЕРДЕ ФИЛОСОФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ, ҚАЖЕТТІЛІГІ ЖӘНЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Мұратбекова Сағыныш Мейрамбекқызы
Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университетінің
2-курс студенті (АиУ 23-2 тобы)
Ғылыми жетекші – Сарсенбеков Н.Ж. Философия докторы (PhD).
ҚХА және ӘГП кафедрасының доцент м.а.
«Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті»
Қарағанды, Қазақстан

Аннотация: Бұл зерттеу техникалық университеттерде философия пәнін оқытудың маңызын талқылайды. Философия тек техникалық білім мен дағдыларды толықтырып қоймай, студенттердің сыни ойлауын, этикалық жауапкершілігін және дүниетанымын кеңейтеді. Зерттеу философияның техникалық саладағы студенттер үшін кәсіби және жеке дамудағы маңызын анықтауға бағытталған. Нәтижелер көрсеткендей, философия болашақ инженерлер мен ғалымдарды жауапты, саналы маман болуға және олардың өз жұмыстарында моральдық құндылықтарды ескеруге үйретеді.

Кілт сөздер: философия, техникалық білім, сыни ойлау, этика, кәсіби даму, инженерия, интеллектуалды даму, мәдениаралық коммуникация

Кіріспе

Техникалық университетте білім алатын студенттер жиі ғылым, математика, инженерия және технология әлемінде болады, ал бұл жерде негізгі назарлары техникалық дағдылар мен мамандылыққа аударылады. Дегенмен, болашақ инженерлер мен ғалымдар үшін тек техникалық білім ғана емес, сондай-ақ сыни ойлау, этикалық мәселелерді түсіну және дүниетанымдық көкжиектерді кеңейту де маңызды.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Осыған орай, философия пәні ерекше рөл атқарады. Философияны оқыту студенттердің интеллектуалдық дамуына ықпал етіп, олардың кәсіби және жеке өміріндегі маңызды дағдыларды қалыптастырады. Заманауи әлемде инженерлер мен ғалымдардың тек техникалық білімі жеткіліксіз болып қана қоймай, олардың сыни ойлау, этикалық және дүниетанымдық мәселелерді түсіну қабілеті де маңызды рөл атқарады. Осыған байланысты, «Философия» пәні студенттердің интеллектуалды дамуына және олардың кәсіби өсуіне ықпал ететін маңызды компонент ретінде қарастырылады. Бұл мақала философияны техникалық университеттерде оқытудың маңызы, қажеттілігі және оның студенттердің кәсіби дамуына әсерін қарастырады.

Зерттеу мақсаты: Техникалық университеттердегі философия пәнінің маңызын және оның инженерлер мен ғалымдардың кәсіби және жеке дамуына әсерін анықтау.

Зерттеу міндеттері: 1. Техникалық білім беру жүйесінде философияның алатын орнын және оның қажеттілігін зерттеу.

2. Философияның сыни ойлау, этикалық жауапкершілік, және шығармашылық қабілеттерге қалай ықпал ететінін анықтау.

3. Техникалық мамандықтар үшін философияның қосымша құндылығын, яғни этикалық және әлеуметтік жауапкершілік аспектілерін зерттеу.

4. Студенттердің кәсіби және жеке дамуына философияның әсерін нақты мысалдармен талдау.

Зерттеу әдісі: Техникалық білім беру жүйесіндегі философияның рөлі туралы теориялық еңбектер мен зерттеулерді талдау.

Техникалық білімде философияның маңызы

Философия - болмыс, құндылық, білім, этика, ақыл және тіл мәселелерін зерттейтін пән, ол сыни ойлау мен рефлексияны дамытуға ықпал етеді. Бұл дағдылар тек абстрактілі мәселелерді түсінумен ғана шектелмейді, сонымен қатар нақты жағдайларда мәселені шешу мен шешім қабылдауға қажет. Техникалық университетте студенттер әдетте күрделі мәселелерді шешу үшін қатаң әдістемелерді қолдануды үйренеді, бірақ философиялық негізі жоқ болса, олар өз жұмыстарындағы негізгі болжамдарды немесе этикалық әсерлерін талдауда қиындықтарға тап болуы мүмкін.

Мысалы, автоматтандыруды оқып жатқан студент өндіріс процесін автоматтандыру әдісін меңгеруі мүмкін, бірақ оның жұмысын адам өміріне, экологиялық әсерлеріне және қоғам алдындағы жауапкершілік тұрғысынан бағалауда философияның маңызды рөлі бар. Философия студенттерді өз жұмысына қатысты жан-жақты ойлануға, сұрақ қоюға және сыни көзқараспен қарауға үйретеді, бұл оларды жауапты мамандарға айналдырады.

Философия және техника арасындағы байланыс

Техникалық мамандықтар көбіне жедел дамып келе жатқан ғылыми жетістіктермен, инновациялармен және жаңа технологиялармен тығыз байланысты. Бұл салалар тек техникалық мәселелерді шешуге ғана бағытталғанымен, философия оларды дұрыс бағытта дамыту үшін маңызды құрал бола алады. Әрбір жаңа технологиялық жетістік адамзат үшін жаңа этикалық және моральдық мәселелер туындатады.

Мысалы, қазіргі таңда жасанды интеллект (AI) саласы қарқынды дамып келеді. Бірақ тек техникалық білім мен дағдылар жеткіліксіз болуы мүмкін, өйткені бұл сала қоғамның жеке өміріне, жұмыс күшіне және тіпті адам құқықтарына әсер етеді.

Әрбір шешім, әсіресе алгоритмдер мен мәліметтерді өңдеу технологиялары, қоғам мен жеке тұлғаға қатысты терең философиялық сұрақтарды қозғайды. Мұндай сұрақтарға дұрыс жауап беру үшін философия, әсіресе этика, құқық, әділеттілік сияқты салалар маңызды рөл атқарады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Философия, тек моральдық емес, ғылыми білім мен логика тұрғысынан да маңызды болуы мүмкін. Мысалы, ғылымның әр түрлі әдіснамалық мәселелерін, эксперименталды жұмыстарды дұрыс ұйымдастыру және дұрыс бағалау үшін философиялық түсініктерді қолдану қажет.

Кәсіби даму бойынша әсері

Философияның кәсіби даму мен білім алу жолындағы әсері көп қырлы. Міне, оның студенттердің кәсіби маман болып қалыптасуына қалай әсер ететін негізгі жолдары:

Сыни ойлау және мәселелерді шешу дағдылары. Философия бізді мәселелерді әр түрлі қырынан талдауға, дәйекті аргументтер жасауға және дәлелдер күшін бағалауға үйретеді. Бұл дағдылар кез келген техникалық салаға ауыса алады -болашақта бағдарламалық қамтамасыз ету жүйесін құру, ғылыми тәжірибелер жүргізу немесе жаңа технологиялар ойлап табуда тиімді. Философияны меңгерген студенттер логикалық және шығармашылық тұрғыдан ойлай отырып, күрделі мәселелерді шешуге жаңа көзқарас ұсынады.

Этикалық жауапкершілік және сана. Технологиялардың дамуы қоғамға кең ауқымды әсер ететіндіктен, этикалық сананың болуы өте маңызды. Философия студенттерді олардың жұмысының моральдық өлшемдері туралы ойлауға баулиды, мысалы, деректер ғылымында жеке өмірді қорғау немесе инженерияда экологиялық мәселелер. Бұл философиялық жауапкершілік студенттердің жұмысқа деген адалдығын арттырады және олардың қоғамға қызмет етуге деген жауапкершілігін күшейтеді.

Коммуникация және ойды білдіру қабілеті. Философияны оқудың ең маңызды артықшылықтарының бірі - пікірлерді айқын әрі сенімді жеткізе білу. Қазіргі жаһандық экономика мен технологиялық ортада инженерлер мен ғалымдар халықаралық командаларда жұмыс істеуге жиі тартылады. Философия мәдениаралық коммуникацияны жақсартуға, әртүрлі мәдениеттер мен әлемдік көзқарастарды түсінуге мүмкіндік береді. Бұл дағдылар, әсіресе, халықаралық жобаларда немесе шетелдік әріптестермен ынтымақтастықта маңызды рөл атқарады.

Көп салалы ойлау. Философия техникалық және гуманитарлық пәндер арасындағы байланыс орната отырып, студенттердің көпсалалы ойлау қабілетін дамытады. Инженерлік және ғылыми жобаларда этикалық мәселелерді ескеру, зерттеу нәтижелерін объективті бағалау және ғылыми жұмыстарды жауапкершілікпен орындау маңызды. Философия бұл тұрғыдан студенттерді жоғары стандарттарға сай дайындалған мамандарға айналдыруға көмектеседі.

Жеке өсу және интеллектуалдық жетілу. Философия өзін-өзі талдау мен жеке өсуге ықпал етеді. Студенттер философиялық мәтіндермен жұмыс істей отырып, өздерінің болжамдары мен пікірлеріне сын көзбен қарайды, бұл олардың ой-санасының кеңеюіне әкеледі. Бұл процесс жеке дамуға ықпал етіп, студенттерді ашық, жан-жақты ойлайтын және әлеуметтік жауапты тұлғаларға айналдырады. Философия өздерінің ішкі құндылықтары мен сенімдерін түсініп, қиын жағдайларда дұрыс шешім қабылдауға көмектеседі.

Техногендік апаттар мен инженерлердің шешім қабылдауындағы философияның рөлі.

Филсоофияны оқу және түсінуі арқылы болашақ инженерлер техногендік апаттар кезінде өздерін қалай ұстауы, қандай шешім қабылдайтыны туралы тиімді ойланады. Апаттарға дайындық, алдын алу барысында басты мақсат - адам өмірін барынша сақтау екені айтпаса да түсінікті. Ізгілік этикасы, әсіресе, адамның ішкі мінез-құлқына, адам болмысын қалыптастыруға және оның қоғаммен қарым-қатынасына назар аударады. Бұл тәсіл «Мен не істеуім керек?» деген сұрақтан гөрі, «Мен қалай болуым керек?» деген сұрақты қойуға мүмкіндік береді. Мұндай сұрақ адамды тек әрекеттердің нәтижесіне емес,

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

оның моральдық қасиеттері мен ниеттеріне де мән беруге бағыттайды. М.Хайдеггер техника болмыстың терең қасиеттерін пайымдаудың маңызды тәсілі болып табылады деген. Техника болмыстағы табылуға және өзінің нағыз, бүлінбеген кейпінде көрінуге тиіс жасырын жағын ашып көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы: 28 қазан 2023 жылы болған Қарағанды қаласындағы «Костенко» атындағы шахтада жарыс болғаны барлығына мәлім. Бұл апатта инженерлерге техногендік апаттар тек техникалық мәселелер ғана емес, олар болашақ инженерлер үшін технология мен табиғатқа, сондай-ақ қоғамға деген жауапкершілікті түсінудің маңызды сабағы болып табылады. Мұндай апаттар инженерлердің шешімдерінде адам өмірі мен қауіпсіздікке қатысты моральдық және этикалық аспектілерді ескерудің қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Болашақ инженерлер осы апаттарды талдай отырып, прогресс пен қауіпсіздік, пайда мен адам өмірі арасындағы үйлесімділікке негізделген шешімдер қабылдауға үйренуі тиіс. Бұл оларға технологияны адамдардың игілігі үшін тиімді әрі қауіпсіз қолдану қажеттілігін түсінуге мүмкіндік береді.

Қорытынды

Техникалық университеттерде философияны оқыту - студенттердің кәсіби және жеке дамуы үшін аса маңызды болып табылады. Әдетте техникалық білім тек нақты дағдылар мен ғылымды меңгерумен байланысты болса, философия бұл білімді тереңдетіп, кеңейтеді. Философияның оқытылуы студенттерге сыни ойлау, этикалық жауапкершілік, және шығармашылық қабілеттерін дамытуға көмектеседі, сондай-ақ оларды әртүрлі мәселелерге кешенді әрі жан-жақты қарауға ынталандырады. Қазіргі заманғы технологиялар мен ғылымның қарқынды дамуы жағдайында тек техникалық білім жеткіліксіз. Өйткені жаңа технологиялар, жасанды интеллект, биотехнология сияқты салалар адамзаттың моральдық және әлеуметтік мәселелеріне жаңа сұрақтар туғызады. Философия студенттердің жеке дамуына ықпал етеді, олардың өз ойларын білдіру қабілеттерін жақсартады, әртүрлі мәдениеттер мен көзқарастарды түсінуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, философия техникалық саладағы шешімдерді қабылдаудағы жауапкершілікті арттырады, себебі ол мамандарды өздерінің істері мен шешімдерінің әлеуметтік және этикалық салдарын терең ойлауға үйретеді. Осылайша техникалық университеттерде философияның оқытылуы студенттерді тек жақсы маман ретінде ғана емес, сонымен бірге қоғамға қызмет ететін саналы, әділ және жауапты азамат ретінде қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. https://aimaq09.kz/filosofiya-ylymyny-bilim-beru-salasynda-y-r-li/
2. https://kk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%8F
3. https://plato.stanford.edu/entries/technology/
4. https://massaget.kz/blogs/oy_tolgaular/tehnika-filosofiyasyi-27767/
5. https://www.hsaj.org/articles/176
6. http://library.atu.kz/files/42895.pdf
7. https://adyrna.kz/post/87689

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

НАИБОЛЕЕ РАСПРОСТРАНЕННЫЙ ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В XXI ВЕКА

Канет Ислам
Курсант 1 курса Алматинской академии
МВД Республики Казахстан им.М.Есбулатова

Аннотация: В данной статье рассматриваются наиболее актуальные вопросы, касаемые преступлений против наркотиков и киберпреступлений. Информатизация всех сфер дает колоссальную возможность развития во всех сферах. Но как всякая революция это информационная кроме глобальных позитивных изменениях влечет за собой глобальные угрозы.

Ключевые слова: информатизация, компьютерная преступность, киберпреступность, информационные технологии

В современном мире где развивается вся сфера касающаяся человечества, развивается в том числе и преступления. Происходят коренные изменения в производственной, экономической, политической и социальной сферах. Промышленная революция, в своей основе имеет революционные преобразования в сфере информационных технологий. Информатизация всех сфер дает колоссальную возможность развития во всех сферах. Но как всякая революция это информационная кроме глобальных позитивных изменениях влечет за собой глобальные угрозы. В нынешнем мире растет ущерб от киберпреступлений. Практически ни один из крупных террористических актов не обходится без использования современных информационных технологий. Среди этого особое место занимает наркотизм-достаточно устойчивое социальное явление. В современным условиях проблема противостояния наркотизму так же обретает глобальный всемирный характер. Для нее не существует территориальных, национальных, религиозных, классовых, половых, расовых или других границ в Республике Казахстан как и в ряде регионов обострилась проблема борьбы с незаконным оборотом наркотиков и наркотизацией широких слоев населения. В этой научной статье эти два преступления будут основными темами для статьи.

Для начала рассмотрим развитие компьютерной преступности и киберпреступности. Использование информационных технологий противозаконно и необходимый законодательный ответ-это вопросы которые обсуждаются с тех пор как появились новые технологиий. Одной из причин по которой эта тема остается актуальной является постоянный технический прогресс.

В 1960-е гг. появление транзисторных компьютерных систем, которые были меньше по размеру и дешевле привело к более широкому использованию компьютерных технологий. На этом раннем этапе правонарушения сводились к физическому повреждению компьютерных систем и накопленных данных, о подобных случаях сообщалось например в Канаде где в 1969 г. Студенческие беспорядки привели к пожару в результате которого были уничтожены данные, хранившиеся в университете.

В 1980-е гг. все более и более популярными становились компьютеры. С появлением этой разработки количество компьютерных систем, а значит и количество потенциальных целей для преступников снова увеличилось. Среди целей впервые

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

находились разнообразные типы критически важной инфраструктуры. Взаимозависимость компьютерных систем также стала причиной возникновения новых типов правонарушений. ОЭСР и Совет Европы создали исследовательские комиссии для изучения явления киберпреступности

Введение графического интерфейса в 1990 годы за которым последовал стремительный рост числа пользователей Интернета привело к возникновению новых проблем. Информация размещенная законным образом в открытом доступе в одной стране становилась доступной из любой точки мира.

Так же как в предыдущие десятилетия в XXI веке в компьютерной преступности и киберпреступности продолжали появляться новые тенденции. Первое десятилетие нового тысячелетия прошло под знаком новых методов совершения преступлений таких как рассылка подложных сообщений то есть фишинг, атаки разного вида и др. Изменились не только методы совершения преступлений, но и их масштаб. Существует очень большое количество видов киберпреступности. Например: незаконное получение данных, искажение данных, расизм и агрессивные высказывания в средствах массовой информации, незаконные азартные игры и онлайновые игры, клевета и фальшивая информация, спам, вымогательство. Все большее количество правонарушителей на данный момент прибегают к использованию виртуальных денег представляя себя от лица банка. По результатам исследования компании все еще недооценивают угрозу вымогательства. Для преступников несомненным преимуществом использования электронных денег является возможность анонимного открытия и пополнения желто кошельков.

Правоохранительные органы должны продолжать расширять сотрудничество для обмена знаниями, опытом, практикой. Чтобы противостоять киберпреступности, правоохранительные органы должны вкладывать все возрастающие средства в проведение судебной цифоровой экспертизы, а также создание специальных лобараторий, позволяющих достоверно устанавливать следы киберпреступлений. Полицейские органы должны быть оснащены программными средствами, позволяющими вести наблюдение, отслеживание, пресечение и расследование преступлений в Darknet.

Перечисленные выше меры являются первоочередными с точки зрения эффективности борьбы с киберпреступностью

При максимальном развитии дистанционных методов борьбы с киберпреступностью сохраняет свое значение агентурная работа среди киберпреступников. Только она может в ближайшее время обеспечить не просто повышение уровня раскрываемости компьютерных преступлений в зародыше и их профилактика.

Перейдем к нашей второй теме.

Наркотическая преступность является одним из наиболее опасных видов организованной преступности, угрожающих устоям общества и безопасности наций. Между тем наркотическая преступность не только в нашей стране но и в других странах СНГ в высшей степени остается латентной. Ее раскрываемость еле достигает до 10% в лучшем случае.

Наркоман потребляя наркотики и испытывая ломку организма всегда стремится к тому чтобы испытали эту боль другие люди, либо за определенное вознаграждение от наркобизнесменов. Он невольно поставлен в такие условия что вовлекает к приему большой круг своих знакомых различными способами, особенно несовершеннолетних которых легче чем взрослых.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Находясь в состояний абстиненции то есть ломки и зачастую денежного кризиса, наркоман готов пойти на любые крайние меры вплоть до совершения преступления по заказу-лишь бы получить своевременную дозу наркотика

Высок удельный вес среди наркоманов безработных. На некоторые виды профессий они потенциально опасны как для самих себя, так и для окружающих их людей. Это не полный перечень аргументов, по которым определяется общественная опасность личности наркомана в современных условиях. Сегодня в Казахстане стать наркоманом чрезвычайно просто, а вот избавиться от нарко зависимости значительно труднее.

Снизить спрос на наркотики-значит, сделать первый шаг для оздоровления казахского общества. Наркоманами становятся не сразу. Многое зависит от индивидуальных характеристик индивида и вида принимаемых им наркотиков. В одних случаях привыкание к растительным и химическим препаратам наступает чуть ли не с первого раза, а в других-требуются недели, месяцы и даже годы.

Преодоление незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ в нашей стране на современном этапе осуществляется на основе упоминавшейся «Стратегий борьбы с наркоманией и наркобизнесом».

Для достижения целей, связанных со стабилизацией наркоситуаций в регионе и решения приоритетных задач в каждой области, городах Астане и Алматы на основе Стратегий разработаны и приняты региональные программы борьбы с наркоманией и наркобизнесом. Основной их целью стало создание системы эффективного государственного и общественного противодействия дальнейшему распространению наркомании и наркобизнеса на местах.

Без эффектной экономики невозможно надлежащим образом компенсировать вред причиняемый наркотической преступностью. Возмещение ущерба со стороны государства, причиняемого преступлениями в том числе и ее разновидностью-незаконным оборотом наркотиков стала проблемой мирового характера. В настоящее время, согласно мнения экспертов ООН невозможно осуществить точную оценку экономических последствий.

Обобщая все выше изложенное по проблемам совершенствования законодательства применительно к предмету нашего исследования, считаю целесообразным выделения в самостоятельную главу все нормы УК в которых предусмотрена ответственность за наркотические преступления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Каиржанов Елеген Изтлеуович, Исимов Серик Аяшевич. Наркотическая преступность Шымкент - 2006 г.
2. Основы борьбы с киберпреступностью и кибертерроризмом. Хрестоматия сост. В.С. Овчинский Москва: Норма 2020
3. Баландин, Р. К. Наркоцивилизация : Мнимая реальность / Р. К. Баландин. – М. : ЭКСМО : Алгоритм, 2003. – 444 с.
4. Егоров, А. Ю. Возрастная наркология : учеб. пособие для студ. вузов и сред. пед., психологич. и медицинских учеб. заведений / А. Ю. Егоров. – СПб. : Дидактика Плюс ; М. : Ин-т общегуманитар. исслед., 2002. – 267 с.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘОЖ: 004.056

ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ - ХАЛЫҚТЫҢ КИБЕРҚАУІПСІЗДІГІНІҢ КЕПІЛІ

Әбдіғани Рамазан Ерғалиұлы
Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының «Киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету» мамандығының 1 курс курсанты.
Алматы, Қазақстан

Аннотация: Мақалада интернет-алаяқтықтың алдын алу шаралары, кибер шабуылдарға қарсы тұру мен цифрлық сауаттылықтың маңызы туралы айтылған. «Жаңа Қазақстан» құру үшін бұл мәселеге аса назар аударып, оның болашақ қоғамға өз кері әсерін бақылауға ала отырып, цифрлық сауатылықтың жаңғыруын оң жағынан пайдалануға адамдар арасында құндылықтар қалыптастыру ұғымы мен тәрбиесі талданды.

Кілт сөздер: киберқауіпсіздік, халық, сауаттылық, CyberPol, білім, интернет, программа, цифрлық Қазақстан, технология, құзыреттілік.

Заманауи әлемде технология өмірдің ажырамас бөлігіне айналды және оны пайдалана білу сән үрдісі ғана емес, өмірлік қажеттілік болып табылады. Қазіргі әлеуметтік қоғам тікелей әлеуметтік желілерге байланысты екені бәрімізге айқын. Цифрлық технология мен интернет ресурстарын қолдану өз жетістігін де, зиянын да беруде. Сол мәселелердің ішінде цифрлық сауаттылықтың дұрыс қалыптаспауы - кибербуллинг, кибералаяқтық секілді құқық бұзушылықтар пайда болуына өз әсерін беріп тұр. Егерде, адамдар өзіндік программистік білімін арттырса, айтылған мәселелердің көлемі біршама азаяр ма еді?. Цифрлық Қазақстан әлемдік желіде жетекші орынға ие деп айта алмаймыз. Ұлттық статистика бюросы ұсынған деректерге қарағанда, халықтың 54%-ы ғана интернетке қол жеткізе алады. Бұл дереккөздің өзі халықтың әлі толық цифрландыру жүйесіне толық өтпегенін көрсетеді. Кез-келген салада желілік қызмет тұрақты жұмыс атқаруды қалыптастырады. Яғни, байқағанымыздай цифрлық сауаттылылықтың қажеттілігі әрқашан керек. Бірақ, қазіргі адамдар цифрлық сауаттылығының төмендігінен интернет ресурстарын тиімсіз және қолжетімсіз пайдалануда. Бір қарағанда, цифрлық сауаттылықты компьютерлік жүйемен толық байланыстырып жібереді. Дегенмен, бұл технологияны тереңірек түсінуді және гаджеттердің, блогтардың, әлеуметтік желілердің, электрондық поштаның және т.б. жұмыс істеудің негізгі принциптерін білдіреді. Сонымен қатар, цифрлық сауаттылық интернет қауіпсіздігі, цифрлық тұтыну, кибербуллинг және цифрлық этика сияқты тақырыптарды қамтиды.

Цифрлық сауаттылық - адамның жеке басының қауіпсіздігіне тікелей әсер беретін, киберқылмыстарға төтеп бере алатын бірден-бір білім, әрі цифрлық дағды және желідегі ақпараттың қажеттілігінің маңызын түсінуге мән беретін, жеке бас құқығына, мүлкіне мұқият болуға көмек беретін қабілет. Цифрлық сауаттылық адамның цифрлық технологиялар мен онлайн платформаларды пайдалану, түсіну және тиімді әрекеттесуіне жол ашады. Ол ақпаратты іздеуді, сандық мазмұнды талдауды және бағалауды, сандық материалдарды жасау мен таратуды қамтитын бірқатар дағдыларды қамтиды. Оны дұрыс меңгермегендіктен, қоғам алаяқтық пен жалған әлемнің қисынсыз зиянын шегуде.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Жасөспірімдерге қарағанда жасы үлкен немесе кәрі адамдар интернет-алаяқтықтың құрбаны болатыны қазіргі деректер бойынша талданған.

Негізгі себептері:

1. Цифрлық сауаттылықтың болмауы;
2. Цифрлық технологияны дұрыс қолданбау;
3. Таныс емес адамдарға тез сенгіштік қасиеті;
4. Сыни ойлау қасиетінің болмауы және т.б.

XXI ғасырда әлемнің бүкіл мемлекеттері барлық бағытта цифрлық жүйеге көшті. Еліміздегі «ЦИФРЛЫҚ-ҚАЗАҚСТАН» мемлекеттік бағдарламасы цифрлық мемлекетке көшу жобасының негізгі тірегі болып табылды. Оның арқасында Қазақстан экономикасы бірқатар шарықтап, тұрмыстық деңгейдің көрсеткіші көтерілді. Әрине, әр адамның мұндай дүниелерге көзқарасына қарай қоғам өзгереді, бірақ та бұл ғаламдық қажеттілікке саналғандықтан, қоғам бұл дүниеге дайын болып, оны дұрыс жолда қолдануы керек. Осы себептен де елімізде бағдарламық білімнің болуы маңызды.

Бағдарламалық білім – цифрлық технологияның қолданылуын түсінуге қажет етілетін ой-түйсік. Бағдарламалық білімнің бізге қажеттілік тудыру себебі:

1) Цифрлық құзіреттілігімізді арттыру мақсатында;
2) Кибералаяқтық және кибербуллинг секілді құқықбұзушылықтардың алдын алу;
3) Әртүрлі салаларда ақпараттық-технологиялық жетістіктерге жетуі;
4) Белгілі бір іс-әрекеттерді оңалту жолында, бір сөзбен айтқанда, цифрлық тұтынушылықты көбейту, қарқынды дамыту.

Цифрлық Қазақстан біздің қорғау және даму меншігімізде екенін біз түсіне бермейміз. Әр саланың толық цифрлануы мемлекеттің экономикалық, саяси, индустриалды көркеюіне өте көп жағдайда әсер етеді. Бағдарламалық білімнің шыңына жеткен мемлекеттер бізден қаншама есе дамып кеткені бізге белгілі, оның себебі, цифрлық құзыреттілікке қол жетімділік деп айтуға болады. Қаншама қиын жұмыстарды технологиялық жолмен жетелдіріп, адамдарға оны жеңіл түрде ұйымдастырып беріп жатыр. Программаны үйрену қазіргі жастарға оңай көрінеді, бірақ білікті алаяқтар қаншама адамды сан соқтыруда. Сол себептен, жас буыннан кәрісіне шейін адамдарға цифрлық сауаттылығын арттыру құнды. Сонда ғана, еліміз киберқауіпсіз елге айналмақшы. Қаншалықты біздің цифрлық сауаттылығымыз жетіледі, соншалықты біз кибералаяқтық пен киберқылмыстардан аулақ боламыз, әрі цифрлық құзыреттілігіміз және оны тұтынушылығымыз бізге өз пайдасын алып келіп, өмірімізді түзу жолда жүруімізге септігін тигізеді.

Ғылым да, білім де дамуда, алайда, олар цифрлық технологияның дамуымен бірге өсіп келе жатқанын ұмытпағанымыз жөн. Кім прогаммалық тілден мықты болса, ақпарат көздерін басқаларға қарағанда көбірек біледі, әрі өзінің зерттеу жұмыстарын жаңа талдаулар ретінде көрсете алады. Жаһандану үрдісі цифрландыруды басты орынға қояды, өйткені, ол арқылы бүкіл жаһандық мәселелер мен проблемаларды тудыратын факторлар бізге жеткізіліп, көрсетілуде. XXI ғасырда киберқауіпсіздікті орнату үшін құқық қорғау органдары қарқынды жұмыстар жасауды талап етуде. Ішкі Істер министрлігінде CyberPol, Ұлттық Қауіпсіздік Комитетінде IT-қызметкерлер және басқа да құқық қорғау органдарындағы қызметкерлер ел қауіпсіздігі үшін белсенді жұмыс атқаруда. Соның ішінде, CyberPol бағдарламасы өте керемет жұмыстар жүргізуде.

«CyberPol» – Ішкі істер министрлігі цифрлық технологиялар саласындағы қылмыстармен күресу, мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесу және халықтың құқықтық сауаттылығын арттыру мақсатында қолға алынған пилоттық жоба. Құрамында бес тергеуші, бес анықтаушы және бір IT-криминалисттен тұратын «CyberPol» ереуілінің

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

жедел тобы қысқа жұмыс уақытында интернет желісіндегі 234 алаяқтықты әшкерелеп, 184 қылмыстық істі сотқа жіберді. Мұның өзі халық үшін - жетістік.

Жақында Мемлекет басшысының тапсырмасымен киберқылмысқа қарсы күресті күшейту жөніндегі тапсырмасын орындау шеңберінде Ішкі істер министрлігінде жаңа бейінді департамент құрылды. Бұл бастама азаматтарды заманауи қауіп – киберқылмыстан қорғауға бағытталған. Департамент киберқылмыстарды анықтаумен және ашумен, олармен күресте стратегиялық қадамдарды әзірлеумен айналысатын болады. Дегенмен де көп жағдайда бұл мәселенің шешімі көбіне ол адамдардың цифрлық сауаттылығына байланысты[1].

Адамдардың кибералаяқтардың арбауына түсіп қалудың, әрі кибербуллингке ұшырауына бірнеше себептері бар. Атап айтар болсақ,

1) онлайн-сайттарға кірген кезде кез-келген сілтемені басып өте бермеу, алдымен барынша ол сайттардың қауіпсіз екенін тексеріп алу қажет;

2) таныс емес адамдар хабарласып, сіздің жеке мүлік немесе жеке ақпараттарыңыз туралы білгісі келгенде, оларға ешқандай жауап қайтармау;

3) белгілі бір топтардың ішіне қызуғышылықпен кірген кезде барынша абай болу, ойын немесе басқада іс-шараларға қаражат көзін салу үшін оның шынайы немесе жалған екеніне толықтай көз жеткізіп алу;

4) ҚР Республикасы азаматы ретінде заң шеңберінің қорғау. Тек ондай жағдайда, байсалды қызмет етіп, ондай адамдарға мән бермей, олардың сізге байланысқа шығуын шектеп, құқық қорғау органдарынан көмекке жүгіну;

5) жасанды интеллект туралы түсінік қалыптастыру, оны тани ала білу[2].

Жоғарыда көрсетілген қарапайым ережелерді білу әрқайсымыз үшін маңызды ақпарат болып табылады. Интернет - ресурс көзі, бұл айналадағы көріністің бізге тез арада жетуін қамтамасыз етеді. Қазіргі Қазақстандық жастар телефон, гаджет, компьютер сияқты цифрлық технологияларды жай-жайдан тұрақты күйде меңгеруде. Дегенмен оның кемшіліктерін де атп өту қажет. Жаңа ақпараттық технология кибералаяқтық мәселесін өзекті мәселеге айналдырды. Кибералаяқтық - бұл интернет көзі немесе цифрлық технологиялар арқылы адамдардың сеніміне кіру арқылы алдаудың және шығынға ұшыратудың жаңа түрі. Қазіргі таңда кибералаяқтықпен күрес тоқтамауда, әрі өз жалғасын табуда. Тіпті кейбір әлеуметтік желілерде адамдарды қанаудың түрлері ашық түрде жасалуда. Мысалға айтып өтетін болсақ, Telegram месенджерін аларлық. «Белгілі бір топ арнайы бағытта жұмыс жасап жатып, оқырмандар арасында ойын өткізеді. “Ақшаны көп мөлшерде қайтарып беремін” деп уәде беріп, яғни, адамның толық сеніміне кіріп, оның ақшасын ашық түрде алып, ол адамды шығынға ұшыратады. Осы іс-әрекетті ұйымдастырушы тұлға тез арада дәлелдемелерді өшіріп, мессенжердегі ізін қалдырмайды». Осы сияқты қоғамда орын алып жатқан көптеген киберқылмыстар жауапкершілікке тарту қиынға соғуда. Осы кезде қоғам үшін көмекке келетін жалғыз қабілет бар. Ол әрине: «Цифрлық сауаттылықты» қалыптастыру. Цифрлық сауаттылық киберқылмысқа қарсы қоғамның иммунитеті десек де болады. Цифрлық инфрақұрылым, ақпараттық автоматтандыру жүйелері қазіргі білім мен ғылым беру жүйесінің ажырамас бөлігі. Елімізде барлық платформалар мен онлайн жүйелер іске қосылған, оған бейімделу іс-әрекеті өз жалғасын табуда. Әр тұлғаға мектеп кезден ер жетіп, есін білгенге шейін, тіпті әрі қарайда цифрлық сауаттылығын дамытуды заман талабы. Білікті маман, артық біліп жатқан жағдайда елдің цифрландыру жүйесін көркейтері анық. Бұл мәселе сандық тұрғыдан да, сапалық тұрғыдан да өз маңызын ешқашан жоғалта қоймайды.

Цифрлық сауаттылықты дамыту үшін белгілі шарттарды орындап, қабілеттерді қалыптастыру керек. Олар:

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

1) Онлайн-қауіпсіздік орнату. Құпия сөз, маңызды смс-тер және жеке ақпараттармен ешкіммен бөліспеу;

2) Жалған ақпараттарды анықтау. Жалған ақпаратты анықтау арқылы кибералаяқтықтан бір қадам болсын алға жүруге болады;

3) Цифрлық технологияны қолдануда жауапкершілік таныту. Егерде кез-келген бір процеске бей-жам қарасаңыз, өзіңіз білмеген бір шығынға ұшырауыңыз мүмкін;

Цифрлық дамыту үшін белгілі программалық білім алмасу және оны шыңдау үшін тәжіриебелер өткізу. Мұның барлығы әр адамға керек дүние. Егер адам ең алдымен өз-өзін қорғай білмесе, онда ол қиыншылықтарға ұшырау мүмкіндігі жиі орын алып отырады.

Болашақ киберқауіпсіз Қазақстан – әр қазақстандықтың мақсаты болуы керек. Цифрлық технология қоғамдық өмірге мол әсерін тигізуде. Оны қолдана білу тұлғаның міндеті, себебі, заман солай қалыптасқан. Кімде-кім заман талабына сай өмір сүрмесе, ол қоғам басқа қоғамдарға қарағанда әрқашан артта жүреді. Мәдениетті таныту, рухани жаңғырудың өзі ақпараттық технологияның көмегімен іске асуда. Оның қауіпсіз болып әрқашан қолжетімді жағын пайдаланып, «Болашақ киберқауіпсіз Қазақстан» құру – біздің қолымызда. Ой-түйсікті жетілдіріп, цифрлық сауаттылығымызды дамыту – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Адамдардың күнделікті және кәсіби қызметтерді киберқауіпсіз атқаруы – бұл алдағы міндет, ал орын алып, іске асуы – абырой. «Цифрлық сауаттылық» сөзі жиі кездесе беруі - бұл біздің қажет ететін ресурстар мен құндылықтардың қауіпсіз қамтамасыз етілуі үшін. Қазақстан «Цифрлық Қазақстанға» орын ауысуы, көшуі біз үшін бағалы, құны бар дүние болды. Ал оны жетілдіру немесе дәрежесін төмендету, моральдық әрі материалдық шығынға ұшырату ең алдымен әрқашан өзіміздің қолымызда. Сондықтан, әр тұлға цифрлық сауатты болып, еліміздің цифрлық құзыреттілігін өсіре отырып, оны биік шыңдарға белсенді түрде жетелеу керек.

Қазақтың ұлы хандарының бірі Абылай хан: «Білекке сенген заманда ешкімге есе бермедік, Білімге сенер заманда қапы қалып жүрмелік» - демекші, әр білімді тұлға заманның өзгеріске ұшыраған цифрлық жүйесін сауатты түрде меңгеруге дайын жүруі керек. Сонда ғана, болашақ Қазақстан Республикасы- киберқауіпсіз мекенге айналып, жетекші индустриалды мемлекеттердің қатарынан көре аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №24, 2020 жыл.
2. Г.К.Селевко. Компьютерные (новое информационные) технологии обучения.
3. https://polisia.kz/ru/proekt-cyberpol-pokazyvaet-rezul-taty/.
4. "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1700000827.
5. Сулейманов М. Д., Бардыго Н. С. "Цифровая грамотность". Первое экономическое издательство.
6. А.Н.Баланов. Кибербезопасность. Учебник для вузов.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘОЖ 004.056

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН-АЛУ ЖОЛДАРЫ

Батырбекұлы Алдияр
Қазақстан Республикасы Ішкі Істер Министрлігінің Мақан Есболатов атындағы Алматы академиясының «Құқық қорғау қызметі» мамандығының 1 курс курсанты.
Алматы, Қазақстан

Аннотация: Мақалада жасөспірімдер арасындағы кибербуллинг мәселесі және оның бүгінгі таңдағы көріністері, тарихи қалыптасу кезеңдері, оған әсер ететін факторлары мен түрлері талданады. Сонымен қатар кибербуллингтің алдын алу бойынша кешенді шаралар ұсынылып, қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті қамтамасыз етуге және болашақ ұрпақтың қауіпсіз дамуына бағытталған.

Кілт сөздер: буллинг, кибербуллинг, ғаламтор, гаджет, әлеуметтік желі, жасөспірімдер, қысым, зорлық-зомбылық, депрессия, үрей, суицид.

Адамзат баласы тарихында технологиялық қарыштап дамыған кезеңі -XXI ғасыр десек болады. Осы күнге дейін ғаламтор және компьютер, гаджет секілді технологиялар аса қарқынды дамыған емес. Осы технологиялардың дамуы нәтижесі адамдардың технологияларды теріс ниетте пайданалануға алып келуде. Нәтижесінде ғаламторда кибербуллинг атты құқыққа сыйымсыз іс әрекеттер пайда болуда.

Кибербуллинг-бұл адамды қорлау, үрейлендіру, қудалау, кемсіту мақсатында ғаламтордың көмегімен жүзеге асырылатын онлайн зорлық зомбылық түрі. Кибербуллинг әлеуметтік желілерде,онлайн ойындарда басқа интернет платформаларында кең таралған.

«Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығында:

«баланы жәбірлеу (буллинг) – қорлау сипатындағы жүйелі (екі және одан көп) әрекеттер, қудалау және (немесе) қорқыту, оның ішінде қандай да бір әрекетті жасауға немесе жасаудан бас тартуға мәжбүрлеуге бағытталған әрекеттер, сол сияқты жария түрде немесе масс-медиа және (немесе) телекоммуникация желілері және (немесе) онлайн-платформалар пайдаланыла отырып жасалған дәл сол әрекеттер (кибербуллинг)» деп келтіріледі. [5].

Бүгінгі таңда кибербуллинг жасөспірімдер арасында кең таралуда. Оның салдары психологиялық тұрғыдан өте ауыр болуы мүмкін. Ол жәбірленушінің өзін-өзі бағалау деңгейін төмендетіп, күйзеліс тудырады, тіпті психикалық және денсаулық мәселелеріне әкелуі мүмкін. Сондықтан кибербуллингтің алдын алу үшін балалар мен ата-аналарға интернеттегі қауіпсіздік ережелерін білу және қажет кезде көмекке жүгіну өте маңызды.

Жасөсіпірмдер арасында кибербуллинг кең тарауы жастардың психологиясына теріс әсер етуде. Қазақстан Республикасы Конституциясының 3 бабының 1 бөлігінде “Мемлекеттік биліктің бірден-бір бастауы-халық” деп тайға таңба басқандай жазылған. [1]. Кибербуллинг жасөспірімдердің психикасына, өміріне теріс әсер еткені мемлекеттің өзіне көптеген теріс салдарын алып келеді. Осы конституциялық норманы сақтау өзге заңдардың тікелей міндеті болып табылады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Кибербуллинг тақырыбындағы ең маңызды және өзекті туындайтын сұрақ ол кибербуллинг қашан және қалай пайда болды?! Жалпы кибербуллинг пайда болуын ғаламтордың пайда болуына тікелей байланысты Тарихи тұрғыдан кибербуллингтің пайда болуына әсер еткен бірнеше факторларды бөліп қарастыруға болады. Олар:

1. 1990-жылдардың соңы – Интернеттің кеңінен таралуы: Жеке адамдардың интернетке қолжетімділігі артып, онлайн чаттар, электронды пошта, форумдар пайда бола бастады. Бұл платформаларда адамдар бір-бірімен анонимді түрде байланыса бастады, ал анонимдік көп жағдайда қудалау мен қорлауды жеңілдетті.
2. 2000-жылдардың басы – Әлеуметтік желілердің дамуы: Facebook, MySpace, Twitter және басқа да әлеуметтік желілер пайда болды. Жасөспірімдер мен жастар осы платформаларда белсенді бола бастады, ал бұл кибербуллингтің жаңа формаларының тууына ықпал етті. Әлеуметтік желілерде адамдар өз пікірлерін ашық білдіре бастады, бұл кейбіреулердің басқаларды қорлауына мүмкіндік берді.
3. Смартфондар мен мессенджерлердің кеңінен қолданылуы: 2010 жылдардан бастап смартфондар қолжетімді болып, WhatsApp, Viber, Telegram және басқа да мессенджерлердің көмегімен адамдар үнемі байланыста бола алатын болды. Бұл жағдай кибербуллингтің жиілігін арттырды, себебі қысым жасау немесе қорлау әрекеттерін кез келген уақытта және кез келген жерде жүзеге асыру мүмкіндігі пайда болды.
4. Онлайн ойындар мен анонимдік платформалар: Онлайн ойындарда және анонимдік платформада (мысалы, 4chan, Reddit сияқты) пайдаланушылар бір-бірімен белсенді араласып, кейде қудалау мен қорлауға ұшырап жатады. Бұл кибербуллингтің жаңа түрлерін, мысалы, “геймерлерді қудалау” немесе “троллинг” сияқты әрекеттерді тудырды. [2].

Аталған фактілерге сүйене отырып, кибербуллингтің пайда болуына тікелей әсер еткен -ғаламтордың пайда болуы және осының нәтижесінде онлайн платформалар мен телефон, гаджеттерді кейбір тұлғалардың теріс мақсатта пайдалануы деп айтамыз.

Жалпы кибербуллинг ғаламтордағы платформалар көмегімен жасалынатын әрекет екені мәлім. Бірақ кибербуллинг кімдерге жасалынады және кибербуллингке түсетін жасөспірімдердің психологиясына қалай әсер етеді деген заңды сұрақ пайда болады. Психолог мамандардың пікірінше, кибербуллинг кез-келген адамға жасалынады. Бірақ көбіне кибербуллингке жасөспірімдер ұшырып жатады. Сол себептен де кибербуллингке ұшыраған балалар мен жасөспірімдерді келесідей санатқа бөлуге болады:

- Мектеп оқушылары: Әсіресе жасөспірімдер мен орта мектеп оқушылары арасында жиі кездеседі. Жасөспірімдер арасында кибербуллингтің басты себептері – өзге оқушылардың назарын аудару, беделін көтеру немесе біреуді кемсіту арқылы топ ішінде өз орнын нығайту.
- Оқудағы озаттар немесе ерекшеленген оқушылар: Көп жағдайда озат оқушылар немесе ерекше қабілеті бар балалар құрдастары тарапынан қызғаныш пен қысымға ұшырайды.
- Жаңа ортаға келгендер: Жаңа сыныпқа немесе мектепке келген оқушыларды қабылдамай, оларға қысым көрсету сияқты жағдайлар кездеседі. [3].

Жалпы барлық балалардың қолайлы өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету, оларды зорлық-зомбылықтан қорғаумен қатар дамуы, тәрбиесі мен білім алуы кез келген мемлекет үшін әлеуметтік саясаттың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Балаларға қатысты зорлық-зомбылық ақталмайды және олардың алдын-алуға болады. Біздің мемлекетіміз үшін дені сау, психологиялық мәселелері толық қамтамасыз етілген продуктивті ұрпақ тәрбиелеу еліміздің негізгі басымдылықтардың бірі.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Адам құқықтары жөніндегі уәкіл кеңсесі мен БҰҰ Балалар қоры (ЮНИСЕФ) 2012 жылы жүргізген зерттеуге сәйкес, өткен жылы балалардың 66,2%-ы мектептегі зорлық-зомбылық немесе кемсітушілікке ұшыраған. Бұл 3 баланың 2-і зорлық-зомбылықтың куәгері, құрбаны немесе инициаторы болғанын білдіреді. Бұл ретте балалардың 40%-ы психологиялық зорлық-зомбылықтың құрбаны болғанын, 21,4%-ы физикалық зорлық-зомбылықтың құрбаны болғанын, 15,5%-ы кемсітушілікке ұшыраған көрсеткен. [2]

2018 жылы Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының (ҚР Денсаулық сақтау министрлігі Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының) ғалымдарынан құралған «Мектеп жасындағы балалардың денсаулығын сақтау» (МБСМ) бойынша ғылыми-зерттеу тобы қазақстандық жасөспірімдер арасындағы денсаулық пен әл-ауқат көрсеткіштерін зерттеу мақсатында сауалнама жүргізген.

Сауалнама барысында мектеп оқушыларынан соңғы екі айда мектепте қорқыту/кибербуллингке қаншалықты жиі қатысқаны немесе оның құрбаны болғаны туралы сұрақтарға жауап берген. Белгілі болғандай, 11-15 жас аралығындағы жасөспірімдердің 17 пайызы мектепте айына бір немесе бірнеше рет қорқытуға ұшыраған. Ауылдық оқушылармен салыстырғанда қала оқушылары жиі қорқытудың құрбаны болады.

Сонымен қатар, жаңа технологиялардың дамуы мен әлеуметтік желілердің танымал болуы бопсалаудың жаңа түрі – кибербуллинг пайда болды. Кибербуллинг мысалдарына қорлайтын хабарламалар жіберу, әлеуметтік желі сайтында кемсітетін пікірлерді жариялау, қорлайтын фотосуреттерді жариялау және электронды түрде біреуді қорқыту жатады.

Кибербуллинг жасөспірімдердің денсаулығына теріс әсер етіп, депрессия, үрей, өзін-өзі төмен бағалау, эмоционалдық бұзылулар, суицидтік мінез-құлық сияқты күрделі мәселелердің өршуіне ықпал етеді.

Зерттеу нәтижесі бойынша 11-15 жас аралығындағы жасөспірімдердің 12%-ы кем дегенде бір рет немесе одан да көп кибербуллингке ұшыраған белгілі болды. Жасөспірімдердің 11% кем дегенде бір рет басқа адамдарға киберқорқыту тәжірибесі туралы хабарлады. Бұл мінез-құлық ер балаларда жиі кездеседі екен. [1]

Осы себепті кибербуллингті жою және оның көлемін азайтудағы күресті тікелей мемлекеттің өзі өз құзыреттілігіне алуы тиіс және қоғамның әрбір мүшесі кибербуллингтің дұрыс емес, құқыққа сыймайтын әрекет екенін түсінуі қажет. Кибербуллингтен зардап шегіп, ауыр психологиялық қиындықтарға тап болған немесе өмірін қиюға дейін барған адамдардың нақты жағдайлары кибербуллингтің қаншалықты қауіпті екенін көрсетеді.

Осы мәселеге байланысты бірнеше жағдайларды мысалға келтіруге болады:

1. Меган Майер (АҚШ)

- Жасы: 13

-Оқиға: 2006 жылы Меган Майер есімді жасөспірім әлеуметтік желіде құрбылары тарапынан қатты қысым көріп, құдалауға ұшырады. Әлеуметтік желіде оған өз жасын жасырған ересек адам жалған аккаунтпен дос болып, кейіннен қорлайтын хабарламалар жаза бастаған. Нәтиже: Меган кибербуллингтің салдарынан депрессияға түсіп, өзіне қол жұмсады. Бұл жағдай кибербуллингке қарсы заңдардың қабылдануына әсер етті және кибербуллинг туралы хабардарлықты арттыруға бағытталған науқандарға түрткі болды.

2. Тайлер Клемент (АҚШ)

-Жасы: 18

-Оқиға: Тайлер Клемент есімді жас жігіт колледжде оқу кезінде кибербуллингке ұшырады. Оның жеке өмірін видеоға түсіріп, бұл жазбаларды интернетте таратып жіберген. Тайлер бұл қорлыққа шыдай алмай, көпірден секіріп, өзіне қол жұмсады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Нәтиже: Тайлердің қазасы қоғамда үлкен резонанс тудырды. Кибербуллингтің зияны мен оның алдын алу мәселелері кеңінен талқыланып, бұл жағдай АҚШ-та «Тайлер Клементтің құқығы туралы» заң жобасының қабылдануына ықпал етті. [6]

Бұл оқиғалар шетелде орын алып отыр. Осындай кибербуллингтің Қазақстанда бар екенін толықтай жоққа шығара алмаймыз. Буллингке қатысты Қазақстан Республикасының Денсаулық сақтау министрлігі 2022 жылы 25 қыркүйекте хабарлама жасап, статистикалық мәліметтерді жариялаған болатын. Нәтижесінде:

- Балалардың 17,5% - ы анда-санда буллингке ұшыраған;
- Жасөспірімдердің 6,8%-ы айына екі рет қорлаудан зардап шекті;
- 11-15 жас аралығындағы балалардың 14,1% - ы кем дегенде бір рет құрдастарының қорқытуына қатысқан.

Бұл статистикалық мәлімет кибурбуллингтің және буллингтің құрбандары көбінесе балалар мен жасөспірімдер екенін дәлелдейді. Өкінішке орай,статискалық мәліметтер көңілді қоншытпайды. [3]

Кибербуллуинг пен буллингтің көлемі үлкен екенін түсіндік. Осыған қарсы қандай шаралар қолдана аламыз:

1. Ата-аналар мен отбасы деңгейінде

- Балалармен ашық сөйлесу: Ата-аналар балалармен үнемі кибербуллингтің салдары туралы ашық сөйлесіп, қандай жағдайлар болатынын және ондай жағдайларда не істеу керектігін түсіндіруі қажет.
- Интернеттегі белсенділікті бақылау: Ата-аналар балалардың әлеуметтік желілерде не істейтінін қадағалап, кімдермен сөйлесетінін бақылауы қажет. Алайда, бұл шектеу емес, қолдау ретінде жүргізілуі тиіс.
- Қауіпсіздік ережелерін үйрету: Балаларды жеке ақпаратты ешқашан интернетте жариялауға, бейтаныс адамдармен байланыс жасамауға және жеке суреттерін бөліспеуге үйрету.

2. Мектептер мен оқу орындарында

- Кибербуллингке қарсы бағдарламалар: Мектептерде кибербуллингтің алдын алу үшін арнайы бағдарламалар мен тренингтер өткізу маңызды. Оқушыларға буллингтің салдары және одан қорғану жолдары туралы білім беру керек.
- Мектеп психологтарының жұмысы: Мектептерде психологтар оқушылармен жеке немесе топтық түрде жұмыс істеп, психологиялық қолдау көрсетуі қажет. Психологтар буллингке ұшыраған оқушыларға қажетті көмек көрсете алады.
- Құпия хабар беру жүйесі: Оқушылар кибербуллингке тап болған жағдайда немесе оның куәсі болған кезде мұғалімдерге немесе мектеп басшылығына хабарлай алатын құпия хабар беру жүйесі орнатылуы керек.

3. Құқықтық шаралар

- Заңнаманы күшейту: Көптеген елдерде кибербуллингке қарсы арнайы заңдар қабылдануда. Қазақстанда да бұл мәселеге қатысты заңнамаларды жетілдіру қажет, сондай-ақ қудалау, қорлау және жеке ақпаратты жариялау жағдайларына қатаң шаралар қолдану керек.
- Жәбірленушілерге құқықтық көмек: Кибербуллингтен зардап шеккен адамдарға құқықтық көмек көрсету жолдарын жеңілдету және олардың құқықтарын қорғауға мүмкіндік беру маңызды.

4. Әлеуметтік желілер мен интернет платформаларының рөлі

- Контентті модерациялау: Әлеуметтік желілер мен онлайн платформалар буллингке қатысты контентті анықтап, оны тез арада өшіру жүйелерін күшейтуі тиіс. Қорлау, кемсіту, зорлық-зомбылыққа шақыратын контенттерге тыйым салу қажет.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

- Анонимдік есеп беру мүмкіндігі: Пайдаланушылар анонимдік түрде кибербуллинг жағдайларын хабарлай алатын есеп беру жүйесін қолдану маңызды. Бұл жүйе адамдардың қудалауды ашық түрде жариялауын жеңілдетеді.
- Пайдаланушыларға көмек қызметі: Әлеуметтік желілерде жәбірленушілерге көмек көрсету үшін арнайы қызметтер немесе қолдау орталықтары болуы керек.

5. Жеке деңгейде өздігінен қорғану әдістері

- Қауіпсіздік параметрлерін баптау: Әлеуметтік желілерде жеке ақпаратты қорғау үшін қауіпсіздік параметрлерін дұрыс баптау керек. Профильді тек достарға ғана қолжетімді ету, бейтаныс адамдардан хабарламалар қабылдамау сияқты шаралар кибербуллингтің алдын алуға көмектеседі.
- Қудалаушыны бұғаттау және есеп беру: Кибербуллингке ұшыраған адам өз профилінде қудалаушыны бұғаттап, әкімшілікке есеп бере алады. Бұл әдіс буллингтің одан әрі жалғасуына жол бермейді.
- Эмоционалдық қолдау іздеу: Кибербуллингке тап болған адамдар отбасы мүшелерімен, достарымен немесе психологпен сөйлесіп, эмоциялық қолдау алуы тиіс.

6. Қоғамдық деңгейдегі шаралар

- Ақпараттандыру және насихаттау: Қоғамда кибербуллингтің зияны туралы хабардар ету үшін ақпараттық науқандар ұйымдастыру, арнайы күндер мен акциялар өткізу маңызды. Мектептерде, университеттерде және қоғамдық орындарда кибербуллингке қарсы лекциялар мен семинарлар өткізу кибербуллингтің алдын алуға ықпал етеді.
- Құпия қолдау желілері: Қоғамда кибербуллингке тап болған адамдарға қолдау көрсететін құпия телефон желілері мен онлайн қызметтер жұмыс істей алады. Мұндай қызметтер қиын жағдайда қалған адамдарға көмек көрсетуге мүмкіндік береді.

Осы шараларға аса мән беретін болсақ, кибербуллингке түспеудің ең тиімді шарасы ол ата-ананың балаға деген махаббатында. Қоғамда болып жатқан құқықбұзушылықтардың көп бөлігін әлеуметтік жағдайы төмен отбасындан шыққан азаматтардың жасайтындығы көруімізге болады. Мысалы Ринат Балғабаевтың түрмеде отырған әйелдердің басынан өткен оқиғалар өз деректі фильмінде көрсетеді. Ол адамдардың көбісі балалар үйінен шыққан және ерте жаста жалғыз басты ана атанған. Бұл факт құқықбұзушылықтарды әлеуметтік жағдай төмен және отбасыда қиындық көрген балалар болашақта құқықбұзуқылық жасауға бейім болатынын дәлелдейді.

Кибербуллинг қоғамдағы әлеуметтік әділеттілікті жоятын терісқылық болып саналады. Сондықтан да осы жағдайды болдырмау шаралары тек отбасылық деңгейде қалып қоймауы қоғам үшін өте маңызды. Қазақстан Республикасына кибербуллингке қатысты заң нормаларын жетілдіру қиберқауіпсіздіктің кепілі. Кибербуллинг құрбандары психологиялық соққылар алып, оның салдары қоғамдық мәселеге айналуда. Осы мәселені әлеуметтік-құқықтық тұрғыдан қарастырар болсақ, “Қазақстан Республикасында кибербуллинг үшін қандай жауапкершілік пен жаза бар?” деген сұрақ туындайды. Қазақстан Республикасы заңдарында кибербуллинг нақты бір қылмыс немесе құқықбұзушылық деп қарастырылмаған. Мемлекет және құқық теориясында “анология” деген ұғым бар. [7] Заңдар қоғамдық қатынастарды толықтай реттей алмауы мүмкін. Осыған байланысты заң аналогиясы пайдаланылады. Кибербуллингке қатысты қолданылуы мүмкін шаралар:

1. ҚР Әкімшілік құқықбұзушылықтар туралы кодексі(2014ж,5 шілде) 434 бабы,1 тармағы “Ұсақ бұзақылық”. Яғни адамға қарсы былапыт сөйлегені үшін 20 АЕК(69 мың тг) көлемінде айыппұл салынуы мүмкін немесе 15 күнге дейін әкімшілік қамаққа алу жазасы тағайындалуы мүмкін. [4].

2. ҚР Қылмыстық Кодексі (2014ж,3 шілде) 105 бабы “Өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізу,өзін-өзі өлтіруге көндіру немесе өзін-өзі өлтіруге ықпал ету”. Жоғары да келтірілген мысалдарға назар аударсақ кибер булингтің ең ауыр салдары ол-адам өлімі. Осыған байланысты кибер буллинг адамды өзін-өзі өлтіруге дейін жеткізеді деп айта аламыз. [2].
3. ҚР Қылмыстық Кодексі (2014ж,3 шілде) 131 бабы “Қорлау” яғни,қорлау ол-басқа адамның қадір-қасиетін әдепсіз түрде кемсіту. Санкциясы: 100 АЕК немесе дәл осы көлемде түзеу жұмыстарына тарту немесе 120 сағатқа дейін қоғамдық жұмыстарға тарту. [2].

Буллингтің салдары адамның бүкіл өміріне әсер етіп, оның эмоционалдық және когнитивті дамуына, физикалық және психикалық денсаулығына және мінез-құлқына әсер етеді. Кибербуллингтің құқыққа сыйымсыз әрекет екенін қоғамға максималды тұрғыда насихаттау арқылы біз жасөспірімдерді қорғай аламыз.

Қорытындылай келе айтар болсақ, ғылыми мақаланың барысында кибербуллингке қатысты сұрақтар талданып,кибер буллингке қарсы күрес жолдары ұсынылды. Кибербуллинг қоғамның әрбір мүшесіне теріс зиян келтіретін,құқыққа сыйымсыз іс-әрекет. Кибербуллингтің алдын алу арқылы мемлекетте дені сау, психологиялық тұрғыдан сау адамдар өмір сүреді және оның алдын алуға тікелей себепші болады. Сондықтан да, жоғарыда көрсетілген әдіс-тәсілдердің кеңінен қолданылуын қамтамасыз ету маңызды орын алады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ЗАҢДАР:

1. Қазақтан Республикасының Конституциясы 1995 ж,30 тамыз (19.08.2022 өзгерістер мен толықтырулар енгізілген) https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235
2. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.
3. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226
4. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235
5. Баланы жәбірлеудің (буллингтің) профилактикасы қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 желтоқсандағы № 506 бұйрығы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200031180

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан мектептеріндегі балаларға қатысты зорлық-зомбылықты бағалау. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілі және Норвегияның Сыртқы істер министрлігінің қолдауымен Қазақстандағы ЮНИСЕФ өкілдігі. Астана, 2013.
2. Білім беру ұйымдарындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу. Педагогикалық қызметкерлерге арналған әдістемелік құрал / Л. А. Глазырина, М. А. Костенко; подред.Т. А. Епоян. – М., 2015.
3. https://hls.kz/ru/archives/42861
4. Кибербуллинг. Или немного об интернет-травле. Руководитель отдела по информационному обеспечению Алматинского областного суда С. Авганов https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37000746&pos=5;-88#pos=5;-88
5. Цифровые шрамы: как наказывают за кибербуллинг в Казахстане и мире. https://peremena.media/tcifrovye-shramy/
6. https://ru.wikipedia.org/wiki
7. Өміржанов Е.Т. Мемлекет және құқық теориясы / Е.Т. Өміржанов. — Алматы: «Жеті Жарғы», 2015. — 177 б.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚУШЫЛАРМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ

Бекпатша Бибәтима Талғатқызы
Q университеті,
ПМНО
Алматы, Қазақстан

Аннтоция: Мақала болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылармен тиімді қарым-қатынас мәдениетіне даярлау мәселелерін қарастырады. Қарым-қатынас мәдениеті оқу процесінің тиімділігін арттырып, оқушылардың тұлғалық және әлеуметтік дамуына әсер етеді. Болашақ мұғалімдерге педагогикалық қарым-қатынас дағдыларын, психологиялық дайындықты, және құрметке негізделген қарым-қатынас орнату әдістерін меңгерту маңызды. Сондай-ақ, мақаланың аясында педагогикалық технологиялар мен әдістемелерді қолдану, сондай-ақ мұғалімдерді даярлау процесі мен тәжірибе алмасу алаңдарының ұйымдастырылуы ұсынылады. Бұл әдістер мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттырып, оқушылардың сапалы білім алуына және жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Кілт сөздер: Бастауыш сынып мұғалімі,қарым-қатынас мәдениеті, педагогикалық қарым-қатынас дағдылары, психологиялық дайындық, эмпатия, топтық жұмыс, жеке тұлғаға бағытталған оқыту, педагогикалық технологиялар, мұғалімдерді даярлау, оқушылардың дамуы.

Кіріспе

Білім беру саласындағы басты мақсаттардың бірі — жан-жақты, білімді, рухани және мәдениетті тұлғаны қалыптастыру. Бұл үдерісте мұғалімнің рөлі айрықша маңызды. Бастауыш сынып мұғалімдері өздерінің кәсіби қызметінде тек оқыту ғана емес, сондай-ақ балалардың психологиялық және әлеуметтік дамуына да әсер етеді. Оқушылармен тиімді қарым-қатынас орнату олардың тұлғалық дамуында маңызды орын алады. Осы себепті, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылармен қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға даярлау қазіргі білім беру жүйесінің маңызды міндеті болып табылады.

1. Қарым-қатынас мәдениетінің маңызы

Қарым-қатынас — бұл адамның өз ойын, сезімін және қажеттіліктерін басқаларға жеткізу тәсілі ғана емес, сонымен қатар оның жеке тұлға ретінде дамуына да әсер ететін әлеуметтік үдеріс. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас білім беру процесінің тиімділігін арттырады, сенімділік пен сыйластық атмосферасын қалыптастырады. Әсіресе бастауыш сыныптарда оқушылар психологиялық тұрғыда әлі толық қалыптаспағандықтан, мұғалімнің ықпалы өте зор.

Қарым-қатынас мәдениеті оқу үдерісін жеңілдетеді, балалардың оқу мотивациясын арттырады, олардың әлеуметтену процесіне ықпал етеді. Сондықтан болашақ мұғалімдерге осы мәдениеттің негіздерін оқыту өте маңызды.

2. Болашақ мұғалімдердің қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудың жолдары

2.1. Педагогикалық қарым-қатынас дағдыларын дамыту

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдеріне ең алдымен педагогикалық қарым-қатынас дағдыларын меңгерту қажет. Бұл дағдылар:

- **Әңгімелесу дағдылары**: Оқушының сұрақтарына жауап беру, мәселені шешу үшін диалог құру.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

• **Тыңдау қабілеті**: Оқушының ойы мен пікіріне көңіл бөлу, оны дұрыс түсіну.
• **Эмпатия**: Оқушының сезімдерін түсіну және оған жанашырлық таныту.
• **Реттеу және басқару**: Оқушылардың тәртібін тиімді басқару, қажет болған жағдайда ұжымдық тәртіпті қалыптастыру.

2.2. Психологиялық дайындық

Мұғалімнің оқушылармен дұрыс қарым-қатынас орнатуы үшін психологиялық дайындықтың маңызы зор. Бұл дайындыққа:

- Оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін білу.
- Қарым-қатынас барысында түрлі қиындықтар мен кедергілерге дайын болу.
- Оқушының ішкі әлеміне терең үңіле білу және оның қажеттіліктерін сезіну.

Мұғалімнің психологиялық тұрғыда дайындығы оның балалармен қарым-қатынас орнатудағы сенімділігі мен дағдыларын нығайтады.

2.3. Оқушылармен құрметке негізделген қарым-қатынас

Қарым-қатынас мәдениетінің негізі — бұл өзара құрмет, сенім және адалдық. Мұғалім оқушыларымен қарым-қатынаста өзінің жеке мысалымен өзгелерге үлгі болу керек. Балаларға құрмет көрсету, олардың ой-пікірлерін тыңдау, өзара сыйластық орнату оқу үдерісін тиімді етеді. Мұғалімнің әрбір іс-әрекеті оқушының жеке тұлғалық дамуында маңызды рөл атқарады.

2.4. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту

Әр оқушының ерекшеліктері мен қажеттіліктеріне назар аудару, олардың психологиялық және әлеуметтік жағдайын ескеру — бастауыш сынып мұғалімдерінің міндеті. Бұл бағытта болашақ мұғалімдерге оқушылармен жеке қарым-қатынас орнату, олардың түрлі ерекшеліктерін ескеру, сондай-ақ әрқайсысына жеке көзқарас ұстану өте маңызды.

3. Қарым-қатынас мәдениетін қалыптастырудағы педагогикалық технологиялар

Қазіргі білім беру саласында қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру үшін түрлі педагогикалық технологиялар мен әдістер қолданылады:

• **Проблемалық оқыту**: Оқушыларды өз ойын айтуға, пікірталасқа қатысуға шақыру, әр түрлі көзқарастарды тыңдау.
• **Топтық жұмыс**: Оқушылар арасында ынтымақтастықты арттыру, бір-біріне құрметпен қарауға тәрбиелеу.
• **Жаңа ақпараттық технологиялар**: Оқушылармен тиімді байланыс орнату үшін онлайн платформа мен құралдарды қолдану, интернет ресурстарымен жұмыс.

4. Болашақ мұғалімдерді даярлау процесі

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылармен қарым-қатынас мәдениетіне даярлау арнайы бағдарламалар мен курстар арқылы жүзеге асырылады. Мұғалімдерге психология, педагогика, коммуникация және эмоционалды интеллект сияқты пәндер бойынша білім беріледі. Оқу орындарында мұғалімдерді даярлау барысында:

• **Тренингтер мен семинарлар**: Мұғалімдер арасында коммуникативтік дағдыларды дамыту үшін тәжірибе алмасу алаңдарын ұйымдастыру.
• **Практикалық сабақтар**: Оқушылармен қарым-қатынас орнатуда нақты жағдайларды моделдеу.
• **Жеке даму бағдарламалары**: Болашақ мұғалімдердің тұлғалық және кәсіби дамуына бағытталған бағдарлама жүзеге асырылады.

Қорытынды

Қорыта келе, болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін оқушылармен қарым-қатынас мәдениетіне даярлау білім беру сапасын арттыруда маңызды қадам болып табылады. Бұл процесс мұғалімнің кәсіби біліктілігін ғана емес, сонымен қатар педагогикалық этиканы, оқушыға деген құрмет пен сенімді қалыптастыруды талап етеді. Осылайша, жақсы қарым-қатынас мәдениетіне ие мұғалімдер оқушылардың сапалы білім алуына және жан-жақты дамуына үлкен ықпал ете алады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘДЕБИЕТ ТІЗІМДЕРІ:

1.Құрманалина Г.С., Әбдіғалиева Г.Ш. – педагогика және оқыту әдістемесі саласындағы зерттеушілер.
2.Данияр Н.А., Жұмабекова М.К. – оқушылармен қарым-қатынас орнатуға арналған зерттеулер жүргізген ғалымдар.
3.Аманжолова Б.Қ., Нұрпейісова Г.С. – болашақ мұғалімдерді даярлау мәселелеріне қатысты ғылыми жұмыстар жариялаған авторлар.
4. Мухамедиев, И. Р. (2005). Педагогическая этика
5. Р. М. Нұрғалиева (2013). Педагогикалық қарым-қатынас: теория мен практика.
6. Каменский, В. А. (2002). Педагогика: Учебник для студентов педагогических вузов.

ГЕНЕТИЧЕСКАЯ ПРЕДРАСПОЛОЖЕННОСТЬ К СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТЫМ ЗАБОЛЕВАНИЯМ

Яшинова Дильнурабегим Багировна
Университет Зармед, 2-курс, Лечебное дело
Самарканд, Узбекистан

Аннотация: Сердечно-сосудистые заболевания (ССЗ) являются одной из главных причин смертности по всему миру. Наряду со всеми факторами риска, такими как нестабильное питание, нехватка физической активности и курение, генетика также играет решающую роль в развитии этих болезней. В статье рассматривается, как генетическая предрасположенность может сказаться на риск развития гипертонии, атеросклероза, инфаркта миокарда и других болезней сердца. Исследования демонстрируют, что конкретные генетические особенности могут увеличивать вероятность появления этих болезней. Например, мутации в генах, которые регулируют уровень холестерина или воздействуют на сосудистый тонус, могут способствовать развитию атеросклероза. Кроме того, эпигенетические изменения (возникающие под влиянием внешней среды) важны для осознания того, как генетические факторы могут взаимодействовать с образом жизни и экологическими влияниями. Современные методы генетической диагностики, такие как сегментирование генома, позволяют выявлять «гены риска», что дает вероятность для более раннего и точного выявления предрасположенности к ССЗ. Это, в свою очередь, помогает рассматривать персонализированные методики профилактики, обоснованные на генетической информации. Например, зная, какие генетические мутации повышают риск, врачи смогут адаптировать лечение или рекомендовать изменения в образе жизни, чтобы минимизировать последствия. Особое сосредоточение уделяется тому, как генетические данные могут быть использованы в клинической практике. Улучшение в генетической диагностике раскрывает новые возможности для лечения ССЗ, позволяя врачам не только обнаружить болезни на более ранних этапах, но и предлагать индивидуализированные подходы к лечению. Это, несомненно, имеет потенциал для трансформации подхода к медицине в общем.

Ключевые слова: сердце, генетика, заболевания, сердечно-сосудистые заболевания, гены, мутация, атеросклероз, инфаркт миокарда, гипертония, генетические исследования, мутации в генах.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Введение. Сердечно-сосудистые заболевания (ССЗ) являются одной из главных причин заболеваемости и смертности по всему миру. Однако несмотря на прогресс в сфере медицины и технологий, болезнь сердца продолжает оставаться мировой проблемой здравоохранения. Традиционно основными аспектами риска для ССЗ считались курение, гиподинамия, нездоровое питание и стресс. Всё же окончательные исследования показывают, что генетическая предрасположенность играет важную роль в развитии сердечно-сосудистых заболеваний. Генетические аспекты могут существенно повлиять на предрасположенность к болезням, таким как гипертония, атеросклероз, инфаркт миокарда и другие кардиоваскулярные расстройства.

Роль генетики в сердечно-сосудистых заболеваниях: Современные научные исследования доказывают, что генетика играет значительную роль в патогенезе ССЗ. Генетические маркеры могут предсказывать вероятность развития заболеваний сердца, а также их тяжесть и дальнейшее течение. Например, мутации в генах, контролирующих обмен липидов, могут приводить к аномальному уровню холестерина в крови, что в свою очередь увеличивает риск развития атеросклероза и ишемической болезни сердца. Генетическая предрасположенность к ССЗ может быть связана с изменениями в таких генах, как LDL-рецептор (ген, регулирующий уровень холестерина в крови) и PCSK9 (ген, участвующий в метаболизме липопротеинов). Мутации этих генов могут привести к повышенному уровню липидов в крови, что способствует образованию атеросклеротических бляшек в сосудах. Другие гены, связанные с воспалением и сосудистым тонусом, также играют значительную роль в развитии сердечно-сосудистых заболеваний.

Молекулярно-генетические механизмы: Молекулярно-генетические исследования обнаруживают несколько ключевых молекулярных механизмов, которые участвуют в развитии ССЗ. Одним из них является дисфункция эндотелиальных клеток, которая ведет к нарушению сосудистого тонуса и повышенной проницаемости сосудов. Это способствует образованию атеросклеротических бляшек и воспалению в стенках артерий. К тому же, в последние годы значительное внимание уделяется эпигенетическим изменениям, которые могут быть вызваны внешними факторами, такими как диета, стресс, курение и экология. Эпигенетика помогает объяснить, как образ жизни и внешняя среда могут стимулировать или тормозить экспрессию генов, что также вносит вклад в развитие сердечно-сосудистых заболеваний.

Генетическая диагностика и риски: Современные подходы генетической диагностики, такие как секвенирование генома, позволяют выявить генетические маркеры, связанные с риском ССЗ. Эти тесты могут помочь не только в начальной стадии диагностики, но и в прогнозировании вероятности возникновения болезней. Например, пациенты с выявленными мутациями в генах, отвечающих за липидный обмен, могут быть направлены на более агрессивную профилактику атеросклероза и гипертонии, что значительно понижает риск развития сердечно-сосудистых заболеваний. Такие исследования, как секвенирование экзома или геномное секвенирование, открывают новые горизонты для персонализированной медицины. Знание генетической предрасположенности позволяет врачам, специалистам назначить индивидуальные лечебные и профилактические мероприятия, что увеличивает эффективность лечения и понижает риск возникновения ухудшений.

Генетические и экологические факторы: не менее важным является взаимодействие генетических и экологических аспектов, которое может существенно повлиять на развитие ССЗ. Например, даже если у пациента есть генетическая предрасположенность к высокому уровню холестерина, здоровый образ жизни, отказ от курения, физическая активность и сбалансированное питание могут существенно понизить риск возникновения

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

заболеваний сердца. В то же самое время, неблагоприятная экология, неправильное питание и стресс могут усугубить генетическую предрасположенность и ускорить развитие болезни.

Перспективы использования генетических данных в клинической практике: С развитием технологий и расширением возможностей генетического тестирования становится возможным интегрировать генетические данные в клиническую практику для более точного прогнозирования и раннего выявления ССЗ. Применение генетической диагностики не только улучшает персонализированную профилактику и лечение, но и открывает новые пути для разработки таргетных препаратов, направленных на коррекцию генетических аномалий, связанных с сердечно-сосудистыми заболеваниями. Примером такого подхода является использование препаратов, которые нацелены на ген PCSK9, который регулирует уровень холестерина в крови. Подавление активности этого гена с помощью ингибиторов PCSK9 может значительно снизить риск атеросклероза и других сердечно-сосудистых заболеваний у пациентов с генетической предрасположенностью.

1. Общая статистика заболеваемости и смертности от ССЗ

- По данным Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ), ССЗ являются основной причиной смертности в мире, ежегодно унося около 17,9 млн жизней (31% всех смертей).
- Среди факторов риска генетическая предрасположенность составляет значительную часть, особенно при семейных формах гиперхолестеринемии и артериальной гипертензии.

2. Генетические факторы риска

- У людей с семейной гиперхолестеринемией риск развития ишемической болезни сердца выше в 10–20 раз, чем у людей без данного генетического нарушения.
- Исследования показывают, что наличие мутаций в генах, таких как APOB, LDLR и PCSK9, увеличивает вероятность развития ССЗ.
- Около 1 из 250 человек в популяции имеет мутацию, связанную с наследственной гиперхолестеринемией.

3. Эпидемиологические исследования

- Исследование Framingham Heart Study выявило, что генетическая предрасположенность значительно повышает риск сердечных приступов, особенно в сочетании с другими факторами (ожирение, курение, диабет).
- Генетический риск определяется на основе "полигенного риска", который включает анализ тысяч генетических маркеров. Люди с высоким полигенным риском имеют в 4 раза большую вероятность развития инфаркта миокарда до 60 лет.

4. Региональная статистика

- В странах Европы и Северной Америки заболеваемость ССЗ выше, что связано с образом жизни и возрастной структурой населения. Однако доля генетической предрасположенности сохраняется на уровне 20–30% среди всех факторов риска.
- В странах с низким и средним уровнем дохода наследственные ССЗ чаще остаются не диагностированными, что приводит к высокому уровню смертности.

5. Сравнение семейных случаев и спорадических

- Семейные формы ССЗ составляют 5–10% всех случаев ишемической болезни сердца.
- Вероятность развития ССЗ увеличивается на 30–50% у людей, если хотя бы один из родителей страдает от заболевания.

6. Генетические тесты

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

• В настоящее время разработаны генетические тесты для оценки предрасположенности к ССЗ. Такие тесты могут предсказать риск инфаркта миокарда или инсульта с точностью около 70–80% при использовании полигенного анализа.

7. Статистика по полу и возрасту

• У мужчин риск развития ССЗ с генетической предрасположенностью выше, чем у женщин, в 1,5–2 раза до 60 лет. После 65 лет разница уменьшается.

• Семейная история заболеваний чаще ассоциируется с ранним началом ССЗ (до 55 лет у мужчин и до 65 лет у женщин).

Источники данных статистик:

• Всемирная организация здравоохранения (ВОЗ)
• American Heart Association (AHA)
• European Society of Cardiology (ESC)
• Исследования из базы данных PubMed, Scopus

Заключение

Генетическая предрасположенность к сердечно-сосудистым заболеваниям представляет собой сложную комбинацию наследственных факторов, эпигенетических изменений и воздействия внешней среды. Современные молекулярно-генетические исследования помогают глубже понять механизмы развития этих заболеваний, что в свою очередь способствует созданию более эффективных методов диагностики, профилактики и лечения. Генетическая диагностика открывает новые возможности для индивидуализированного подхода к лечению ССЗ, что может существенно улучшить прогноз для пациентов и снизить бремя этих заболеваний для общественного здравоохранения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. "Медицинская генетика" (Н. А. Бенашвили, В. И. Рябова)
2. "Основы медицинской генетики" (А. В. Павлова, К. Г. Борисов, М. С. Рахматуллин)
3. "Генетика сердечно-сосудистых заболеваний" (E. N. Valverde)
4. "Geno-Cardiology: From Molecular Biology to Clinical Practice" (J. S. D. Hu, M.G.Williams, E.D.Thompson)
5. "Genetics of Cardiovascular Diseases: From Molecular Medicine to Public Health" (John A. J. M.G.Steegers)
6. "Cardiovascular Genetics" (David H. Hay, Daniel J. S. W. John)
7. "Human Molecular Genetics" (Tom Strachan, Andrew Read)
8. "Principles of Medical Genetics" (R. Korf, M. E. Ginsburg)
9. "Genetic and Environmental Factors in Cardiovascular Disease" (L. P. Wang, T.M.Thompson)
10. "Genetic Factors in Cardiovascular Disease: Practical Implications" (A. J. Ziegler)

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

UDC: 370.15.81-13

THE IMPORTANCE OF MASTERING ENGLISH GRAMMAR FOR EFFECTIVE COMMUNICATION

Хамзаева Севинч Азизқызы
Университет Дружбы Народов им. Академика А. Куатбекова студент второго курса
Шымкент, Казахстан

Abstract: Mastering English grammar is a crucial foundation for effective communication. This article examines the role of English grammar and the impact of its correct usage on both personal and professional communication. Proficiency in grammar is essential for language learners, entrepreneurs, and professionals working in international environments. Proper use of English grammar enables individuals to express their thoughts clearly and accurately, which in turn opens up opportunities for success in both work and academic settings. The article also discusses the importance of grammar for improving writing and speaking skills, as well as how to use grammar effectively to facilitate cross-cultural communication. Applying correct grammatical structures and language rules helps to build a professional image and makes a person more confident and authoritative. Furthermore, the article offers practical advice on how to simplify the language learning process and improve language skills.

Key words: English grammar mastery, Effective communication skills, Grammar importance in writing, English proficiency, Professional communication, Clear communication in English, Grammar in business writing, English grammar rules, Grammar and language learning, Improving writing skills, Grammar in digital communication, Cross-cultural communication in English, Learning English grammar effectively, Grammar for non-native speakers, Global English communication, Using grammar for professional success.

The Importance of Mastering English Grammar for Effective Communication

In the modern era, English has emerged as the global lingua franca, facilitating communication across borders. Mastering English grammar is critical in this context, as it forms the backbone of effective communication. While vocabulary and pronunciation are essential, grammar is the system that governs how ideas are structured and understood. This article examines the significance of mastering English grammar, particularly its role in ensuring clear communication, building professionalism, and improving understanding in international interactions.

Ensuring Clarity and Precision in Expression

The primary function of grammar is to provide a clear and precise structure for communication. It dictates how words should be arranged in a sentence to convey meaning effectively. Without the proper use of grammar, even the most straightforward ideas can become muddled, leading to confusion and misinterpretation. Consider the following example:

Let’s eat, grandma.

Let’s eat grandma.

The first sentence, with the comma correctly placed, invites grandma to join a meal, while the second sentence, without the comma, humorously suggests that grandma herself is the food. This simple example illustrates how small grammatical mistakes can dramatically alter the intended meaning, underscoring the importance of proper grammar in everyday language.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

In both written and spoken communication, grammar serves as a guide for structuring sentences in a way that facilitates mutual understanding. Whether you are presenting an idea in a meeting, writing an email, or delivering a public speech, clear grammar is essential for making your message comprehensible.

Enhancing Credibility and Professionalism

In professional and academic settings, the correct use of grammar is not just a matter of linguistic accuracy; it reflects your level of professionalism and attention to detail. When you communicate using proper grammar, it signals that you care about presenting yourself clearly and competently. On the other hand, grammatical errors can give the impression of carelessness or lack of expertise.

For example, in business communication, an email filled with grammatical errors might be perceived as unprofessional, which could affect your relationship with colleagues, clients, or partners. A well-written document, however, demonstrates your ability to communicate effectively and your attention to the quality of your work.

The same principle applies in academic writing, where proper grammar ensures that your research, analysis, and conclusions are communicated in a logical and coherent manner. Whether you are submitting a research paper or delivering an oral presentation, good grammar helps you convey complex ideas with clarity and precision.

Facilitating Effective Cross-Cultural Communication

English is the most widely spoken second language in the world, and its role as a medium of international communication is indisputable. As businesses and institutions continue to operate on a global scale, English has become the language of choice for cross-border interactions. While many people around the world speak English as a second language, proper grammar is universally recognized as an essential component of effective communication.

In situations where English is not the first language of some participants, clear grammar ensures that the message is not lost in translation. Incorrect grammar can lead to misunderstandings, even if the vocabulary used is correct. For example, if a non-native speaker does not use the correct verb tense, it could confuse the listener about the timing of an event. By adhering to grammatical rules, speakers are better able to convey their ideas in a way that minimizes confusion, regardless of their native language.

Moreover, as English continues to be the language of instruction in many fields of study, proficiency in grammar allows individuals to engage with academic texts, research, and discussions with greater ease. For students, mastering English grammar opens up the possibility of fully participating in global conversations, contributing to international collaborations, and gaining access to a wealth of knowledge in fields such as science, technology, and literature.

Grammar as a Foundation for Language Learning

For individuals learning English as a foreign language, understanding grammar is often the most challenging but crucial step in their language journey. Vocabulary alone is not sufficient to communicate effectively; learners must understand how to arrange words into correct sentence structures. Grammar enables them to understand the underlying logic of the language and apply it appropriately.

When learners master the basic rules of grammar, such as sentence construction, verb conjugation, and the use of tenses, they are able to form coherent thoughts and express themselves in a variety of contexts. Additionally, grammar provides the framework for learning more advanced linguistic concepts. For example, knowing how to use the subjunctive mood or conditional sentences helps learners navigate more complex conversations and texts.

By grasping the structure of English grammar, learners gain confidence in both writing and speaking. This confidence is essential, as it empowers individuals to participate in conversations, express their opinions, and contribute to discussions without the fear of making critical errors.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Grammar thus acts as the scaffold for language learners, supporting their development as they build their proficiency in English.

The Impact of Grammar on Writing Skills

Whether it's crafting an essay, writing a professional report, or composing an email, grammar plays a crucial role in writing. A strong grasp of grammar allows writers to organize their ideas logically, ensuring that the message is communicated clearly and effectively. Proper grammar helps writers avoid ambiguity, making their arguments more compelling and easier for readers to follow.

For example, in academic writing, using correct grammar and punctuation ensures that your ideas are conveyed in a clear, coherent manner. A poorly written essay, filled with grammatical mistakes, can confuse the reader and weaken the writer's argument. Conversely, well-structured sentences and accurate grammar enhance the quality of the writing, allowing the author to engage their audience and express their thoughts with confidence.

In professional settings, clear and error-free writing is essential for conveying a sense of competence and reliability. Whether you are writing a business proposal, preparing a report, or creating content for a website, the ability to write clearly and accurately using proper grammar is a skill that is highly valued in the workplace.

The Role of Grammar in Digital Communication

In today's digital age, where much of our communication takes place through emails, social media, and instant messaging, grammar remains an important element of effective interaction. While informal digital communication may not always require perfect grammar, maintaining clarity and professionalism is still crucial, especially in work-related contexts.

For instance, a miswritten email or a social media post with grammatical errors may result in a misunderstanding or a negative impression. Conversely, a well-written message with correct grammar can establish trust, foster better relationships, and ensure that your ideas are communicated without confusion.

As businesses increasingly rely on digital communication, employees with strong grammar skills are in high demand. Whether it's crafting a report, replying to a customer inquiry, or engaging in professional correspondence, the ability to write clearly and accurately is essential for success in the modern workplace.

Conclusion

In conclusion, mastering English grammar is essential for effective communication in both professional and personal contexts. It ensures clarity, helps build professionalism, and improves understanding in a globalized world. Grammar provides the structure needed to express ideas logically and coherently, which is fundamental to successful communication. As English continues to be the global language of business, education, and social interaction, mastering its grammatical rules will remain a key skill for anyone looking to connect with others and convey their thoughts with precision.

Investing time and effort into learning and improving your grammar will pay off, whether you are a native speaker or learning English as a second language. In the end, good grammar is not just about following rules – it's about ensuring that your message is understood, respected, and received as you intended.

REFERENCES:

1.Swan, M. (2005). Practical English Usage. Oxford University Press.
2.Azar, B. S. (2007). Understanding and Using English Grammar (4th ed.). Pearson Education.
3.Harmer, J. (2007). The Practice of English Language Teaching (4th ed.). Longman.
4.Crystal, D. (2003). English as a Global Language (2nd ed.). Cambridge University Press.
5.Strunk, W., & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4th ed.). Pearson Education.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘОЖ: 327.7

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫ АЯСЫНДАҒЫ САЯСАТЫ: БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Қали Нұркен Мұхтарұлы
С.Кенжегалиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті
«Халықаралық аналитика» мамандығы, 2 курс студенті

Аннотация: Мақалада Қазақстанның Біріккен Ұлттар Ұйымына мүше болғаннан бергі әлемдік бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау бағытындағы саясаты талданып, осы уақытқа дейін атқарған міндеттері мен ұйымдастырған шаралары және тың бастамалары сараланып, олардың қаншалықты тиімді болғанына баға беріледі.

Қазақстан бүгінгі күні БҰҰ-ның 2015 жылдан белгілеп берген әлемнің тұрақты дамуын қамтамасыз етудің 17 мақсатын өзінің ішкі және сыртқы саясатына үйлестіре енгізіп, осы бағытта үздіксіз жұмыс жасап келеді және осы әрекетімен әлемнің дамуына үлес қосып отырғаны анық.

Мақалада осы бағыттағы атқарылып жатқан шаралар талданып, олардың халықтың дамуына қаншалықты үлес қосып отырғаны анықталады.

Кілт сөздер: Қазақстан, Біріккен Ұлттар Ұйымы, тұрақты даму мақсаттары, ядролық қарусыздану, жаһандық қауіп.

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде Біріккен Ұлттар Ұйымына (БҰҰ) мүше болғанына биыл 32 жыл толды. Келесі жылы әлемдік саясатта маңызды орын алатын бұл Ұйымға 85 жыл толмақшы. Осы уақытқа дейін БҰҰ алдына қойған мақсаттарды барынша орындап келе жатқан ұйым. Оның жұмысы қазіргі кезде адамзаттың өмірінің барлық салаларын қамтуда. Ұйымның институттары барлық мемлекеттерге экономикалық қиындықтардан шығуға, адам құқықтарын, бала құқығын сақтауға, халықтардың әлеуметтік жағдайын жақсартуға үнемі көмек көрсетіп келеді. Сонымен қатар мемлекеттер арасындағы қақтығыстарды реттеуге, көпшілікті қырып-жоятын қаруды таратпауға, терроризм, экстремизм, сепаратизм сияқты қауіптерге бірігіп қарсы тұруға, есірткі саудасы, ұйымдасқан қылмыс сияқты т.б. әрекеттерге қарсы барлық мемлекеттерді біріктіру жолында қызмет жасауда. Кейінгі кезде БҰҰ-ның қызметіне көптеген сын-ескертулер жасалып жатқанымен, әлі күнге дейін бірде бір мемлекет БҰҰ-на мүше болудан бас тартқан емес. Барлық мемлекеттер өз арасындағы қатынастарды үйлестіріп, ортақ көмекке жұмылдыратын осындай ұйымның болу керектігін мойындайды. Әлем БҰҰ-нан артық ерекше бірлестікті ойлап тапқан жоқ. Бұл туралы еліміздің президенті Қ-Ж. Тоқаев Астанада өткен Astana Think Tank Forumында сөйлеген сөзінде: «Біріккен Ұлттар Ұйымына келетін болсақ, мен БҰҰ-н нығайту керек екендігіне сенімдімін, өткені оны басқа ешнәрсе алмастыра алмайды. Ұйымның өзінде кемшіліктер болғанмен, бізде басқа балама жоқ. Сондықтан Қазақстан БҰҰ-ның рөлін нығайту бойынша осы ұстанымды ұстанатын барлық елдермен ынтымақтастықты жалғастыруға ниетті»- деп атап көрсеткен сияқты [1].

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Сол сияқты «Біріккен Ұлттар Ұйымынсыз әлем оданда күрделі жағдайға ұшырайтын еді» - деген Ресейдің сыртқы істер министрі С.Лавровтың пікірін де атап өтуге болады [2].

Осы ретте адамзаттың дамуына осындай үлкен қолдау жасап келе жатқан БҰҰ-на мүше болған Қазақстанның ұйым аясында атқарып келе жатқан қызметіне талдау жасап, Ұйымға мүше болу біздің елімізге қаншалықты пайдалы болды және еліміз Ұйыммен бірге әлемнің бейбітшілігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қаншалықты үлес қоса алғандығын, алда әлі қандай міндеттер тұрғанын зерделеу халықаралық қатынастар мамандары үшін өзекті мәселе екендігі сөзсіз.

Әлем мемлекеттерінің БҰҰ-ның жұмысына көңілі толмай, оны қайта құру қажеттігі туралы ұсыныстар көбейгені белгілі, сонда да барлық мемлекеттер өз арасындағы қатынастарды реттеуде, қазіргі кездегі жаһандық қауіптерге қарсы бірігіп күресуді ұйымдастыруда, әлемдік дамуды тұрақтандыруда Ұйымның қажет екенін мойындайды және оның одан әрі әлемдік саясаттағы орны мен рөліне маңыз береді.

Қазақстан тәуелсіздігін алысымен өзінің егемендігін сақтап, бейбітшілікті қамтамасыз ету үшін 1992 жылы БҰҰ-на мүше болды. Біздің еліміз үшін әлемде бейбітшілікті сақтап, қауіпсіздікті қамтамасыз етуді мақсат тұтқан әмбебеп ұйымға мүше болумен қатар, оның жұмысына белсене қатысу сыртқы саясаттағы басты бағыттардың бірі. Қазақстан БҰҰ-на жәй ғана мүше болып қоймай осы уақытқа дейін әлемде бейбітшілік, қауіпсіздікті сақтау бағытында үнемі жаңа бастамалармен белсенділік танытып келе жатқаны белгілі. Алғашқы күннен өз территориясындағы ядролық қарудан бас тартуы және Азиядағы қауіпсіздікті қамтамасыз етуде аймақ мемлекеттерін біріктіру бағытындағы саясаты бүгінгі күнге дейін өзекті екендігі сөзсіз.

Бүгінгі күні әлемнің түпкір-түпкірінде қақтығыстар мен соғыс әрекеті әлі де орын алып отырғанда, тіпті дәл қазіргі кезде көрші орналасқан, бір ТМД кеңістігінде қатар тұрған Ресей мен Украинаның арасында соғыс болып жатқанда Қазақстан әлемде бейбітшілікті сақтау бағытындағы саясатын тоқтатқан емес. Қазіргі тынышсыз әлемде БҰҰ мен тұрақты байланысты сақтап, әлемдік бейбітшілікке үлес қосып келе жатқан Қазақстанның қазіргі саясаты басқа елдерге үлгі болатындай өзекті мәселе екендігі сөзсіз.

Негізгі мақсат - еліміздің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету, аймақтағы және әлемдегі ғаламдық қауіптердің алдын алып мемлекеттердің бейбіт қатар өмір сүруіне жағдай жасауға үлес қосу.

Қазақстанның БҰҰ алға қойған барлық мақсаттары мен талаптарын қолдап, жүзеге асырып келе жатқандығы осы белді Ұйыммен арадағы ынтымақтастық қатынастардың нәтижесінен көрініп отырғаны анық.

Қазіргі кезде Қазақстанда БҰҰ-ның 16-дай институттары өз өкілдіктерін ашып, жан-жақты ынтымақтастық шараларын үкіметтің қолдауымен жүзеге асыруда, солардың бірқатары: ПРООН, ЮНИСЕФ, ЮНЕСКО, ЮНИДО т.б.

Бүгінгі күнге дейін БҰҰ асында Қазақстанның жүргізіп келген саясатының жетістіктеріне тоқталсатын болсақ, бірқатар бастамалар мен көтеген өзар қолдау шаралары жүзеге асырылғандығын көреміз.

Біріншіден, Қазақстан тәуелсіздік алған алғашқы кезден бастап өз территориясындағы ядролық қарудан бас тартып, Семей сынақ алаңын жабу туралы ірі қадам жасалды. Себебі сол кезде экономикалық-әлеуметтік дағдарысты басынан кешіп тұрған Қазақстан үшін алдымен елдің тәуелсіздігін бекітіп, халықтың әл-ауқатын жақсарту бірінші кезекте тұрған мәселе болатын. Сонымен бірге Қазақстан өзінің ешкімге қауіп төндіргісі, күш көрсеткісі келмейтінін, әлемдік бейбітшілікті жақтайтынын білдірді. Өз кезегінде ядролық державалар бұл басмаға қолдау көрсетіп, 1994 жылы Будапешт Меморандумы бойынша Қазақстанның қауіпсіздігіне кепілдік берісті. Бұл сыртқы

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

саясаттағы алғашқы нәтижелі бастамалардың бірі болғаны сөзсіз. Қазақстанның бұл ұмтылысын бағалай келіп, еліміздің қазіргі сыртқы істер министрі М.Тлеуберді ҚР дипломатиялық қызметінің 30 жылдығына арналған халықаралық конференцияда сөйлеген сөзінде: Өзінің зымырандық-ядролық арсеналынан өз еркімен бас тартқан және әлемдегі ең ірі сынақ полигонын жапқан мемлекет ретінде Қазақстанның ядролық қарусыздану саласында нақты прогреске қол жеткізуге моральдық құқығы бар... Қазақстанның 2045 жылға қарай осы қаруды толық жою жоспарын әзірлеуге шақыруы ерекше маңыз ие - деп атап өткен еді [3, 9 б.].

Екіншіден, Қазақстан 1992 жылы Азиядағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында «Азиядағы Өзара Ықпалдастық және Сенім Шаралары Кеңесін» (АӨСШК) құру туралы бастама көтерді. 2002 жылы бұл бастама жүзеге асып, бүгінгі күні құрамына Азияның 28 мемлекеті біріктірген Ұйым қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағытында үздіксіз қызмет атқарып келеді. Осы бастамасымен Қазақстан БҰҰ-ның бейбітшілікті, қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағытындағы саясатына үлес қосып келеді деп білеміз.

Үшіншіден, Қазақстан Әлемдік және Дәстүрлі діндер жетекшілерінің форумын өткізуге бастама көтеріп, 2003 жылдан бері осы істі тоқтаусыз ұйымдастырып келеді. Мұның өзі қазіргі кездегі діни экстремизм, терроризм, діни сипаттағы зорлық-зомбылықты болдырмау мақсатында әр түрлі дін өкілдері арасында өзара сенімді диалог орнатуды көздеген әрекеттен туындап отыр. Бүгінгі күнге дейін әлемнің діни жетекшілерінің Астана қаласында 6 рет бас қосуы өтті. Өз кезегінде бұл бас қосулар әлем халқына адамдар қандай дінді ұстанса да бәрінің мақсаты бір – жер бетінде бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау екендігін көрсетті. Осы бір шараның өзі Қазақстанның БҰҰ-ның алдына қойған мақсатын орындауға қосқан тағы бір қомақты үлесі екендігін көрсетеді.

Төртіншіден, Қазақстан БҰҰ аясында бітімгершілік операцияларын жүзеге асыруға да үлес қосып келеді. Қазақстанның бітімгершілік күштері Ливандағы жағдайды реттеуге және Сирияда күрделі жағдайды қалпына келтіруге көмек көрсеткенін атап өтуге болады.

Бесіншіден, Қазақстанның 2017-2018 жылы БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақсыз мүшесі ретінде қызмет атқаруының өзі үлкен дипломатиялық жетістік болғанын атап өту орынды. БҰҰ-ның басты органы ретіндегі Қауіпсіздік Кеңісіндегі қызметі барысында біздің еліміз ядролық қарусыз әлем құру, мүше мемлекеттер арасында сенімді диалог орнату, жаһандық соғыс қаупін болдырмау, алдын алу сияқты маңызды мәселелер бойынша көптеген шараларды ұйымдастырып, өз үлесін қоса алды. Осы кезде қазақстан дипломаттары «Көпшілікті қырып жоятын қаруды таратпау: сенім шаралары», «Қауіпсіздік пен дамудың өзара тәуелділігінің үлгісі ретінде Ауғанстан мен Орталық Азиядағы аймақтық әріптестікті құру» сияқты тақырыптарда брифингтер мен дебаттар өткізді. Сонымен бірге Қазақстанның қатысуымен Эритреядан санкция алынып тасталды, бірінші рет Қауіпсіздік кеңесі делегациясының Ауғанстанға сапары ұйымдастырылды. Қазақстанның бастамасымен 2018 жылы Бас Ассамблеяның 73 сессиясында «Терроризмнен азат әлемге қол жеткізу жөніндегі Кодекс» қабылданды. Бүгінде оған 70-тен астам ел қосылды. Осының бәрі еліміздің әлемдік дамуға, жаһандық қауіп-қатерлерге қарсы бірігіп күресуге бағытталған саясатының нәтижесі болып табылатындығын көрсетеді [4].

Алтыншыдан, Қазақстан қазіргі кезде БҰҰ -ның 2015 жылдан белгілеп берген жаңа бағдарламасы «Тұрақты дамудың 17 мақсатына» сәйкес сындарлы саясатты жүзеге асырып келеді. Еліміздің Президенті Қ-Ж.Тоқаев 2023 жылы БҰҰ-ның Тұрақты Даму Саммитінде сөйлеген сөзінде: Тұрақты даму қағидаттары біздің ұлттық стратегияларымыз бен бағдарламаларымыздың негізіне айналды. Бүгін біз тұрақты болашаққа белсенді түрде инвестиция салып жатырмыз. Мемлекеттік бюджеттің 80% Тұрақты даму мақсаттарымен үйлестірілген – деп ерекше атап өтті [5].

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Осы уақытқа дейін еліміз БҰҰ-ның Тұрақты даму мақсаттарын жүзеге асыру барысында бірқатар халықаралық деңгейде ірі шаралар өткізді. 2015 жылғы климаттың өзгеруіне қатысты Париж келісіміне қосыла отырып, Қазақстан 2060 жылға қарай көміртегі бейтараптығына қол жеткізуді көздеп отыр. Сонымен қатар еліміз Орталық Азия мен Ауғанстан үшін Тұрақты Даму бойынша Өңірлік хаб құру бастамасын көтеріп отыр.

Осының бәрі еліміздің халықтарының таза су, таза табиғи өнімдер, сапалы білім, қол жетімді медициналық көмекпен, тұрақты энергия көздерімен т.б. қамтамасыз етуге жасалып жатқан үлкен бағдарламалар екендігі сөзсіз. Осының бәрі еліміздің БҰҰ-ның тұрақты даму қағидаттарын жүзеге асыруда атқарып жатқан шаралары кең ауқымды екендігінің көрінісі.

Жетіншіден, біздің еліміз үнемі Ауғанстан, Таяу Шығыс елдеріне гуманитарлық көмек көрсетіп келеді, яғни БҰҰ-ның барлық бағдарламаларына қатысып, әлемдік тұрақтылықты қамтамасыз етуге үлес қосуда.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, тәуелсіздігін алғанына отыз жылдан астам уақыт өтсе де, осы жылдар ішінде біздің еліміз БҰҰ-на тұрақты мүше ғана болып қоймай, өзінің игі бастамаларымен, Ұйымның барлық мақсаттары мен міндеттері бойынша тиісті шараларды жүзеге асыруымен өзінің сыртқы саясаттағы ұстанымы едің ұлттық қауіпсіздігін, әлемнің бейбітшілігі мен қауіпсіздігін қамтамасыз етуге үлес қосу екендігін көрсете білді деуге болады.

Осы атап көрсеткендердің негізінде төмендегідей ұсыныстарды келтіругі болады:

Біріншіден, БҰҰ әлемнің бірден бір әмбебап ұйымы, қауіпсіздік пен бейбітшілікті, әлем халықтарының әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсартуға ұмтылып отырған ұйым ретінде қызметін одан әрі күшейтіп, дамытуға барлық мемлекеттер үлес қосуы керек деп білеміз.

Екіншіден, БҰҰ-ның мүшелерінің Ұйымның Жарғысын бұлжытпай орындауға мәжбүрлеу шараларын қатаңдату ұсынылады.

Үшіншіден, БҰҰ-ның жұмысына сексен жылдан астам уақыт өткендіктен, қазіргі әлемдік саяасттың сипаты, барысы өзгергендіктен, Ұйымның құрылымдарына қайта құру жасап, басты органдардың бірі ретінде Қауіпсіздік Кеңісінің құрамын кеңейтіп, олардың шешім қабылдау процедураларына өзгерістер енгізу керек деп білеміз.

Әлем халықтары қазіргі жаһандық қауіптерге қарсы БҰҰ асында біріге отырып күресуді, мемлекеттер арасындағы ынтымақтастық қатынастарды одан да жоғары дәрежеде дамыта отырып, жер бетінде халықтардың бейбіт өмір сүруіне жағдай жасалуды қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Токаев: ООН необходимо укреплять, потому что она незаменима// https://forbes.kz/articles/tokaev-oon-nuzhno-ukreplyat-potomu-chto-ona-nezamenima-368945

2. Без ООН в мире было бы больше хаоса, считает Лавров// https://ria.ru/20121024/906554734.html

3. ҚР СІМ М.Тлеубердінің ҚР дипломатиясының 30 жылына арналған халықаралық конференцияда сөйлеген сөзі// Қазақстан Республикасы қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінде. Халықаралық конференция материалдарының жинағы. Нұр-Сұлтан, 2022. – 226 б.

4. Основные итоги деятельности РК в СБ ООН в 2017-2018 гг. Выступление Министра инстранных дел РК Атамкулова Б.Б. //www.parlam.kz

5. Глава государства принял участие в Саммите ООН по Целям в области устойчивого развития 18.09.2023// https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-sammite-oon-po-celyam-v-oblasti-ustoychivogo-razvitiya-188533

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

СПОРТТАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ПРОБЛЕМАЛАР

Канатұлы Бірлік
3 курс студенті, Қазақ спорт және туризм академиясы,
Ғылыми жетекшісі: Кошербаева Г.Н., п.ғ.к., қауымдаст. профессордың м.а.
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл мақалада жасөспірім спортшылардың эмоциялары зерттеліп, оларға әсер ететін негізгі факторлар жіктеледі. Жасөспірімдердің эмоционалдық тұрақтылығын сақтауға көмектесетін әдіс-тәсілдер ұсынылып, олардың спорттағы нәтижелеріне тигізетін ықпалы қарастырылады.

Кілт сөздер: Жасөспірім, эмоция, спорт, стресс, эмоционалдық тұрақтылық.

Кіріспе. Қазіргі заманғы спорт әлемдік деңгейде қарқынды даму үстінде. Дегенмен, спортшыларда кездесетін мәселер де баршылық. Физикалық тұрғыда шаршау, психикалық шаршау, комлекс, материалдық және моральдік жетіспеушіліктер спортшылар үшін басты проблема.

Ал, бұл мақалада зерттелетін басты мәселе - жасөспірім спортшыларда кездесетін эмоционалдық проблемалар. Бұл жалпы әлемдегі бас қатырар спорттық мәселе. Себебі, жасөспірім шақта адам жетіледі. Жетілу процесімен қатар келетін эмоционалдық күй жас бала психикасына үлкен сынақ. Эмоционалдық проблемасын жеңе алмаған жасөспірім спорттан алыстап, қоғамның теріс ағымына ауытқуы әбден мүмкін. Әйгілі зерттеуші Р. Нидеффердің "Зейін теориясы" еңбегінде осы аталған эмоцияға әсер ететін тиісті факторлар анықталған. Одан бөлек, М Брунер "Жастардың дене белсенділігін дамыту" атты еңбегінде жас спортшыларға эмоционалды және психикалық түрде қолдау керектігін ерекше баяндайды. Зерттеушілер еңбектеріндегі бұл фактілер мақала тақырыбының әлемдік деңгейдегі өзектілігіне дәлел болады.

Ал, біз өз зерттеуімізде жасөспірім спортшыларда кездесетін эмоционалдық проблемаларды анықтап, дұрыс жолды көрсетеміз.

Ендігі кезекте тақырып төркініне арқау болатын жасөспірім спортшыларда кездесетін эмоционалдық проблемаларға тоқталайық:

1. Сәтсіздікке деген қорқыныш. Жас спортшылар жеңілістен өте қорқады. Себебі, оларда сенімділік процесі әлі толық қалыптасып үлгермеген.

2. Стресс. Жаттығулар мен жарыстарда тек жоғары нәтижеге ұмтылу жас спортшыларды үлкен стресске алып келуі мүмкін. Жеңілістен болатын уайым спортшылардың көңіл күй тұрақсыздығына алып келеді.

3. Жоғарғы үміт. Жаттықтырушылар, ата аналар мен жақын адамдардың жоғары үміті тұлғалық қасиеттері енді дамып келе жатқан жас спортшыларға қысым түсіреді.

4. Жарыс алдындағы қобалжу. Жас спортшыларда жарыс алдында күйзеліс пен қобалжу жиі кездеседі. Себебі, оларда үлкен спортшыларға қарағанда жарыстық **тәжірибе** төмен. Олардың алдағы жарыс туралы ойлары уайым тудырып, физикалық және психологиялық өнімділікке теріс әсер етеді**.**

5. Сыртқы ортаның сыни пікірі. Жасөсіпірім үшін сыртқы орта пікірі өте маңызды. Жаман пікірлер оларды эмоционалдық апатқа ұшыратады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

6. Өз-өзіне сенімсіздік. Жасөспірім спортшылар әлі өз дағдылары мен қабілеттеріне сенімсіз болуы мүмкін. Сәл сәтсіздік пен жеңіліс оларды үлкен сенімсіздікке алып келеді.

Ұсынылып отырған мақаладағы эмоционалдық басты проблемалар осылар. Аталғандардың қай қайсысы болмасын жасөспірім спортшы үшін басты проблема. Бұл проблемалар мақаламыздың ғылыми және қоғамдық өзектілігіне дәлел. Яғни, бей-жай қарауға болмайды.

Әдеби шолу. Спорттағы жасөспірім эмоцияларын зерттеген ғалымдар: Р. Нидеффер ("Зейін теориясы"), Ю. Ханин(" Оптималды эмоционалдық күй"), С. Джексон("Ағын күйі"), М. Брунер("Жастардың дене белсенділігін дамыту")

Сонымен қатар, К. Юнг пен З. Фрейд енгізген тұлғалық типтер спортшылардың эмоционалдық күйін талдауға көмектеседі. "Спорттық психологияның атасы" атанған Брюс Огливи спортшылардың эмоционалдық жай-күйін зерттеді. М.В. Пречтен қобалжудың спорттық көрсеткіштерге әсерін зерттейді.

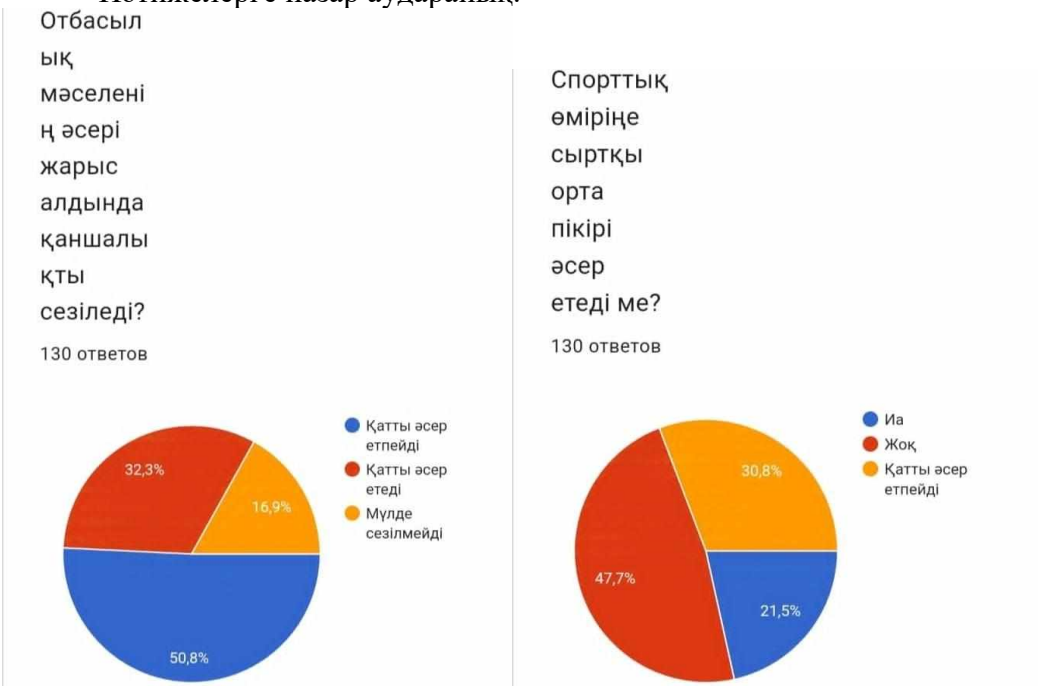
Аталған ғалымдар спорттағы жасөспірім психологиясы мен эмоционалдық ерекшеліктеріне аса мән береді. Оларда кездесетін эмоционалдық проблемаларды анықтап, нақты зерттеулер жүргізеді.

Сондай ақ, елімізде де спорттық психология қарқынды даму үстінде. Қазір бұл саланы Т. Сағадиев, Қ. Әлімқұлов және А. Аманжоловтар зерттеп, жасөспірім спортшылардың эмоциясын анықтауда.

Алдағы уақыттары бұл зерттеулер өз жемісін, еліміздегі спорттық психология саласы еселеп қарқынды дамиды деп сенеміз!

Материалдар мен зерттеулер. Ұсынылған мақаланың негізгі зерттеу әдісіне 130 жасөспірім спортшы қатысты. Олардан " Google форма" жүйесінде онлайн сауалнама алынды. Сауаланама алуымыздың басты мақсаты - жасөспірім спортшылардағы эмоционалдық проблема көрсеткіштерін анықтау.

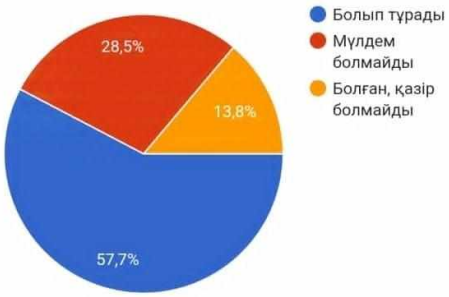
Нәтижелерге назар аударайық:

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Спорттық жаттығу уақытын а сабақ уақытын ың ыңғайсы з келетін тұстары болып тұра ма?

130 ответов

1) Жарыс алдындағы қобалжу қалай сезіледі?

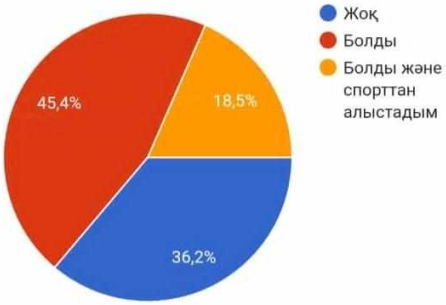
Копировать диаграмму

130 ответов

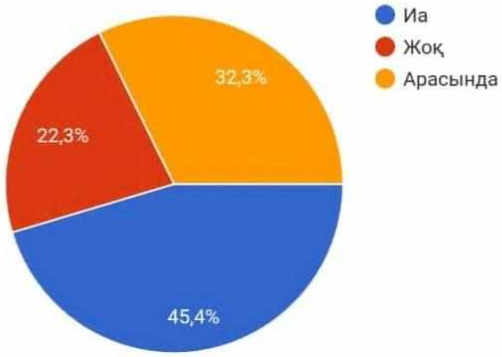
Бірнеше жеңілістерден кейін спортты тастап кету жайлы ой болды ма?

130 ответов

Психикалық шаршау болып тұра ма?

130 ответов

Нәтижені талдау

Нәтижеден аңғарғанымыздай, қойылған сұрақтар өз жауаптарын тапты. Отбасылық мәселе, спорттық қиындық, қолдау мен сыртқы орта фактілерінің расында жасөспірім споршы үшін үлкен эмоционалдық қиындық екені анықталды. Сұрақтарға 130 жасөспірім спортшы жауап беріп, өз проблемаларын анықтады.

Қорытынды. Спорттық жетістік сапалы әрі көп болуы үшін спортшы барлық тұрғыдан мықты болуы керек. Ал, спортшының мықты болуы жасөспірім шағына тікелей қатысты. Жас кезінде өз психологиясы мен эмоцияларын игере алған спортшы ғана үлкен жетістіктерге жетеді. Мақаламызда көрсетілген зерттеу нәтижелері мен ұсыныстар арқылы спорттық жасөспірім психологиясына көп көмегімізді тигізе аламыз. Бұған 100% сенімдіміз!

Ұсыныстар. Бұл проблемаларды шешу үшін:

1)Психологиялық қолдау. Сәтсіздік пен жеңіліс үшін айыптамай, жеңістің әлі алда екенін түсіндірген жөн.

2)Жаттығу мен жарыстарда шынайы мақсат қою. Бұл спортшыларға жоғары қысымды сездірмей, прогрессивті түрде жетістікке жетуге көмектеседі.

3)Эмоциясын басқаруға үйрету. Жас спортшыларға стресс пен қобалжуды жеңуге арналған жаттықтырулар жасату. Мысалы: терең тыныс алу, позитивті жаттығулар мен ойлау, визуализация.

4)Демалыс пен хобби. Жасөспірім спортшыларға спорттан бөлек айналысқысы келетін хоббилеріне уақыт бөлгізу керек. Сүйікті хоббиімен лайықты түрде шұғылданған спортшыда психикалық демалыс орнайды.

5)Позитив. Жаттықтырушылар да, ата-аналар да спортшыға позитивті көңіл күй сыйлауға талпынған жөн. Жас спортшы үшін бұл өте маңызды.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Р. Вейнберг, Д. Жоулд. "Спорт және жаттығу психологиясының негіздері" - Champaign, IL, - 2003.
2. M Barrow, N Walker. "Спорттық жарақаттар және реабилитация психологиясы" - T Fetty Journal of athletic training 50 (1), 95-104
3. Ю. Л. Ханин "Эмоции и чувства в спорте" - // *https://*psytests.org/sport/sokps.html
4.А Петровский. "Психология спорта" - — СПб.: Питер, 2008. — 352 с. 52.
5. Платонов, В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и еѐ практические приложения: учебник для тренеров / В.Н. Платонов. — Киев: Олимпийская литература, 2015. – 752 с.
6. А. Линденберг "Эмоция в спорте" - –. Москва : Физкультура и спорт, 2000. – 205 с. 27.
7. L.Yuri "Emotions in Sport"- Human Kinetics; First Edition (September 13, 1999)

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

УДК 342.9 (574)

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РЕАЛИЗАЦИИ АНТИКОРРУПЦИОНЫХ ПРАКТИК НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ

Жексенбаев Амир
курсант 4 курса, 408 учебной группы
Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, рядовой полиции
Караганда, Казахстан

Аннотация: В данной работе рассмотрены основные проблемы использования информационных технологий в антикоррупционной работе, выявлены возможности и потенциал внедрения информационных технологий в антикоррупционную практику, представлена характеристика возможностей различных информационных технологий в достижении целей антикоррупционной борьбы, предложены практические направления активизации использования информационных технологий в борьбе с коррупцией в Республике Казахстан.

Вопросы противодействия коррупции в современный период занимают важное место ввиду ее роста. Бесспорно, ее отрицательное воздействие на различные сферы развития страны. Она является угрозой для отечественных социальных институтов. Вопросы противодействия ей не теряют актуальности по сегодняшний день. Тем не менее, ее истоки лежат в древности. С тех времен понятия власти и коррупции стали неразделимы. Однако если в древности плата жрецу являлась законной, то с развитием общества, установлением должностным лицам фиксированного дохода личные оплаты граждан, которые определяются уже как взятки, становятся запрещенными.

Сегодня профилактика коррупции является важным направлением реализации антикоррупционной политики. В этом аспекте противодействие коррупции нельзя рассматривать только как исключительную компетенцию антикоррупционной службы, к этой работе должны привлекаться все государственные органы, а также гражданское общество. Усиление борьбы с коррупцией является одним из главных приоритетов государства. Успешная антикоррупционная политика невозможна без фундаментальных сдвигов в общественном, групповом и индивидуальном сознании, без серьезных позитивных коррекций в правилах поведения не только таких целевых групп, как государственные служащие, но и самих граждан. Проблема данной работы состоит не только в том, как привлечь гражданское общество к конструктивной антикоррупционной деятельности, но и как объединить усилия всех лиц и организаций в формировании антикоррупционной коалиции гражданского общества и партнерств с органами власти.

Активизацияя антикоррупционного потенциала – это процесс, который включает в себя превращение возможностей в действительность, порождение новых форм и технологий его реализации, совершенствование системы адаптации отдельного человека, социальной группы или общности к новым для них социальным отношениям [1].

На сегодняшний день наблюдается увеличение случаев коррупционных нарушений в постсоветском пространстве. В свете этого в Казахстане принята государственная программа «Цифровой Казахстан», представляющая собой стратегию развития цифровой экосистемы с целью обеспечения устойчивого экономического роста, повышения конкурентоспособности страны, а также как один из эффективных современных методов

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

снижения коррупционного уровня за счет цифровизации государственных услуг. Внедрение этой программы направлено на сокращение коррупционных рисков при использовании государственных услуг.

Главная задача программы заключается в активизации цифровых технологий для ускорения развития экономики Казахстана, при этом ожидается, что это также способствует улучшению качества жизни населения. «Цифровой Казахстан» планирует создать основу для перехода страны на новую траекторию развития – в цифровую экономику будущего.

Кроме того, стоит обратить внимание на Концепцию кибербезопасности, известную как «Киберщит Казахстана», которая определяет основные направления государственной политики в области защиты электронных информационных ресурсов. Эта концепция направлена на обеспечение безопасного использования информационно-коммуникационных технологий [2].

В Казахстане реализуется государственная программа «Цифровой Казахстан», охватывающая пять основных направлений: развитие человеческого капитала, создание инновационной экосистемы, переход к цифровому государству, реализация цифровой системы, цифровизация отраслей экономики. Эти направления включают в себя 17 инициатив с 120 мероприятиями, реализуемыми министерствами, государственными органами и организациями. [3]

Важным аспектом успешной борьбы с коррупцией является использование современных технологий, таких как искусственный интеллект, блокчейн и обработка больших данных. Примером эффективного использования таких технологий служит случай с оттоком финансовых документов от оффшорных компаний, известный как «Panama Papers». Это демонстрирует, как современные методы обработки данных могут существенно уменьшить возможности развития коррупции.

Принятые в последние годы меры позволили повысить вовлеченность госорганов и организаций в противодействие коррупции, в том числе на региональном уровне.

Так, Управлением координации занятости и социальных программ акимата Восточно-Казахстанской области разработано мобильное приложение «Интерактивная платформа», которое автоматически фиксирует местонахождение социального работника и предоставляет услугополучателю возможность оценить качество услуг.

Благодаря этому прекращена практика, когда инвалидам 1 и 2 группы и лицам преклонного возраста фактически не оказывались специальные услуги или осуществлялись ненадлежащим образом.

В целях полного охвата услугополучателей разработчиками обеспечено функционирование мобильного приложения без интернета, что особенно актуально для жителей отдаленных населенных пунктов.

Данное цифровое решение высоко оценено обществом (получено более 8 тысяч положительных отзывов).

Акиматом Карагандинской области запущен портал «IQala», задачами которого являются автоматизация процесса оказания услуг, исключение бумажной волокиты, прямого контакта с услугодателями и других коррупционных рисков (оцифрованы 26 городских услуг трех крупных монополистов – «Қарағанды Жарық», «Теплотранзит-Караганда», «Қарағандыэнерго Саласы», список расширяется).[4]

В Западно-Казахстанской области реализован проект «E-sep.su», в рамках которого автоматизированы процессы субсидирования стоимости услуг по учету подачи питьевой воды и обеспечена прозрачность водопотребления. Это позволило устранить коррупционные риски, сэкономить бюджетные средства в размере 265 млн тенге и сократить потребление питьевой воды на 20%.[3]

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

С 2014 года функционирует единое окно доступа к судам – информационный сервис «Судебный кабинет», в том числе в мобильной версии. Пользователи, не выходя из дома или офиса, могут обратиться в суд в электронном формате, оплатить госпошлину, ознакомиться с судебными документами, подать заявление о предоставлении протокола судебного заседания или замечание на протокол судебного заседания и др. [3]

В рамках реализации Административного процедурно-процессуального кодекса и концепции «Слышащего государства» введена в промышленную эксплуатацию информационная система «e-Otinish», которая направлена на обеспечение прозрачности процесса рассмотрения обращений и повышение сервисного подхода (на сегодня внедрена в более 25 тыс. административных органах и 26 тыс. подведомственных и структурных подразделениях).

Сфера оказания государственных услуг – одно из самых динамично развивающихся направлений государственного управления. Определены три ключевых вектора: переход на «безотказные процедуры», установление системы немедленного восстановления прав услугополучателей и введение опережающей подачи заявления на получение услуг.

Принят закон, упрощающий порядок подписания электронных документов и процессов, когда результат формируется и выдается информационной системой автоматически, без участия чиновников.

Отмена 15 справок и внедрение цифрового подтверждения 19 справок позволили снизить бумажный оборот на 52,4 млн документов.

Ярким примером снижения бюрократии, как фактора коррупции, является реализация в мобильных приложениях доступа к цифровым документам (19 видов), которыми более 12,8 млн раз воспользовались порядка 10,62 млн пользователей.

Во исполнение поручения Главы государства по выработке действенных подходов для оперативного и прозрачного выделения земельных участков ведется работа по запуску системы «Единый государственный кадастр недвижимости» (далее – ЕГКН).

При внедрении ЕГКН упрощается процедура оформления прав на земельный участок: автоматизация услуг; исключение ряда документов (землеустроительный проект, идентификационный документ на земельный участок) и земельной комиссии (уменьшается количество согласований); онлайн мониторинг за документами при прохождении различных инстанций; внедрение композитных услуг (получение документа на земельный участок с регистрацией прав); сокращение длительности рассмотрения и согласования документов с 1 года до 30 дней.

В рамках запуска ЕГКН разработана Публичная кадастровая карта (https://map.gov4c.kz/egkn/), которая содержит в интерактивном формате сведения земельного, правового, природного и иных кадастров.

Данный ресурс существенно минимизирует коррупционные риски путем автоматизации и упрощения сделок с недвижимостью и землей.

Система ЕГКН успешно прошла испытания на соответствие информационной безопасности и после вступления в силу соответствующих законодательных поправок введена в промышленную эксплуатацию (в сентябре 2023 года).

Министерством юстиции полностью автоматизированы выдача дубликата правоустанавливающего документа на недвижимое имущество, выдача копий документов из регистрационного дела и выдача электронного технического паспорта.

Продолжается цифровизация и обеспечение прозрачности правоохранительной сферы.

По данным Генеральной прокуратуры, в 2023 году в электронном формате расследовались 90,8% уголовных дел (205 270 из 226 030 дел), составлено 8,1 млн

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

электронных протоколов и предписаний, что составляет 88% от общего количества административных материалов.[5]

Во исполнение поручения Главы государства в пенитенциарных учреждениях и служебных помещениях полиции, а также во всех оперативно-следственных подразделениях правоохранительных органов вводится сплошное видеонаблюдение. [1]

По итогам 2023 года Генеральной прокуратурой проведены сверки с другими правоохранительными органами (АПК, АФМ, МВД) и установлено фактическое функционирование 22 215 видеокамер (из 26 386), а также 1 483 «слепых зон», не охваченных системами видеонаблюдения. Принимаются меры по устранению выявленных недостатков. [3]

В МВД внедрено эффективное цифровое решение по обеспечению дорожной безопасности – приложение «Қорғау», которое позволяет выявлять автомобили с подложными номерами, без страховки, находящиеся в розыске либо систематически нарушающие ПДД и не оплачивающие штрафы.

Ранее для выявления таких нарушений требовалось останавливать все автомашины и проверять документы, что создавало неудобства для законопослушных граждан и коррупционные риски. Сейчас система автоматически анализирует данные уличных камер и отправляет сообщение на планшет ближайшего полицейского о том, что рядом находится «опасный» водитель.

Для исключения коррупционных рисков из МВД в ЦОН передана функция приема документов для получения иностранцами разрешения на временное проживание.

Открыт Ситуационно-аналитический центр, который позволяет анализировать процессы в сфере преступности, административных правонарушений, миграции, дорожной безопасности (объединены все ведомственные базы данных с использованием инструментов анализа «Big Data») [2].

Благодаря комплексным мерам по цифровизации общественных отношений по итогам 2023 года Казахстан занял 28-е место в мировом рейтинге по Индексу развития электронного правительства и 8-е место – по Индексу онлайн услуг, 81,2% граждан удовлетворены качеством оказания госуслуг (2022 год – 75,4%).[3]

На основании вышесказанного следует сделать вывод, о том, что Республикой Казахстан проделана объемная работа по минимизации уровня коррупции в стране во всех государственных отраслях. Помимо реализации государственной программы «Цифровой Казахстан» был принят Закон «Об общественном контроле» от 2 октября 2023 года, целью которого является обеспечение участия граждан Республики Казахстан в управлении делами государства, что в свою очередь обеспечивает принцип прозрачности при принятии решений, затрагивающих наиболее значимые вопросы общественной жизни.

Наличие надлежащего гражданского контроля и учета общественного мнения в деятельности государственного аппарата ведут к снижению уровня бюрократии и административных барьеров, злоупотреблению должностными полномочиями, что в совокупности формирует положительные факторы, способствующие уменьшению роста коррупционных проявлений.

Цифровизация предоставляет мощные инструменты для борьбы с коррупцией, однако важно помнить, что технологии сами по себе не решают проблему. Они должны быть частью комплексного подхода, который включает в себя правовые, административные и образовательные меры. Только в таком симбиозе цифровые инновации могут эффективно способствовать сокращению коррупции.

Также, мы предлагаем:

1. повысить заработную плату и социальные льготы для государственных служащих;

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

2. уменьшить количество предусмотренных административных и уголовных правонарушений, а также строгость наказания. К примеру, согласно ч.2 статьи 594 КоАП РК, невыполнение требования правил дорожного движения уступить дорогу транспортному средству, пользующемуся преимущественным правом проезда перекрестков, влечет штраф в размере пятнадцати месячных расчетных показателей, что составляет 55 380 тенге (1 МРП = 3692 тенге за 2024 год). Учитывая то, что минимальный размер заработной платы в РК составляет 85000 тенге, а размер средней заработной платы 350,5 тысяч тенге (за 3 квартал 2023 года), вероятным решением данной проблемы будет дача взятки, нежели уплата штрафа, составляющего почти 16 % от среднемесячного дохода гражданина РК.

В целом, хотя полное устранение коррупции остается сложной задачей, страны могут значительно снизить ее уровень, применяя комплексный подход, включающий в себя законодательные, административные и технологические меры.

Анализ антикоррупционных стратегий в различных странах, включая Францию, Германию, Финляндию, Японию и Китай, позволяет выделить несколько общих тенденций и методов борьбы с коррупцией.

Многие страны акцентируют внимание на обеспечении прозрачности в принятии решений и доступности информации. Это включает в себя обязательные финансовые отчеты, декларации о доходах и создание механизмов контроля за действиями государственных чиновников.

Многие страны создают специальные антикоррупционные органы, которые занимаются расследованием и пресечением коррупционных преступлений. Эти органы могут применять как репрессивные, так и профилактические меры.

Меры, направленные на санкционированный контроль за действиями государственных чиновников, телефонные линии доверия и анонимные сообщения о коррупции – все это способы активного вовлечения граждан в борьбу с коррупцией.

В тоже время Республика Казахстан, активно внедряет программы цифровизации, что способствует созданию электронных систем управления и предоставляет эффективные инструменты для борьбы с коррупцией. Использование ИКТ позволяет обеспечить прозрачность, эффективность и устойчивость в различных сферах общества, что в условиях глобальной цифровизации является одним из перспективных и эффективных направлений в борьбе с коррупцией.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Шедий М.В. Особенности развития антикоррупционного потенциала гражданского общества// Ученые записки. Электронный научный журнал Курского государственного университета. – 2013. – № 2 (26). С. 294– 298.

2. Мендеш, А. Роль информационных технологий в активизации антикоррупционного потенциала гражданского общества в республике Казахстан / А. Мендеш // ЛУЧШИЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ 2023: сборник статей XI Международного научно-исследовательского конкурса, Пенза, 10 мая 2023 года. – Пенза: Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), 2023. – С. 55-58.

3.https://www.gov.kz/memleket/entities/anticorruption/documents/details/494573?lang=ru

4.https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/492828?lang=ru

5.Стратегические отчеты Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

КЕДЕНДІК БАҚЫЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

М.Е.Амирбеков
Халықаралық Бизнес Университеті
Кенжеғали Сағадиев атындағы Халықаралық Бизнес Университеті
Кедендік Іс
Алматы, Қазақстан

Андатпа. Мақалада кедендік бақылау жүйелерін жетілдірудің заманауи бағыттары қарастырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты – халықаралық сауда аясында кедендік процестерді тиімді басқарудың тиімді әдістерін ұсыну. Қолданылған әдістер арқылы электронды декларациялау, автоматтандырылған жүйелердің артықшылықтары және халықаралық тәжірибенің маңыздылығы талданды. Нәтижелер кедендік бақылауды оңтайландырудың әлеуметтік және экономикалық әсерін көрсетеді.

Түйін сөздер: Кеден, кедендік бақылау, автоматтандыру, цифрландыру, электронды декларациялау, халықаралық стандарттар, логистика.

Кіріспе. Кеден – ел экономикасының маңызды құрамдас бөлігі. Ол халықаралық сауда процесінде мемлекеттік мүдделерді қорғайды және реттейді. Қазақстан сияқты елдер үшін кеден саласының тиімділігі экономикалық тұрақтылық пен инвестициялық тартымдылыққа тікелей әсер етеді.

Мәселенің өзектілігі:

Кедендік бақылау – мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігін қамтамасыз ететін және халықаралық сауда қатынастарын реттейтін маңызды құралдардың бірі. Бүгінгі таңда кеден саласындағы басты мәселелердің бірі – сауда операцияларының күрделілігі мен баяулығы, заңсыз тауар айналымы және заманауи технологиялардың жеткілікті деңгейде қолданылмауы. Бұл мәселелер халықаралық сауда ағындарына кедергі келтіріп, елдің экономикалық өсу қарқынына теріс әсер етеді.

1. Халықаралық сауданың өсуі:

Халықаралық сауданың қарқынды дамуы елдер арасындағы тауар айналымының өсуіне алып келуде. Қазақстан өзінің географиялық орналасуына байланысты Еуропа мен Азия арасындағы сауда-логистикалық дәліз ретінде ерекше рөл атқарады. Алайда.

Шекаралық өткізу пункттеріндегі инфрақұрылымның жетіспеушілігі;

Кедендік рәсімдердің ұзаққа созылуы;

Ақпараттық жүйелердің жеткіліксіз автоматтандырылуы сауда ағындарын тежеп отыр.

2. Цифрлық трансформация қажеттілігі:

Дүниежүзілік сауда ұйымы (WTO) мен Дүниежүзілік кеден ұйымының (WCO) стандарттарына сәйкес, кедендік рәсімдерді автоматтандыру мен цифрландыру қазіргі заманғы талаптарға сай болудың негізгі шарттары болып табылады. Қазақстанда.

Электронды декларациялау жүйесі енгізілгенімен, оның барлық өңірлерде бірдей тиімді қолданылмауы.

Кедендік бақылау – экономикалық қауіпсіздікті, халықаралық сауданы тиімді басқаруды және заңсыз әрекеттерді шектеуді қамтамасыз ететін мемлекеттік басқару саласы. Бүгінгі таңда бұл салада орын алған мәселелердің шешілуі Қазақстанның

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

экономикалық дамуына, сауда қатынастарындағы беделінің артуына және халықаралық стандарттарға сәйкестігіне ықпал етеді.

1. Қазақстанның географиялық әлеуеті

Қазақстан – Еуразия жүрегінде орналасқан, Еуропа мен Азияны байланыстыратын маңызды транзиттік дәліз. Мұндай географиялық жағдай елдің сауда-логистикалық хабы ретінде дамуына мүмкіндік береді. Алайда:

Шекара бекеттерінде инфрақұрылымның жеткіліксіздігі;

Заманауи логистикалық жүйелердің төмен деңгейде дамуы;

Халықаралық сауда ағындарының көбеюіне кеден қызметінің дайындығының жеткіліксіздігі өзекті мәселелер болып табылады.

Мысалы: Қытай мен Еуропа арасындағы "Бір белдеу, бір жол" бастамасы аясында Қазақстанның транзиттік әлеуетін тиімді пайдалану үшін кедендік бақылаудың жылдам әрі сенімді болуы өте маңызды.

2. Заңсыз тауар айналымы мәселесі

Кедендік бақылаудың тиімсіздігі мен жемқорлық тәуекелдерінің болуы заңсыз тауар айналымына әкеліп соғады. Бұл:

Мемлекеттік бюджетке түсетін кірістерді азайтады;

Әлеуметтік-экономикалық тұрақтылыққа кері әсерін тигізеді;

Контрабандалық тауарлар мен есірткі тасымалына тосқауыл қоюды қиындатады.

Дүниежүзілік банк деректері бойынша, заңсыз сауда операциялары дамушы елдердің жалпы сауда ағынының 20%-ын құрайды. Қазақстан үшін бұл көрсеткіштің төмендеуі экономикалық тиімділікті арттыруға мүмкіндік береді.

3. Кедендік рәсімдердің күрделілігі

Қазіргі таңда кедендік рәсімдердің ұзаққа созылуы мен қағазбастылық бизнес пен халық үшін үлкен мәселе тудырады. Бұл:

Экспорттық-импорттық операцияларды баяулатады;

Логистикалық шығындарды арттырады;

Шетелдік инвесторлардың Қазақстан нарығына қызығушылығын төмендетеді.

Мысалы: Дүниежүзілік банктің Doing Business рейтингінде Қазақстанның кедендік рәсімдерге байланысты көрсеткіштері әлі де төмен. Бұл шетелдік әріптестермен сауда қарым-қатынастарын қиындатып отыр.

4. Халықаралық стандарттарға сәйкес болу қажеттілігі

Дүниежүзілік кеден ұйымының (WCO) және Дүниежүзілік сауда ұйымының (WTO) талаптарына сәйкес, кедендік бақылау жүйесі:

Электрондық декларациялау;

Тәуекелдерді басқару жүйесі;

"Жасыл дәліз" қағидаты сияқты механизмдермен қамтылуы керек.

Қазақстанда бұл бағытта бірқатар бастамалар енгізілгенімен, олардың толық іске асырылмауы жүйенің тиімділігін шектейді.

5. Кедендік жүйедегі автоматтандырудың жеткіліксіздігі

Цифрландыру – әлемдегі жетекші елдердің кедендік жүйелерін дамытудағы басты құралдардың бірі. Алайда Қазақстанда:

Кедендік ақпараттық жүйелердің әлі де толық интеграцияланбауы;

Кедендік операцияларды орындау үшін адам факторының басымдығы;

Электронды жүйелерді пайдаланудағы техникалық ақаулар өзекті мәселелер қатарында қалып отыр.

6. Халықаралық сауда мен инвестицияға әсері

Кедендік бақылаудың тиімділігі Қазақстанның сыртқы саудасына және инвестициялық тартымдылығына тікелей әсер етеді.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Сауда процестерінің баяу жүзеге асуы шетелдік серіктестермен сенімді қарым-қатынас орнатуға кедергі жасайды;

Жоғары тарифтер мен күрделі рәсімдер Қазақстанның экспорттық әлеуетін төмендетеді.

Мысалы: Экспортқа бағытталған бизнес өкілдері кедендік рәсімдердің ұзаққа созылуы салдарынан халықаралық нарықта бәсекелестікке қабілеттілігін жоғалтуы мүмкін.

7. Қоғамдық-саяси өзектілік

Кедендік бақылаудың тиімділігі тек экономикалық тұрақтылықты ғана емес, сондай-ақ ұлттық қауіпсіздік пен қоғамның әлеуметтік жағдайын қамтамасыз етеді.

Контрабандалық тауарлардың алдын алу;

Сапасыз өнімдер мен есірткі тасымалына тосқауыл қою;

Шекарадағы сыбайлас жемқорлықты азайту ұлттық қауіпсіздік үшін маңызды.

8. Экономикалық тиімділікті арттыру мүмкіндігі

Кедендік бақылау жүйесін автоматтандыру, цифрландыру және халықаралық стандарттарға сәйкестендіру:

Мемлекеттік бюджетке түсетін кірістерді арттырады;

Логистикалық шығындарды қысқартады;

Экспорттық-импорттық операциялардың жылдам орындалуына ықпал етеді.

Мысалы: Электронды декларациялау жүйесін енгізу кезінде декларацияларды өңдеу уақыты 40%-ға қысқарғаны байқалды, бұл сауда ағындарының өсуіне мүмкіндік береді.

Мақсаты мен міндеттері:

Кедендік бақылауды жетілдірудің тиімді тәсілдерін зерттеу;

Қазақстанның кеден жүйесін халықаралық стандарттарға сәйкестендіру жолдарын анықтау;

Автоматтандыру және цифрландырудың артықшылықтарын көрсету..

Зерттеу әдістері.

Кедендік бақылау жүйесін жетілдіру бойынша зерттеулер жүргізу үшін әртүрлі әдістер қолданылды. Бұл әдістердің әрқайсысы мәселені жан-жақты қарастыруға және тиімді шешімдерді анықтауға мүмкіндік берді.

1. Сараптамалық әдіс:

Сипаттамасы:Кедендік бақылау жүйесіндегі мәселелерді талдау және оларды шешудің тиімді жолдарын іздестіру үшін сарапшылардың пікірлері мен ұсыныстары пайдаланылды.

Қолданылуы:

Кеден саласының кәсіби мамандарымен және халықаралық ұйым өкілдерімен сұхбат жүргізу арқылы жүйенің әлсіз және күшті жақтары анықталды.

Нәтижелері:

Автоматтандыру, электронды декларациялау және тәуекелдерді басқару жүйесінің негізгі артықшылықтары мен кемшіліктері айқындалды.

2. Салыстырмалы әдіс:

Сипаттамасы:

Әртүрлі елдердің кедендік тәжірибесін салыстырып, Қазақстан жағдайына бейімдеу жолдарын анықтау үшін қолданылды.

Қолданылуы:

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Еуропалық Одақ, Қытай, Ресей және басқа да елдердің кедендік бақылау тәжірибесі талданды.

Нәтижелері:

ЕО елдерінде қолданылатын AEO бағдарламасы және Қытайдың кедендік рәсімдерді цифрландыру тәжірибесі Қазақстан үшін үлгі ретінде ұсынылды.

3. Құқықтық талдау әдісі:

Сипаттамасы:

Қазақстанның кедендік заңнамасын халықаралық стандарттармен және талаптармен салыстыру.

Қолданылуы:

Қазақстан Республикасының "Кеден кодексі" және Дүниежүзілік кеден ұйымының (WCO) ұсынымдары зерттелді.

Нәтижелері:

Заңнамалық актілерді халықаралық стандарттарға сәйкестендіру қажеттігі анықталды.

4. Практикалық талдау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік бақылау жүйесінде қолданылатын технологиялар мен рәсімдердің тиімділігін бағалау.

Қолданылуы:

"Астана-1" ақпараттық жүйесінің жұмысы және "жасыл дәліз" жүйесінің нәтижелері зерттелді.

Нәтижелері:

Электронды декларациялаудың және автоматтандырылған тәуекелдерді басқару жүйесінің тиімділігі дәлелденді.

5. Сандық деректерді талдау

Сипаттамасы:

Кедендік процестердің уақыттық және қаржылық шығындарын талдау үшін статистикалық әдістер қолданылды.

Қолданылуы:

Кедендік рәсімдерді орындау уақытының, кедендік кірістердің және экспорт көлемінің жылдық көрсеткіштері қарастырылды.

Нәтижелері:

2020 жылдан бастап электронды жүйелерді енгізу нәтижесінде кедендік рәсімдеу уақыты 30%-ға қысқарғаны анықталды.

6. Экономикалық тиімділікті бағалау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік жүйелерді жаңарту мен автоматтандырудың экономикалық тиімділігін анықтау.

Қолданылуы:

Автоматтандыруға жұмсалған шығындар мен оның экономикалық пайдасын салыстыру.

Нәтижелері:

Кедендік кірістердің жыл сайын орта есеппен 15%-ға өсуі, ал экспорт көлемінің 20%-ға артуы көрсетілді.

7. Тәжірибелік эксперимент әдісі

Сипаттамасы:

Жаңа технологиялар мен процестерді енгізу тиімділігін нақты жағдайларда тексеру.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Қолданылуы:

"Жасыл дәліз" және электронды декларациялау жүйесін пилоттық жобалар арқылы сынау.

Нәтижелері:

Жаңа жүйелердің тиімділігі дәлелденіп, оларды кеңінен қолдану ұсынылды.

8. Әлеуметтік зерттеу әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік бақылау процесіне қатысушылардың, оның ішінде кәсіпкерлер мен логистикалық компаниялардың пікірлерін жинау.

Қолданылуы:

Сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізу арқылы кедендік қызметтердің сапасы мен тиімділігі бағаланды.

Нәтижелері:

Электронды жүйелердің енгізілуі бизнес өкілдерінің 80%-ында оң баға алды, бұл олардың кедендік рәсімдерге қанағаттанушылығын арттырды.

9. Жүйелік талдау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік бақылау жүйесін барлық элементтерінің өзара байланысын ескере отырып кешенді түрде талдау.

Қолданылуы:

Кедендік рәсімдерге қатысатын құрылымдардың (мемлекеттік органдар, логистикалық компаниялар, кәсіпкерлер) рөлін және олардың әрекеттесуін зерттеу.

Нәтижелері:

Кедендік рәсімдерді оңтайландыру үшін барлық тараптардың тиімді ынтымақтастығын қамтамасыз етудің маңыздылығы анықталды.

10. SWOT талдау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік жүйенің күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіптерін анықтау.

Қолданылуы:

Қазақстанның кедендік бақылау жүйесін дамытудағы негізгі мәселелерді және оларды шешу жолдарын анықтау.

Нәтижелері:

Күшті жақтар: Қазақстанның транзиттік әлеуеті және электронды жүйелерді енгізу.

Әлсіз жақтар: Кедендік инфрақұрылымның жетіспеушілігі және білікті мамандардың тапшылығы.

Мүмкіндіктер: Халықаралық стандарттарға сәйкестендіру арқылы сауда ағынын арттыру.

Қауіптер: Заңсыз тауар айналымы мен жемқорлық деңгейінің жоғары болуы.

11. Географиялық талдау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік бақылаудың аймақтық ерекшеліктерін зерттеу.

Қолданылуы:

Қазақстанның әртүрлі шекара бекеттерінде (мысалы, Қытаймен шекарадағы Хоргос және Ресеймен шекарадағы Қостанай) жүргізілетін кедендік рәсімдердің ерекшеліктерін салыстыру.

Нәтижелері:

Кейбір аймақтарда инфрақұрылым мен цифрлық технологияларға қолжетімділіктің төмендігі кедендік рәсімдерді баяулатып отырғаны анықталды.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

12. Тарихи талдау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік бақылаудың дамуын тарихи тұрғыдан зерттеу.

Қолданылуы:

Кедендік процестердің қалай өзгергенін және осы өзгерістердің қазіргі жағдайға қалай әсер еткенін бағалау.

Нәтижелері:

Тәуелсіз Қазақстанның кеден жүйесі 30 жыл ішінде электронды және цифрлық технологияларды енгізу арқылы айтарлықтай дамыған.

13. Құрылымдық-логикалық талдау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік рәсімдердегі негізгі процестер мен кезеңдерді анықтап, олардың арасындағы байланысты талдау.

Қолданылуы:

Кедендік декларациялаудың әр кезеңін (тауарды тіркеу, тексеру, құжаттарды растау) тиімдірек ету жолдарын қарастыру.

Нәтижелері:

Кейбір кезеңдерді біріктіру немесе автоматтандыру кедендік рәсімдерді жылдамдатуға мүмкіндік беретіні анықталды.

14. Әлеуметтік-экономикалық модельдеу әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік жүйені жетілдірудің әлеуметтік және экономикалық әсерін модельдеу.

Қолданылуы:

Кедендік процестерді оңтайландыру нәтижесінде уақыт пен шығын үнемдеу деңгейін есептеу.

Нәтижелері:

Экспорттық және импорттық операциялардың орташа құны 15%-ға, ал рәсімдеу уақыты 30%-ға азайды.

15. Ақпараттық технологияларды тестілеу әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік бақылау жүйесінде қолданылатын жаңа ақпараттық жүйелерді тексеру және бағалау.

Қолданылуы:

"Астана-1" және "Тәуекелдерді басқару жүйесі" секілді ақпараттық жүйелерді тестілеу арқылы олардың тиімділігі бағаланды.

Нәтижелері:

Бұл жүйелердің енгізілуі нәтижесінде рәсімдеу сапасы жақсарып, жемқорлық деңгейі төмендеген.

16. Құжаттық зерттеу әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік рәсімдер мен бақылауға байланысты заңдар мен нормативтік құжаттарды талдау.

Қолданылуы:

Қазақстан Республикасының Кеден кодексі мен халықаралық конвенцияларды зерттеу.

Нәтижелері:

Заңнаманы халықаралық стандарттарға сәйкес жетілдіру қажеттілігі анықталды.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

17. Деректерді визуализациялау әдісі

Сипаттамасы:

Кедендік процестер туралы деректерді графиктер мен диаграммалар арқылы бейнелеу.

Қолданылуы:

Кедендік кірістердің өсуі, экспорт көлемінің артуы және рәсімдеу уақытының қысқаруын көрсету үшін қолданылды.

Нәтижелері:

Визуалды деректер кедендік реформалардың тиімділігін нақты көрсетуге мүмкіндік берді.

Нәтижелер мен талқылаулар:

Бұл бөлімде кедендік бақылау жүйесін жетілдіру бағытында алынған нақты нәтижелер мен олардың маңыздылығы қарастырылады.

1. Кедендік рәсімдерді автоматтандырудың артықшылықтары

Электрондық декларациялау және цифрлық технологияларды енгізу арқылы кедендік рәсімдеу уақыты айтарлықтай қысқарды.

Деректер:

Зерттеу нәтижесі бойынша, электронды декларациялауды қолдану декларацияны өңдеу уақытын орта есеппен 30%-ға азайтады.

Дәстүрлі әдіспен рәсімдеу кезінде кедендік процестер орташа 8-10 сағатты құраса, автоматтандырылған жүйе бұл көрсеткішті 3-6 сағатқа дейін қысқартады.

Талқылау:

Бұл өзгеріс кедендік қызметтің тиімділігін арттырып қана қоймай, бизнеске жүктемені төмендетуге, логистикалық шығындарды азайтуға мүмкіндік береді.

2. "Жасыл дәліз" жүйесінің енгізілуі

Төмен тәуекелді жүктерге арналған "Жасыл дәліз" принципін қолдану кедендік процестердің жылдамдығын арттырды.

Деректер:

"Жасыл дәлізді" пайдалану экспорт пен импорт тасымалының уақытын 40%-ға дейін қысқартты.

Талқылау:

Бұл жүйе адал кәсіпкерлер үшін қолайлы жағдай жасай отырып, логистика уақытын оңтайландырады және жалпы экономикалық тиімділікті арттырады.

3. Халықаралық стандарттарды енгізудің маңызы:

Дүниежүзілік кеден ұйымының (WCO) ұсынымдарына сәйкес, халықаралық тәжірибелерді қолдану Қазақстанның кедендік бақылау жүйесін жаһандық стандарттарға жақындатты.

Деректер:

AEO (Authorized Economic Operator) бағдарламасы экспорттық және импорттық рәсімдерді оңтайландыруға мүмкіндік береді. AEO сертификатын алған кәсіпорындар үшін кедендік тексеру саны 50%-ға қысқартылған.

Талқылау:

Бұл экспорттаушы кәсіпорындардың шығындарын азайтып, сауда ағынын жылдамдатуға ықпал етеді. Сонымен қатар, Қазақстанның халықаралық сауда нарығындағы беделін нығайтады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

4. Тәуекелдерді басқару жүйесі:

Кедендік бақылаудағы маңызды құралдардың бірі – тәуекелдерді басқару жүйесі.

Деректер:

Бұл жүйе арқылы кедендік тексерістердің 60%-ы автоматты түрде тәуекел деңгейіне байланысты жіктеледі. Жоғары тәуекелді жүкке назар аудару арқылы заңбұзушылықтардың алдын алу 20%-ға жақсарды.

Талқылау:

Бұл тәсіл заңсыз тауар айналымына тосқауыл қоюға, бюджет кірісін арттыруға және кедендік қызметтің ашықтығын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

5. Кедендік кіріс және экспорт көлемінің өсуі

Кедендік бақылау жүйесін жетілдіру экономикалық көрсеткіштерге де оң әсерін тигізді.

Деректер:

Соңғы бес жыл ішінде кедендік кірістер жыл сайын орта есеппен 15%-ға өсті. Экспорт көлемі де тұрақты өсім көрсетіп, 2019 жылғы 50 млн тоннадан 2023 жылы 80 млн тоннаға жетті.

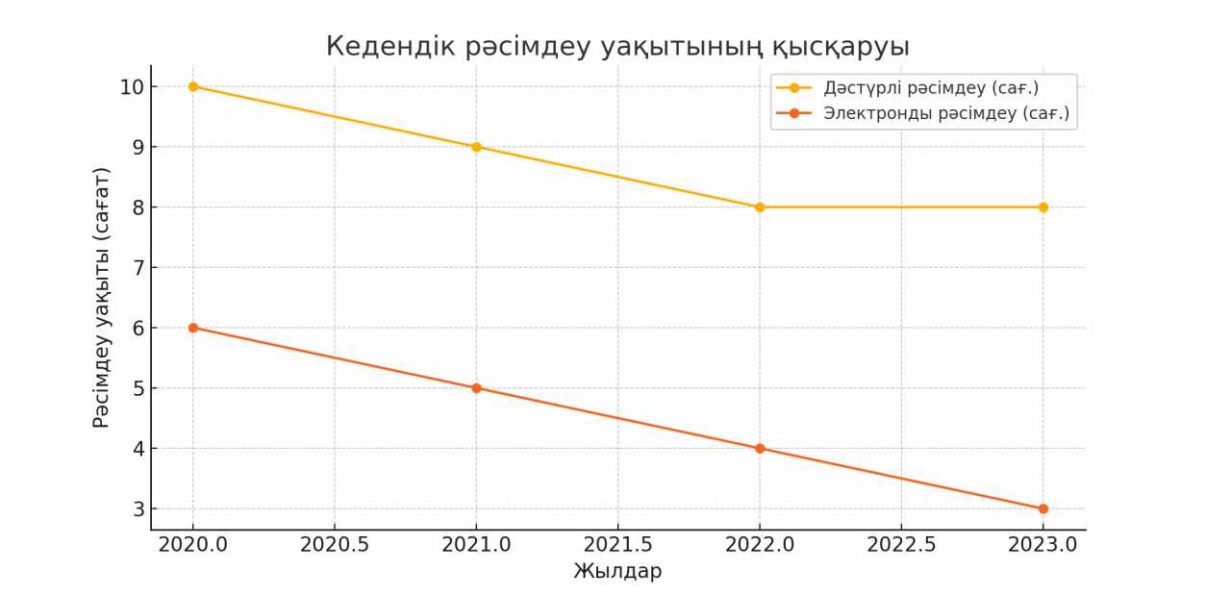
Талқылау:

Бұл көрсеткіштер заманауи технологияларды енгізудің және халықаралық стандарттарды сақтаудың экономикалық тиімділігін айғақтайды.

Бұл нәтижелер кедендік бақылау жүйесін жетілдіру бағытындағы нақты қадамдардың тиімділігін дәлелдейді. Жүйенің автоматтандырылуы мен халықаралық тәжірибелерді енгізу кедендік рәсімдерді жеңілдетіп қана қоймай, ел экономикасына да оң әсерін тигізетіні анық.

1. Кедендік рәсімдердегі уақыт үнемдеу:График электронды және дәстүрлі рәсімдеудің уақыт шығындарын салыстырады.

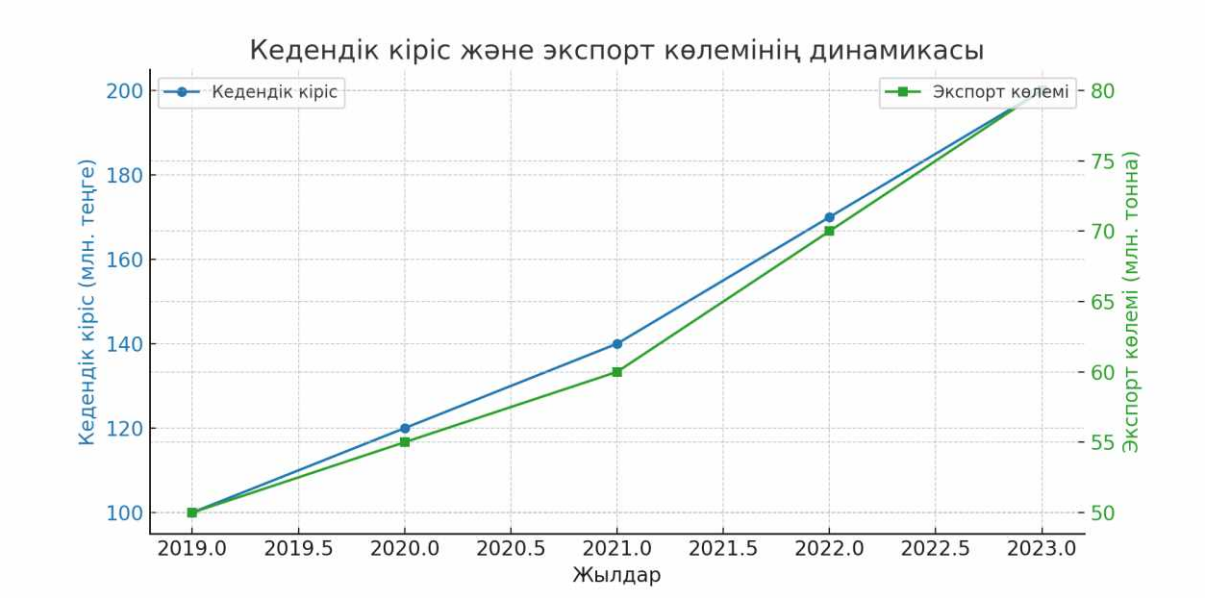
Электронды жүйе уақытты айтарлықтай қысқартатыны.

2. Кедендік кіріс және экспорт көлемі динамикасы:Бір графикте кедендік кіріс (сол жақ ось) және экспорт көлемі (оң жақ ось) жылдар бойынша көрсетілген.

Кірістер мен экспорт көлемі тұрақты түрде артып келе жатқаны бейнеленген.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Қорытынды:

Кедендік бақылау жүйесінің тиімділігі – мемлекеттің экономикалық қауіпсіздігі мен халықаралық сауда қарым-қатынастарының негізі. Зерттеу нәтижелері Қазақстанның кедендік саласын жетілдірудің бірнеше маңызды бағыттарын көрсетті: автоматтандыру, цифрландыру, халықаралық стандарттарға сәйкестендіру және заңнамалық базаны нығайту.

1. Кедендік бақылауды автоматтандырудың маңызы

Электрондық декларациялау және тәуекелдерді басқару жүйелерін қолдану кедендік рәсімдерді жеңілдетіп, уақыт пен шығынды азайтуға мүмкіндік береді.

Электрондық декларацияларды енгізу рәсімдеу уақытын 30%-ға қысқартты.

Автоматтандыру адами фактордың әсерін төмендетіп, жемқорлық деңгейін азайтты.

2. Цифрландыру – уақыт талабы

Заманауи цифрлық технологияларды қолдану кедендік процестерді ашық, жылдам және тиімді етеді.

"Астана-1" ақпараттық жүйесінің енгізілуі рәсімдеу сапасын жақсартты.

Деректерді автоматты түрде өңдеу контрабандалық әрекеттерді дер кезінде анықтауға мүмкіндік берді.

3. Халықаралық тәжірибені қолданудың артықшылықтары

Дүниежүзілік кеден ұйымының (WCO) және басқа да халықаралық ұйымдардың ұсынымдарын орындау Қазақстанның сауда-логистикалық хаб ретіндегі әлеуетін арттырады.

"Жасыл дәліз" жүйесін енгізу арқылы төмен тәуекелді жүктердің тасымалы 40%-ға жылдамдады.

AEO (Authorized Economic Operator) жүйесін қолдану халықаралық серіктестермен сауда байланыстарын нығайтуға септігін тигізді.

4. Кедендік қызметкерлердің біліктілігін арттыру

Заманауи технологиялар мен әдістерді тиімді қолдану үшін кедендік қызметкерлердің кәсіби деңгейін көтеру маңызды.

Тұрақты оқыту және тәжірибе алмасу бағдарламалары кадрлық әлеуетті жақсартады.

Жоғары білікті мамандар кедендік процестердің тиімділігін арттырады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

5. Әлеуметтік және экономикалық әсер

Кедендік бақылау жүйесінің жетілдірілуі:

Мемлекеттік бюджетке түсетін кірісті ұлғайтады;

Халықаралық сауданы жеңілдетіп, экспорт пен импорт көлемін арттырады;

Қоғамдағы заңсыз тауар айналымына тосқауыл қояды.

Мысалы: Контрабандалық тауар айналымын азайту арқылы шағын және орта бизнеске қолайлы жағдай жасалады, бұл ұлттық экономиканың өсуіне ықпал етеді.

Жалпы қорытынды:

Зерттеу көрсеткендей, кедендік бақылау жүйесін жетілдіру Қазақстан экономикасының тұрақты дамуына және халықаралық аренада беделінің артуына тікелей әсер етеді. Автоматтандыру мен цифрландырудың тиімділігін арттыру, халықаралық тәжірибелерді енгізу және кадрлық әлеуетті нығайту – бұл кеден саласындағы негізгі басымдықтар.

Ұсыныстар:

1. Цифрлық жүйелерді кеңейту:

Барлық шекара бекеттерінде электронды жүйелерді толық енгізу.

2. Халықаралық стандарттарға сәйкестендіру:

Дүниежүзілік кеден ұйымы ұсынымдарын толығымен орындау.

3. Инфрақұрылымды жетілдіру:

Шекара бекеттеріндегі заманауи құрылғылар мен техникалық жабдықтарды арттыру.

4. Қызметкерлерді оқыту:

Кеден қызметкерлеріне арналған тұрақты кәсіби даму бағдарламаларын енгізу.

5. Қоғамдық бақылауды нығайту:

Кедендік процестердің ашықтығын қамтамасыз ету үшін қоғамдық және бизнес қауымдастықтардың қатысуын күшейту.

Бұл ұсыныстарды жүзеге асыру кедендік бақылаудың тиімділігін арттырып, Қазақстанның экономикалық қауіпсіздігін күшейтеді және халықаралық сауда ағынында жетекші рөл атқаруына жағдай жасайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Қазақстан Республикасының "Кеден кодексі".
2. Дүниежүзілік кеден ұйымының материалдары (WCO).
3. "Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы, 2024.
4."Кедендік бақылаудың тиімділігін арттыру жолдары", Ғылыми журнал, 2023.
5."ЕО елдеріндегі кедендік тәжірибелер", 2022

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ӘОҚ 681.527

ФОСФОР ӨНДІРІСІ ЖАБДЫҚТАРЫНЫҢ ОҢТАЙЛЫ ЖАҒДАЙЫН БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУ

Сугурова Лаура Алхайдаровна, руководитель
Таразский университет имени М.Х.Дулати., ассоц.проф., PhD доктор
Бексары Диана
студент 2 курса группы МВОСиС
Тараз, Қазақстан

Аңдатпа: Бұл жұмыс НДФЗ жұмыс істейтін автоматтандырылған технологиялық басқару жүйесінің бөлігі ретінде техникалық жабдықтың жай-күйін жедел диагностикалаудың ішкі жүйесін құру әдісін ұсынады.

Нарықтық экономика жағдайында экономикалық тиімділікті айтарлықтай арттыратын технологиялық процестерді оңтайлы басқарудың интеллектуалды жүйелерін құрудың әдістері мен құралдарын жасау міндеті туындайды.

Бұл зерттеудің мақсаты сары фосфор өндірісінің техникалық процесін оңтайлы басқарудың интеллектуалды жүйесін және техникалық жабдықтың жағдайын жедел диагностикалаудың ішкі жүйесін жасау болып табылады.

Кілттік сөздер: Айқын емес логика, нейронды желі, гибридтік модель, сары фосфор, басқару жүйесі

Зерттеуде математикалық модельдеу әдістері, эксперименттік жоспарлау, анық емес модельдеу әдістері, нейрондық желілерді құру және оқыту әдістері, сондай-ақ нейрондық желі алгоритмдері қолданылды.

Келесі зерттеулер негізінде жүргізілді:

- нысанды басқару процесінің интеллектуалды гибридті моделін әзірлеудің 3 кезеңі;
- фосфориттік шихтаны электрмен дәнекерлеу процесін оңтайлы басқарудың интеллектуалды моделі синтезделді және сенімділікті, тұрақтылықты, көріну мен сезімталдықты қамтамасыз ететін интеллектуалды модельге айналдырды;

Біздің ойымызша, интеллектуалды технологияларды процесті басқарудың классикалық әдістерімен үйлестіре қолдану тиімді. Бұл ретте дәстүрлі әдістердің, технологиялық алгоритмдердің артықшылықтарын жасанды интеллект теориясының математикалық аппаратымен біріктіруге болады. Мұндай жүйе гибридті басқару жүйесі деп аталады.

Жұмыстың жаңашылдығы

Біз ең күрделі технологиялық процесті – электрофосфорды балқытуды басқарудың интеллектуалды технологияларын құрудың әзірленген әдістері мен құралдарын сынақтан өткізуді ұсынамыз.

Басқарудың интеллектуалды жүйелерін құру әдістемесі

Процесті оңтайлы басқару моделін жасау кезінде келесі тізбек көзделеді: *технологиялық модель құрылымын әзірлеу → объектте эксперименттік зерттеулер жүргізу → модельді анықтау → оңтайландыру мәселесін тұжырымдау → оңтайландыру әдісін таңдау → оңтайлы басқаруды әзірлеу. алгоритм.*

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Бұл дәстүрлі тәсіл оңтайлы басқару жүйесін құрудың ұзақ, қымбат және әрқашан сәтті емес жолын қамтиды.

Жұмыстың маңыздылығы. Интеллектуалды технологияларды пайдалану ұқсас мәселелерді бірден шешуге мүмкіндік береді. Өйткені, жасанды интеллект әдістері пәндік саланы жақсы білетін адам сарапшыларының білімін, тәжірибесін және түйсігін пайдалануды қамтиды. Яғни, бұл жерде «дайын білім» деп аталатын эффект қолданылады. Керісінше, математикалық модельді әзірлеу (жүйенің негізгі құрамдас бөлігі) «жаңа білімді» құру процесі болып табылады, сондықтан теориялық зерттеулерге ұзақ уақыт қажет, сонымен қатар эксперименталды зерттеулерді жүргізуге үлкен материалдық және еңбек шығындары қажет. моделін анықтау.

«Дайын білімді» адам мамандарынан зияткерлік жүйенің білім қорына беру интеллектуалды жүйелерді құруды айтарлықтай жеңілдетеді, ал олардың жұмысы процесті басқару кезінде «адам факторының» әсерін болдырмайды.

Жұмысымыздың негізгі идеясын және қолданыстағы АТ әдістерін дамыта отырып, біз оңтайлы процестерді басқару жүйелерін құрудың үш сатылы процедурасын ұсынамыз.

Бірінші кезеңде әдеби дереккөздер, мерзімді басылымдардағы жарияланымдар және зауыттық техникалық құжаттамалар негізінде басқару объектісінің технологиялық ерекшеліктеріне априорлық зерттеулер жүргізіледі.

Екінші кезеңде басқару процесінің моделі әзірленеді. Тәжірибелі сарапшылардың көмегімен негізгі бақылау мақсаты анықталады (оңтайландыру есептеріндегі мақсат функциясына ұқсас). Екінші кезеңнің негізгі міндеті – толық факторлық эксперимент (ТФЭ) үшін жоспарлау матрицасын құрастыру. Мысалы, екі кіріс айнымалысы бар PFE жоспарлау матрицасы құрастырылады, 1-кестеде көрсетілген.

Кесте 1 – ТФЭ жоспарлау кестесі

№ эксперименті	X_1	X_2	Y^3 эксперт бағасы
1	0,0	0,0	
2	0,0	0,5	

8	1,0	0,5	
9	1,0	1,0	

Мәндер: 0,0; 0,5; 1.0 X1 және X2 кіріс айнымалыларының минималды, орташа және максималды мәндерін білдіреді. Сарапшы тек өзінің тәжірибесін, білімі мен түйсігін ескере отырып, шығыс айнымалы Ye (басқару әрекеті) мәндерін 0,0-ден 1,0-ге дейін енгізе алады.

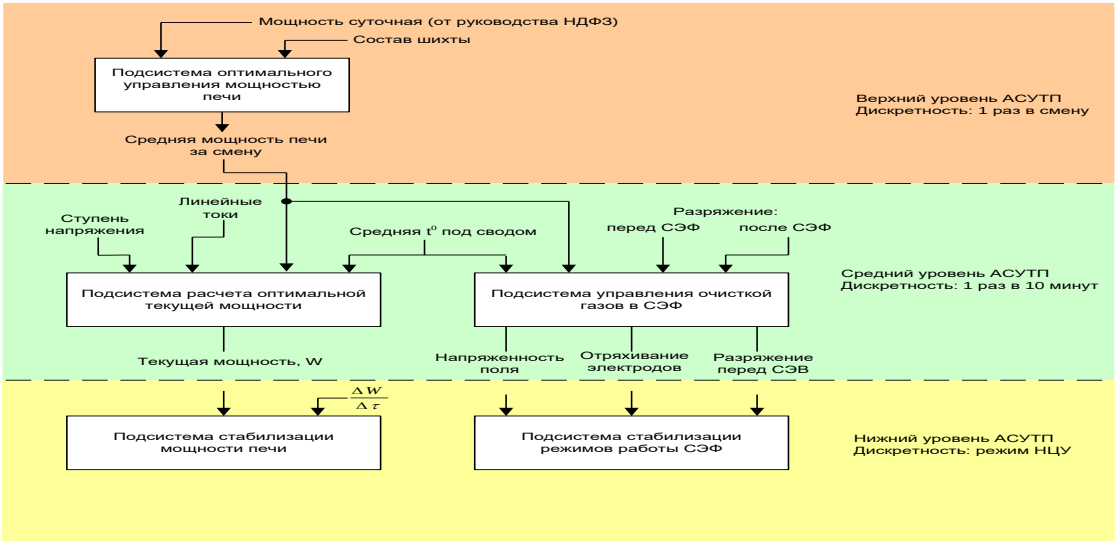
Үшінші кезеңде құрылған басқару моделін зерттеу жүргізіледі, нәтижесінде алынған модель оның сезімталдығы, тұрақтылығы және анықтығы бойынша талданады кіріс айнымалылар өзгерген кезде шығыс айнымалылардағы өзгерістерді сарапшыларды тарта отырып талдайды.

Әртүрлі әдістермен алынған модельдерді зерттеуді аяқтағаннан кейін олардың сенімділігіне салыстырмалы талдау жүргізіледі.

Ең қолайлы модель ағымдағы өндіріс жағдайында симуляциялық сынақтан өтуі керек. Бұл ретте өнеркәсіптік жабдықты өлшеу құрылғысынан алынған нақты кіріс айнымалылары модельдің кірісіне беріледі, ал модельдеу нәтижелері (шығысты басқару айнымалылары) тәжірибелі технологиялық операторлар іс жүзінде орындайтын бақылау мәндерімен салыстырылады.

Мәселенің осы тұжырымына сәйкес сары фосфор өндіру процесін оңтайлы басқару жүйесінің үш деңгейлі иерархиялық құрылымы 1-суретте көрсетілген пішінге ие болады.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Сурет 1 – Сары фосфор өндіру процесін оңтайлы бақылау жүйесінің үш деңгейлі иерархиялық құрылымы

Автоматтандырылған процестерді басқару жүйесінің *жоғарғы деңгейінде* интеллектуалды ішкі жүйелер ағымдағы ауысымдар үшін шихтаның және пеш қуатының оңтайлы құрамын есептейді.

Автоматты басқару жүйесінің *орта деңгейінде* жұмыс істейтін ішкі жүйелерге пештің оңтайлы ток өнімділігін есептеуге арналған ішкі жүйелер және құрғақ электрофильтрдегі (СЭФ) пештің қалдық газдарының мөлшерін өлшеуге арналған ішкі жүйелер жатады[3].

Автоматты басқару жүйесінің *төменгі деңгейінде* пештің қуатын тұрақтандырудың ішкі жүйесі тұрақтандыруға арналған электродтарды батырады немесе көтереді, бұл пештің орташа деңгейде есептелген жұмыс параметрлерін тұрақтандырады.

Осылайша, жүйеге орташа деңгейді автоматты басқаруды қосу пеш төбесінің астындағы температураны тұрақтандыруға мүмкіндік береді, бұл конденсатордан кейінгі қалдық газдар есебінен фосфордың жоғалуын азайтуға әкеледі.

Толық факторлық эксперимент үшін жобалық матрицаны қалыптастыру

Басқару моделін жасаудағы негізгі міндет – толық факторлық эксперимент (ТФЭ) үшін жобалық матрицаны құрастыру Бүкіл басқару жүйесінің тиімділігі ТФЭ матрицасының сапасына байланысты. ТФЭ жоспарлау матрицасы ұзақ уақыт бойы жылу фосфор пештерінде жұмыс істеген техниктер мен операторлардың тәжірибесін, білімін және интуициясын көрсетуі керек[2].

Бұл кестеде 4 кіріс айнымалысы және 1 шығыс айнымалысы үшін PFE жобалау матрицасының фрагменттері көрсетілген.

Кесте 2 – Орта деңгейлі басқарудың ішкі жүйесі үшін PFE жоспарлау матрицасы

Кіріс айнымалылар					Шығыс айнымалылар
№ эксп.	Кернеу сатысы, X_1	Сызықтық ток, X_2	Ұзындығы траверсаның, X_3	Пештің атсыдағы температура, X_4	Ағымдағы кернеу, Y
1	0.0	0.5	0.0	0.5	0,76
2	0.5	0.5	0.0	0.5	0,53
3	1.0	0.5	0.0	0.5	0
...					
80	0.5	1.0	1.0	1	0,63
81	1.0	1.0	1.0	1	0,07

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

ТФЭ жоспарлау матрицасы ток қуатын, температураны, кернеу фазасын, сызықтық ток мәнін және пеш төбесінің астындағы электродтардың қиылысу биіктігін бақылау туралы сараптамалық білімге негізделген [1].

ТФЭ жоспарлау матрицасын басқару модельдерін әзірлеуде төрт жолмен қолдануға болады: эксперимент әдісін жобалау, анық емес модельдеу әдісі, нейрондық желі әдісі және нейро-анық емес әдістер.

Қолдану перспективалары

Басқарудың интеллектуалды моделін жасау (алгоритм)

Үш әдіс: анық емес модельдеу, нейрондық желі әдістері және нейрофуджи алгоритмі: технологиялық басқарудың автоматтандырылған жүйесінің орта деңгейінде сары фосфор өндіру процесін басқарудың интеллектуалды моделі (алгоритмі) әзірленді.

Айқын емес модель Matlab жүйесінің графикалық құралын қолдану арқылы жасалған.

Адекваттылық моделдерді салыстырмалы талдау жасау

Біз интеллектуалды модельдердің сенімділігіне салыстырмалы талдау жүргіземіз және олардың сезімталдығын, айқындылығын және тұрақтылығын бағалаймыз автоматтандырылған процестерді басқару жүйелерінің орташа деңгейінде интеллектуалды басқару модельдерін зерттеу нәтижелері кестеде жинақталған.

Кесте 5 – Зияткерлік үлгілерді модельдеу нәтижелері

№ эксперимент	Айқын емес логика	Нейронды желі	Гибридті модель	Дұрыс жауап Y
1	2	3	4	5
1	0,76	0,76357	0,76	0,76
2	0,53	0,53443	0,53	0,53
		...		
80	0,63	0,57944	0,63	0,63
81	0,07	0,064694	0,07	0,07
Ошибка, %	**0,3%**	**2,9%**	**0,2%**	

Кестенің талдауы абсолютті қателердің рұқсат етілмейтін жоғары мәндеріне байланысты эксперименттік жоспарлау әдісін қолдану мүмкін еместігін көрсетті. Интеллектуалды модельдер өздерінің артықшылығын көрсетті: 0,2%-дан 2,9%-ға дейін, ал нейро-анық емес желі әдісі ең жақсы (0,2%) болып шықты.

Қорытынды

Осылайша, жүргізілген зерттеулер жасанды интеллект әдістерін қолдану арқылы алынған басқару алгоритмдерінің жоғары тиімділігін көрсетеді.

Аналитикалық статистикалық модельдерді құрудың классикалық әдістерімен салыстырғанда, сарапшылық білімге, тәжірибеге және интуицияға негізделген әдістер күрделі технологиялық процестерді басқарудың оңтайлы жүйелерін қамтамасыз етеді. модельдеу.

ЛИТЕРАТУРА:

1 Сулейменов Б. А. Интеллектуальные и гибридные системы управления технологическими процессами. – Алматы: Шикула. - 2009. – 304 с.

2 Б.А. Сулейменов, Г.М. Мутанов, А.Б. Сулейменов. Интеллектуальные системы управления: теория, методы, средства. – Алматы: Казак университеті, 2012. - 223 с.

3 Технологический регламент цеха по производству желтого фосфора для ТОО «Казфосфат» НДФЗ. – Л.: Лен НИИ Гипрохим. 1987. – 187 с.

4 Ершов В.А. Исследование процесса электротермической переработки фосфоритов Каратау. – Л.: ЛТИ им. Ленсовета. 1973. - 236 с.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Мауытбай Бейбіт Құралбекқызы
ЖШС Каспий өңірі «Болашақ» колледжі,
ПиМНО 22-1 с/о, 3 курс студенті,
Ақтау, Қазақстан

Аннотация: Инновациялық технологиялар білім беру процесін тиімді ұйымдастыру мен оны жаңғыртудың негізгі құралдарының бірі болып табылады. Олар мұғалімдер мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасты жақсартып, оқыту сапасын арттырады. Сабақта қолданылатын инновациялық әдістер интерактивті оқыту, мультимедиа құралдары, цифрлық платформалар мен виртуалды шындық технологиялары арқылы жүзеге асырылады. Бұл технологиялар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттыруға, материалды жеңіл меңгеруге, дербес білім алуға және шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, инновациялық тәсілдер мұғалімдердің уақытын үнемдеуге, сабақ жоспарын икемді етуге және әр оқушының жеке қажеттіліктеріне назар аударуға ықпал етеді.

Кілт сөздер: Инновация, технологиялар, АКТ технологиясы, дамыта оқыту технологиясы, бағдарланған оқыту технологиясы, дебат технологиясы, жобалап оқыту технологиясы.

Көрнекіліктер: Инфографика, технологиялар картасы, мультимедиалық презентация, демонстрациялық құралдар, электронды құралдар макеттері, танымдық постерлер.

Инновациялық технологиялар – бұл жаңа немесе жетілдірілген өнімдер мен процестерді жасау үшін қолданылатын жаңалықтар мен ғылымның жетістіктері. Олар қоғамның барлық салаларында дамуды, тиімділікті арттыруды және өмір сүру сапасын жақсартуды мақсат етеді. Технологиялардың дамуы жылдамдықпен орын алуда, сондықтан оларды тиімді қолдану заманауи бизнестің, өнеркәсіптің, денсаулық сақтаудың және білім беру жүйесінің дамуына айтарлықтай әсер етеді.

Қазіргі заманғы білім беру жүйесі инновациялық технологияларды қолдану арқылы жаңа деңгейге көтерілуге бағытталған. Жаңа технологиялар білім беру мазмұнын жаңартып, оқушылардың қызығушылығын арттырумен қатар, олардың оқу процесіндегі белсенді қатысуын қамтамасыз етеді. Инновациялық әдістерді сабақта қолдану мұғалімдерге материалды тиімді әрі шығармашылықпен жеткізуге мүмкіндік береді, ал оқушыларға жаңа ақпаратты жеңіл меңгеруге және оны өмірде қолдануға жағдай жасайды.

Инновациялық технологиялардың сабақтағы рөлі

Сабақта инновациялық технологияларды пайдалану бірнеше маңызды артықшылықтарды ұсынады:

1.Материалды көрнекілікпен ұсыну

Интерактивті тақталар, мультимедиа презентациялар және анимациялар оқушыларға күрделі тақырыптарды түсінуді жеңілдетеді. Көрнекі құралдар білім беру үдерісін қызықты әрі есте қаларлық етеді.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

2.Оқу процесін жекелендіру

Цифрлық платформалар мен онлайн ресурстар әр оқушының білім деңгейіне сәйкес тапсырмалар ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл тәсіл білім алушылардың оқу бағдарламасын өз жылдамдығымен меңгеруіне ықпал етеді.

3.Шығармашылықты дамыту

Виртуалды шындық (VR), толықтырылған шындық (AR), 3D модельдеу сияқты технологиялар оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға және олардың оқуға деген ынтасын арттыруға көмектеседі.

4.Интерактивті оқыту әдістері

Оқушылар арасындағы өзара әрекеттестік пен мұғаліммен қарым-қатынас интерактивті оқыту құралдары арқылы жаңа деңгейге көтеріледі. Онлайн-викториналар, ойын технологиялары және бейне сабақтар оқу процесін динамикалық және тартымды етеді.

Инновациялық технологияларды қолданудағы қиындықтар мен шешімдер

Кейбір мектептерде техникалық құралдардың жетіспеуі немесе мұғалімдердің технологияларды қолдануда тәжірибесінің аздығы қиындық тудыруы мүмкін. Бұл мәселелерді шешу үшін мұғалімдерге арналған оқыту курстарын ұйымдастыру және мектептерді қажетті жабдықтармен қамтамасыз ету маңызды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ) қазіргі заманғы білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Олар сабақ барысында оқу мазмұнын жақсартуға, білім беру сапасын арттыруға, оқушылардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға бағытталған. АКТ-ны қолдану оқушыларға қажетті ақпаратты іздеуге, өңдеуге және оны практикада қолдануға мүмкіндік береді.

АКТ-ның сабақтағы маңызы

АКТ технологияларын қолдану оқыту процесін жаңа деңгейге көтерудің тиімді құралы болып табылады:

1.Оқытуды визуализациялау

Презентациялар, анимациялар және мультимедиялық материалдар күрделі тақырыптарды жеңіл және түсінікті түрде ұсынуға көмектеседі.

2.Оқушының дербес жұмысын ұйымдастыру

Онлайн платформалар арқылы оқушыларға жеке тапсырмалар беру мүмкіндігі оқу процесін жекелендіріп, олардың өзіндік жұмыс жасау қабілетін арттырады.

3.Кері байланысты қамтамасыз ету

Цифрлық құралдар арқылы оқушылардың білімін тез және нақты бағалауға, оларға уақытылы кері байланыс беруге болады.

4.Сабаққа мотивацияны арттыру

АКТ қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, олардың білім алу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді:

1.Интерактивті тақталар

Бұл құралдар мұғалімдерге материалды интерактивті және қызықты түрде ұсынуға мүмкіндік береді.

2. Цифрлық платформалар

Kahoot, Google Classroom, Moodle сияқты платформалар сабақ мазмұнын ұйымдастыруды жеңілдетіп, оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын арттырады.

3.Виртуалды және толықтырылған шындық

Бұл технологиялар оқушыларға тақырыпты практикалық тұрғыдан зерттеп, шынайы өмірмен байланыстыруға көмектеседі.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

4.Онлайн ресурстар мен бейне сабақтар

YouTube және басқа платформалар оқу материалын қосымша қайталау немесе тереңдету үшін қолданылады.

АКТ-ны сабақта қолдану тәжірибесі

1.Бастауыш мектеп

Әріптерді, сандарды үйретуде анимациялар мен ойын элементтерін қолдану.

2.Орта мектеп

Тарих, география, әдебиет сияқты пәндерде интерактивті карталар, виртуалды турлар қолдану.

3.Жоғары сыныптар

STEM (ғылым, технология, инженерия, математика) пәндерінде 3D модельдеу және бағдарламалау құралдарын пайдалану.

Қиындықтар және оларды шешу жолдары

АКТ-ны сабақта қолдануда кейбір қиындықтар туындауы мүмкін, мысалы:

- Техникалық құрал-жабдықтардың жетіспеуі;
- Мұғалімдердің АКТ дағдыларының жеткіліксіздігі.

Бұл мәселелерді шешу үшін мектептерді қажетті құралдармен жабдықтау, мұғалімдерді арнайы курстардан өткізу және АКТ бойынша тәжірибе алмасуды ұйымдастыру қажет.

АКТ технологияларын сабақта қолдану білім беру процесінің тиімділігін арттырып, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. АКТ құралдары оқу материалдарын жекелендіруге, сабақтардың сапасын жақсартуға және оқыту процесін заман талабына сай етуге мүмкіндік береді. Мұндай тәсілдер білім беру жүйесін жаңғыртуда маңызды рөл атқарады.

Дамыта оқыту технологиясы – оқушының жеке қабілеттерін, шығармашылық және сыни ойлау дағдыларын дамытуға бағытталған заманауи педагогикалық әдіс. Бұл технология білім алушылардың тек білім алуын ғана емес, сонымен қатар өз бетінше ойлануын, жаңа білімді іздеу және қолдану қабілеттерін жетілдіруді көздейді. Дамыта оқыту кеңес педагогы Л.С. Выготскийдің «даму аймағы» туралы теориясына негізделген.

Дамыта оқытудың негізгі ерекшеліктері

1.Тұлғаға бағытталған тәсіл

Оқу процесі әрбір оқушының жеке қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес ұйымдастырылады.

2.Оқу мен дамудың өзара байланысы

Білім беру барысында оқушылардың дамуы басты назарда болады. Сабақтар оқушының танымдық қабілеттерін арттыруға бағытталады.

3.Оқушы белсенділігі

Мұғалім бағыттаушы рөлін атқарады, ал оқушы өз бетінше жаңа білімді іздеу және меңгеру үдерісінде белсенді қатысады.

4.Шығармашылық тапсырмалар

Оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамыту мақсатында проблемалық жағдайлар, зерттеу және ізденіс тапсырмалары беріледі.

Дамыта оқыту технологиясының принциптері

1.Мотивация принципі

Оқушылардың қызығушылығын ояту үшін сабақ барысында ойын элементтері, тәжірибе және зерттеу әдістері қолданылады.

2.Проблемалық оқыту принципі

Сабақ барысында оқушылардың ойлау қабілеттерін жетілдіру үшін мәселелер қойылып, оларды шешу жолдары бірге қарастырылады.

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

3.Шығармашылық принципі

Сабақтарда оқушыларға өз ойларын еркін білдіру және жаңа идеялар ұсыну мүмкіндігі беріледі.

4.Тұлғалық қарым-қатынас принципі

Мұғалім мен оқушы арасындағы өзара сыйластық пен сенім атмосферасы сақталады.

Дамыта оқытудың тиімді әдістері

1.Диалогтық оқыту

Мұғалім мен оқушы немесе оқушылар арасындағы пікір алмасу жаңа білімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

2.Проблемалық тапсырмалар

Оқушыларды шығармашылық шешім табуға және логикалық ойлауға жетелейтін тапсырмалар ұсынылады.

3.Зерттеушілік әдіс

Оқушылар тәжірибелер жасап, дербес зерттеулер жүргізеді. Бұл әдіс оқушылардың танымдық қызығушылығын арттырады.

4.Ойын технологиялары

Дидактикалық ойындар арқылы сабақ материалын жеңіл меңгеру қамтамасыз етіледі.

5.Жобалық әдіс

Оқушылар өз беттерінше немесе топпен жұмыс істеп, нақты жобаларды орындайды.

Дамыта оқытудың артықшылықтары

- Оқушылардың логикалық және шығармашылық ойлау қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.
- Танымдық белсенділікті арттырады.
- Оқу процесіне қызығушылықты қалыптастырады.
- Өзіндік жұмыс жасауға және жауапкершілікке үйретеді.

Дамыта оқытудың қиындықтары

- Мұғалімнің шығармашылық дайындық деңгейіне жоғары талап қояды.
- Оқу процесін ұйымдастыруға көп уақыт қажет.
- Барлық оқушыларға бірдей қолдау көрсету кейде қиынға соғады.

Дамыта оқыту технологиясы заманауи білім беру жүйесінде тиімді тәсілдердің бірі болып табылады. Ол оқушылардың білім алу процесін жекелендіріп, олардың жеке қабілеттерін барынша ашуға мүмкіндік береді. Дамыта оқыту арқылы оқушылар тек білім алып қана қоймай, оны қолдануды, шығармашылықпен ойлауды және өмірлік дағдыларды меңгеруді үйренеді.

Бағдарланған оқыту технологиясы – оқу процесінде білім алушылардың өзіндік қарқынын, жеке ерекшеліктерін және мүмкіндіктерін ескере отырып, оларға бағдарлы оқыту жағдайын жасауды мақсат ететін заманауи педагогикалық технология. Бұл әдістің негізінде оқушының жеке тұлға ретіндегі ерекшеліктеріне назар аудару және оның танымдық белсенділігін арттыру қағидаттары жатыр.

Бағдарланған оқытудың мәні мен мақсаты

Бағдарланған оқыту білім алушыларға өздерінің жеке қарқынына сай білім алуға мүмкіндік береді. Бұл әдіс оқыту процесін жекелендіріп, әрбір оқушының оқу материалын толық меңгеруіне жағдай жасайды. Оның негізгі мақсаты – әр оқушының білім деңгейіне сәйкес оқу мазмұнын меңгеруді оңтайландыру.

Бағдарланған оқыту технологиясының ерекшеліктері

1. Жекелендіру

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

Оқу материалы оқушының дайындық деңгейіне және танымдық қабілеттеріне сәйкес ұсынылады.

2. Қарқындылықты бақылау

Әр оқушы білімді өз қарқынына сай меңгереді, яғни үлгерімі баяу оқушыларға қосымша уақыт беріледі.

3. Кері байланыстың үздіксіздігі

Бағдарланған оқыту кезінде оқушылардың оқу материалын қаншалықты меңгергені тұрақты түрде бағаланып отырады.

4. Өзіндік жұмысқа басымдық

Бұл технология оқушылардың өзіндік жұмысына көп көңіл бөледі, яғни олар өз беттерінше материалды зерттеп, тапсырмаларды орындайды.

Бағдарланған оқыту технологиясының элементтері

1. Диагностикалық тестілеу

Оқушының бастапқы білім деңгейін анықтау үшін қолданылады.

2.Бағдарланған тапсырмалар жүйесі

Әр оқушыға білімін толықтыратын және оны кезең-кезеңмен жетілдіретін тапсырмалар ұсынылады.

3.Интерактивті оқыту құралдары

Электронды оқулықтар, мультимедиялық презентациялар, тест жүйелері, онлайн платформалар кеңінен қолданылады.

4.Оқыту алгоритмі

Оқушыға оқу материалын меңгеруге бағытталған қадамдық нұсқаулықтар беріледі.

Бағдарланған оқытудың тиімді әдістері

1.Модульдік оқыту

Білім мазмұны модульдерге бөлініп, әр модульдің аяғында оқушыға меңгерген білімін тексеруге арналған тест немесе практикалық тапсырма беріледі.

2.Дифференциалды оқыту

Оқушылардың білім деңгейіне байланысты әртүрлі күрделілік деңгейіндегі тапсырмалар ұсынылады.

3.Компьютерлік оқыту бағдарламалары

Оқушылар электронды платформалар арқылы білім алады және өзін-өзі тексеруге мүмкіндік алады.

Бағдарланған оқытудың артықшылықтары

- Оқушының жеке қажеттіліктерін ескереді.
- Оқу процесін тиімді ұйымдастыруға ықпал етеді.
- Өз бетінше білім алу қабілетін дамытады.
- Уақытты ұтымды пайдалануға мүмкіндік береді.
- Материалды меңгеру сапасын арттырады.

Бағдарланған оқытудың кемшіліктері

- Мұғалімнен жоғары кәсіби дайындықты талап етеді.
- Материалдарды дайындауға және әр оқушыға бейімдеуге көп уақыт қажет.
-Кейде техникалық жабдықтардың жетіспеушілігі кедергі болуы мүмкін.

Қолдану салалары

Бағдарланған оқыту технологиясы жалпы білім беретін мектептерде, колледждерде, жоғары оқу орындарында және кәсіби дайындық курстарында тиімді қолданылады. Әсіресе, жаратылыстану ғылымдары, тіл үйрену және кәсіби дайындық салаларында бұл технологияның маңызы зор.

Бағдарланған оқыту технологиясы оқушының оқу материалын жеке қарқынына сай меңгеруін қамтамасыз ететін заманауи әдіс. Бұл тәсіл білім беру сапасын жақсартып қана

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

қоймай, оқушылардың дербес жұмыс жасау дағдыларын қалыптастырады. Әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып ұйымдастырылған оқыту процесі олардың білім алуға деген ынтасын арттырып, болашақта бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді.

Дебат технологиясы – оқушылар мен студенттердің танымдық және коммуникативтік қабілеттерін дамытуға бағытталған педагогикалық әдіс. Бұл әдіс пікір алмасу арқылы мәселені терең талқылауға, сыни тұрғыдан ойлауға, өз көзқарасын дәлелдеуге және өзгелердің пікірін құрметтеуге үйретеді. Дебат технологиясы оқытудың интерактивті әдістеріне жатады және білім алушылардың белсенділігіне негізделеді.

Дебат технологиясының мақсаты мен міндеттері

-Оқушыларды қоғамдағы маңызды мәселелерді талқылауға тарту;

-Сыни және аналитикалық ойлау қабілеттерін дамыту;

-Пікірталас мәдениетін қалыптастыру;

-Коммуникациялық және көшбасшылық дағдыларын жетілдіру;

-Өз көзқарасын негіздеп, пікірін дәлелдеуді үйрету.

Дебат технологиясының ерекшеліктері

1. Тұлғаға бағытталған тәсіл

Оқушылардың өзіндік ой-пікірін еркін білдіруге мүмкіндік береді.

2. Көпқырлы тақырыптар

Дебаттар әртүрлі салалардағы өзекті мәселелерді қамтиды: білім, экология, экономика, саясат, мәдениет.

3. Шығармашылық және сыни ойлау

Дебат барысында қатысушылар аргументтерді әзірлеп, қарсы тараптың пікіріне негізделген жауаптар дайындайды.

4. Командада жұмыс істеу

Дебат технологиясы топтық талқылау мен ынтымақтастыққа негізделген.

Дебат технологиясының құрылымы

1. Тақырыпты таңдау

Мәселенің өзектілігі мен қызықтылығын ескере отырып, дебаттың тақырыбы анықталады.

2. .Қатысушыларды бөлу

Қатысушылар екі немесе одан да көп топқа бөлінеді:

- Позицияны қолдайтын (жағымды тарап);
- Позицияны теріске шығаратын (қарсы тарап).

3. Дайындық кезеңі

Әр топ тақырып бойынша аргументтер дайындап, дәлелдер жинайды.

4. Дебат өткізу

-Кіріспе сөзі: Әр топ өз көзқарасын қысқаша таныстырады.

-Аргументтер ұсыну:Әр топ өз позициясын негіздеп, дәлелдер келтіреді.

-Қарсы пікір айту:Қарсы тараптың аргументтеріне жауап беріледі.

-Қорытынды:Әр топ соңғы пікірін білдіріп, дебатты аяқтайды.

5. Талқылау және бағалау

Мұғалім немесе қазылар алқасы дебатқа баға беріп, тиімді аргументтер мен қорытындыларды атап өтеді.

Дебат технологиясының тиімділігі

1. Білім алушылар үшін:

-Танымдық қызығушылықты арттырады;

-Сыни және шығармашылық ойлауды дамытады;

-Коммуникативтік дағдыларды жетілдіреді;

ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

-Тіл байлығын және логикалық ойлауды жақсартады.

2. Мұғалім үшін:

-Сабақты қызықты және интерактивті етеді;

-Оқушылардың белсенділігін арттырады;

-Сабақтың нәтижелілігін жоғарылатады.

Дебат технологиясының артықшылықтары

-Оқушылардың өзін-өзі дамытуына жағдай жасайды;

-Тұлғааралық қарым-қатынасты нығайтады;

-Көпшілік алдында сөз сөйлеу дағдысын қалыптастырады;

-Әртүрлі көзқарастарды салыстырып, дұрыс шешім қабылдауға үйретеді.

Кемшіліктері

- Дебатқа дайындыққа көп уақыт қажет болуы мүмкін;

-Қатысушылар арасындағы теңсіздік (тәжірибесі төмен қатысушылардың өз ойын толық жеткізе алмауы).

Қолдану салалары

Дебат технологиясы білім беру саласында, кәсіби дайындық курстарында, қоғамдық ұйымдарда және көшбасшылық дағдыларды дамытуда қолданылады. Ол әсіресе гуманитарлық пәндерде (тарих, құқық, әдебиет) тиімді қолданылады.

Дебат технологиясы білім беру процесін интерактивті және қызықты етудің тиімді тәсілі болып табылады. Бұл технология арқылы оқушылар өз көзқарасын ашық білдіріп, түрлі пікірлерді талдауға және қорытынды жасауға дағдыланады. Сонымен қатар, ол болашақ көшбасшыларды, қоғамда белсенді және жауапты азаматтарды қалыптастыруға көмектеседі.

Қорытынды: Инновациялық технологиялар адам өмірінің барлық саласына терең еніп, қоғамның дамуына ықпал етуде. Бұл технологиялар қоғамды болашаққа апарудың кілті болып табылады. Алайда, оларды тиімді қолдану үшін әртүрлі этикалық, құқықтық және экологиялық мәселелерге назар аудару керек. Қазіргі таңда жаңа технологияларды дамыту және енгізу арқылы әлемнің экономикалық, әлеуметтік және экологиялық тұрғыдан алға жылжуына жол ашуға болады.

Инновациялық технологияларды сабақта қолдану білім беру процесін заманауи талаптарға сай жаңғыртуға, оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыруға және олардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Білім беру жүйесінде технологияларды тиімді пайдалану тек білім сапасын жақсартып қана қоймай, болашақта бәсекеге қабілетті ұрпақты тәрбиелеудің негізін қалайды.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Байжанов, С. (2018).Инновациялар және кәсіпкерлік: Теория мен практика. Алматы: Экономика және бизнес баспасы.

2. Жүнісбеков, Б. (2017).Қызмет көрсету саласындағы инновациялар. Астана: Ғылым.

3. Нұрсейіт, А. (2019). Цифрлық трансформация және инновациялық технологиялар. Шымкент: Жаңа білім баспасы.

4. Томпсон, Д. (2020).Жасанды интеллект және болашақтағы технологиялар. Мәскеу: Бизнес және технология баспасы.

5. Ахметов, А. (2021).Технологиялық инновациялар және олардың экологиялық әсері. Алматы: Қоршаған орта баспасы.

NATIONAL ACADEMY OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH
«SCIENCE AND EDUCATION: MODERN TIME»
(ISSUE 12, 2024)
ISSN 3005-4729 / e-ISSN 3005-4737

МАЗМҰНЫ/ CONTENT/ СОДЕРЖАНИЕ

KHOLZODA SHARAFJON ISHOKJON, DADOJONOV JAHONGIR YULDOSHMATOVICH, HOMIDZODA ISOKHON JALOLIDDIN (DUSHANBE, TAJIKISTAN) EFFECTIVENESS OF MICROSURGICAL TREATMENT OF POST-TRAUMATIC ARTERIAL PRIAPISM (REPORT OF EXTREMELY RARE CLINICAL CASE)..... 4
МҮСІРӘЛІ Ә.Қ. ЖОШЫ ҰЛЫСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ТАРИХЫ 9
НҰРЖАНҚЫЗЫ ДІЛДАНА (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 11
ХОЖИЕВ ХУСРАВ ХОЛБЕКОВИЧ, РАХМАТОВ ШЕРХОН ОДИЛЧОНОВИЧ (ДУШАНБЕ, ТАДЖИКИСТАН) ХЛЕБОПЕКАРНЫЕ ДРОЖЖИ С ВИТАМИНОМ D3 – ИННОВАЦИОННЫЙ СПОСОБ БОРЬБЫ С ДЕФИЦИТОМ ВИТАМИНА D3 14
МҰРАТБЕКОВА САҒЫНЫШ МЕЙРАМБЕККЫЗЫ (ҚАРАҒАНДЫ, ҚАЗАҚСТАН) ТЕХНИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТТЕРДЕ ФИЛОСОФИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ, ҚАЖЕТТІЛІГІ ЖӘНЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ ДАМУЫНА ӘСЕРІ 15
КАНЕТ ИСЛАМ НАИБОЛЕЕ РАСПРОСТРАНЕННЫЙ ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В XXI ВЕКА 19
ӘБДІҒАНИ РАМАЗАН ЕРҒАЛИҰЛЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ЦИФРЛЫҚ САУАТТЫЛЫҚ - ХАЛЫҚТЫҢ КИБЕРҚАУІПСІЗДІГІНІҢ КЕПІЛІ 22
БАТЫРБЕКҰЛЫ АЛДИЯР (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ КИБЕРБУЛЛИНГ МӘСЕЛЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АЛДЫН-АЛУ ЖОЛДАРЫ..... 26
БЕКПАТША БИБӘТИМА ТАЛҒАТҚЫЗЫ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚУШЫЛАРМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА ДАЯРЛАУ 32
ЯШИНОВА ДИЛЬНУРАБЕГИМ БАГИРОВНА (САМАРКАНД, УЗБЕКИСТАН) ГЕНЕТИЧЕСКАЯ ПРЕДРАСПОЛОЖЕННОСТЬ К СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТЫМ ЗАБОЛЕВАНИЯМ 34
ХАМЗАЕВА СЕВИНЧ АЗИЗҚЫЗЫ (ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН) THE IMPORTANCE OF MASTERING ENGLISH GRAMMAR FOR EFFECTIVE COMMUNICATION 38
ҚАЛИ НҰРКЕН МҰХТАРҰЛЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫ АЯСЫНДАҒЫ САЯСАТЫ: БАСТАМАЛАРЫ ЖӘНЕ БАСЫМДЫҚТАРЫ 41
КАНАТҰЛЫ БІРЛІК (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) СПОРТТАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДА КЕЗДЕСЕТІН ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ПРОБЛЕМАЛАР 45
ЖЕКСЕНБАЕВ АМИР (КАРАГАНДА, КАЗАХСТАН) ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В РЕАЛИЗАЦИИ АНТИКОРРУПЦИОНЫХ ПРАКТИК НА МЕЖДУНАРОДНОМ УРОВНЕ 49
М.Е.АМИРБЕКОВ (АЛМАТЫ, ҚАЗАҚСТАН) КЕДЕНДІК БАҚЫЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ 54
СУГУРОВА ЛАУРА АЛХАЙДАРОВНА, БЕКСАРЫ ДИАНА (ТАРАЗ, ҚАЗАҚСТАН) ФОСФОР ӨНДІРІСІ ЖАБДЫҚТАРЫНЫҢ ОҢТАЙЛЫ ЖАҒДАЙЫН БАҚЫЛАУ ЖҮЙЕСІН ҚҰРУ 64
МАУЫТБАЙ БЕЙБІТ ҚҰРАЛБЕККЫЗЫ (АҚТАУ, ҚАЗАҚСТАН) БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР 68